

OTROK
IN KNJIGA
56

OTROK IN KNJIGA

REVIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV

*The Journal of Issues Relating to Children's Literature,
Literary Education and the Media Connected with Books*

56

2003
MARIBORSKA KNJIŽNICA
PEDAGOŠKA FAKULTETA MARIBOR

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številkama na leto.
The Journal is Published Biannually in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: Maruša Avguštin, Alenka Glazer, Meta Grosman, Marjana Kobe, Metka Kordigel, Tanja Pogačar, Igor Saksida in Darka Tancer Kajnih;
iz tujine: Meena G. Khorana (Baltimor), Lilia Ratcheva - Stratieva (Dunaj) in Dubravka Zima (Zagreb)

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*:
Darka Tancer-Kajnih

Sekretar uredništva/*Secretar*: Robert Kereži

Časopisni svet/*Advisory Board*: Vera Bevc, Andrej Brvar, Tilka Jamnik, Metka Kordigel, Darja Kramberger, Peter Svetina, Tanja Pogačar, Dragica Haramija, Slavica Rampih Vajzovič (predsednica/*President*) in Darka Tancer-Kajnih

Redakcija te številke je bila končana maja 2003

Besedila v rubriki Razprave – članki so recenzirana

Povzetke je v angleščino prevedla Nada Šabec

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Izdajajo/Published by: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*, Pedagoška fakulteta Maribor/*Faculty of Education Maribor*, Pionirska knjižnica Ljubljana, enota Knjižnice Otona Župančiča/*Children's Library Ljubljana – Oton Župančič Library*

Naslov uredništva/Address: Otrok in knjiga, Rotovški trg 6, 2000 Maribor, tel. (02) 23-52-107 in 23-52-106, telefax: (02) 23-52-127, elektronska pošta: darka@mb.sik.si

Uradne ure: v četrtek in petek od 8.00 do 14.00

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovški trg 2, 2000 Maribor. Nakazila sprejemamo na račun: 51800-603-31086 za revijo Otrok in knjiga

RAZPRAVE

Zoltan Jan
Nova Gorica

SKOK IZ OTROŠTVA V NOVEJŠIH SLOVENSKIH ROMANIH

V slovenskem romanu se pojavljajo liki mladostnikov od njegovega nastajanja, vendar v sedemdesetih letih in na prelomu 20. v 21. stoletje izhajajo romani, ki dobivajo nove značilnosti in jih literarna veda zaenkrat še ni analizirala v medsebojni povezanosti.¹ Osrednji junak ni otrok v različnih starostnih obdobjih ali pubertetnik, pač pa mladostnik ob zaključku odraščanja, ob prehodu v odraslost, ko je otroštvo že zaključil, ni pa še povsem vstopil v svet, ki ga še vedno odkriva:

Vsa dekleta so si na zunaj podobna, uniformirano oblačenje v kavbojke in majice. Očaranost nad glasbo in hrepeneče pričakovanje. Kaj je tisto, o čemer so sanjale in se pogovarjale, niso vedele natanko. Želele so si biti v lajfu, na sceni, pa vendar so občutile, da so na robu življenja, da jih še vse čaka. (Novak 1995: 26)

Praviloma se v teh romanih to obdobje konča z nekim tragičnim dogodkom, ki pa navadno ni dokončen, saj življenje teče naprej, celo če glavni junak umre. »Kot bi padla bomba nas bo v trenutku razneslo na vse strani,« pravi Dim Zupan v *Letečih mačkah* (str. 244), Marjana Moškrič v *Ledenih magnolijah* pa: »Bili smo tam, kamor smo si najbolj želeli, pa naenkrat nismo več vedeli, kaj naj s seboj.« (str. 25).

V teh delih je naslovnik jasno prepoznaven. To je mladi bralec, kar omogoča uvrstitev teh romanov v literaturo za mlade, a je potrebna natančnejša opredelitev, ker se v sodobni slovenski literaturi zadnja leta pojavlja vse izrazitejša zvrstna profiliranost, ki ustvarja številne skupine s povsem določeno vsebino in naslovníkom. Tako so tudi v slovenski literaturi za mlajše bralce nastala dela, ki sodijo med detektivke, fantastične zgodbe, pustolovske, ljubezenske in podobne zvrsti. Če med različnimi klasifikacijskimi možnostmi, ki jih je na 21. simpoziju *Obdobja z gledno predstavila Dragica Haramija v svojem referatu Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana*, upoštevamo kot osnovni kriterij bralni razvoj, sodijo obravnavana dela v četrto, najvišjo bralno obdobje, ko se mlademu bralcu recepcijske možnosti razprejo do tiste stopnje, da mu omogočijo prestop v svet

¹ Izbor teh del je naveden v bibliografiji.

odraslega bralca. V literaturi še vedno išče predvsem snov, ki mu je doživljajsko blizu, kjer je identifikacija z junakom najlažja zaradi njune podobnosti in razvojne bližine, čeprav se dogajalni prostor in eksistencialna vprašanja oddaljujejo od bralčevih neposrednih izkustev. Slednje omogoča mimetični svet, tako da dela ohranjajo temeljne sestavine besedne umetnosti, čemur bomo namenili potrebno pozornost v nadaljevanju.

Zunajliterarne povezave

Še pred tem je potrebno opozoriti tudi na nekatere zunajliterarne pojave, povezane s skupino romanov, ki nas zanima. Avtorji pripadajo mlajšim generacijam, večinoma so rojeni sredi 20. stoletja, vendar so ob njihovem nastanku, oziroma objavi že prestopili v srednja leta, tako da ne gre za opis lastnih neposrednih mladostnih izkušenj avtorja, pač pa za interpretacijo aktualnih vprašanj mladostnika.² Pisatelji so literarno izobraženi in poznajo pojave in razvoj sodobne književnosti, tako da obvladajo tradicionalne in moderne pripovedne tehnike, ki jih pogosto uporabljajo tudi v obravnavanih besedilih, čeprav gre predvsem za sinkretizem oblikovalnih postopkov, s katerimi niansirajo v osnovi realistično pripoved. Med avtorji namreč niso redki, ki so zaključili določen visokošolski študij s področja literarnih ved, in največkrat so poklicni literati, ne glede na to, da nekateri ob pisateljevanju tudi prevajajo, se ukvarjajo z novinarstvom, kritiko in podobnim.³ Njihova literarna razgledanost vpliva na oblikovanje, saj pogosto najdemo premišljeno vgrajene različne učinkovite oblikovalske postopke, ki segajo od toka zavesti, notranjega monologa in asociativne tehnike pa do odkrivanja podzavesti in sledi različnih oblik simbolizma, prisotnost iracionalnega itd. Kljub temu pa med njimi ni mogoče opaziti drugih literarnozgodovinskih dejstev, ki bi kazale na generacijske, idejne, nazorske ali slogovne značilnosti, ki bi jih povezovale tako tesno, da bi lahko govorili o literarni formaciji. Tudi obravnavani tip romanov praviloma nima dominantnega mesta v njihovem ustvarjanju, saj posegajo na različna literarna področja in se uresničujejo v območju različnih tipoloških možnosti.

² Lenart Zajc (rojen 1967) je objavil roman *5 do 12* pri 31-ih; Mate Dolenc (r. 1945) *Gorenčevega vraga* pri 32-ih; Florian Lipuš (r. 1937) *Zmote dijaka Tjaža* pri 35 letih; Matjaž Pikalo (r. 1963) je objavil *Modri e* pri 35-ih letih; Marjan Rožanc (r. 1930) *Ljubezen* pri 37-ih; Jani Virk (r. 1962) *Smeh za leseno pregrado* pri 38-ih letih; Janja Vidmar (r. 1962) *Barabo* pri 39-ih letih; Goran Gluvić (r. 1957) *Brcanje z glavo* pri 41-ih; Suzana Tratnik (r. 1957) *Ime mi je Damjan* pri 44-ih; Zlatko Zajc (r. 1951) roman *Za soncem* pri 48-ih; Dim Zupan (r. 1946) je bil ob izidu romana: *Leteči mački* star 50 let; Ivan Sivec (r. 1949) *Zadnji mega žur* in *Noč po mega žuru* pri 52-ih letih; le Evald Flisar (rojen 1945) je bil ob izidu romana *Mrgolenje prahu* star 23 let.

³ Anton Ingolič je bil po poklicu profesor slovenščine, Evald Flisar je študiral primerjalno književnost v Londonu, Florian Lipuš je učitelj, Ivo Zorman je bil poklicni urednik, Mate Dolenc je študiral primerjalno književnost, Matjaž Pikalo je etnolog, Janja Vidmar je uspešna svobodna mladinska pisateljica, Marjan Rožanc, Suzana Tratnik, Lenart Zajc, Franjo Frančič so tako kot nekateri drugi med navedenimi pisatelji v svobodnem poklicu, Jani Virk je diplomiral iz nemščine in primerjalne književnosti, Brane Mozetič je diplomiral iz primerjalne književnosti, Ivan Sivec je diplomiral iz slavistike ...

Med obravnavanimi romani je vrsta uspešnic, ki so prejele javna priznanja in literarne nagrade, doživele pa so tudi po več izdaj in ponatisov (sedem, celo dvajset).⁴ Nekatera teh del so bila prevedena tudi v tuje jezike in doživela primerno recepcijo v drugih, neslovenskih, kulturnih prostorih, kar kaže na njihovo tolikšno odmevnost in priljubljenost pri bralcih, da so tudi komercialno zanimiva in se nekateri uveljavljeni avtorji odločajo celo za samozaložniške izdaje, ker menijo, da bodo tako več zaslužili (Novak: *Ninina pesnika dva*, 1995). Težnja, da bi bila dela nezahtevna in privlačna za bralca, vpliva tudi na njihovo oblikovanje, saj imajo berljivo vsebino, napeto zgodbo, omogočajo neposredno identifikacijo in ne zahtevajo prevelikega recepcijskega napora. Prav tako ni zanemarljivo, da pogosto izhajajo ali so celo napisana za objavo v knjižnih zbirkah s prepoznavno izoblikovanim programskim profilom (Zbirka Najst, Najhit: zbirka uspešnic za najstnike, Odisej, Domen, Žamet, Lastovke, Zbirka Tabu / Ico, Lambda, Novi obrazi, Prvenci...). V ta okvir sodi tudi zanimiv pojav, da komentatorji oziroma avtorji spremnih besed v nekaterih teh zbirkah (npr. Najhit, Odisej) niso literati, pač pa strokovnjaki za različna vzgojna vprašanja, psihologi in celo terapevti. Po eni strani gre torej za prilagajanje trgu in okusu ne preveč zahtevnega, a dovolj določenega bralca, po drugi strani pa je prisotna težnja, da se s temi deli vzgaja, poučuje in vpliva na bralčevo osebnost, na njegova izkustva in nastajajoče vrednote. Na podlagi navedenega je mogoče ta dela uvrstiti med vzgojno leposlovje in trivialno literaturo, kar pa nima odločilnega vpliva na njihovo kvaliteto, saj med njimi najdemo tudi romane, ki jih bo slovenska literarna zgodovina gotovo morala upoštevati.

Ob navedenem pa med njimi ni mogoče opaziti drugih literarnozgodovinskih dejstev, ki bi kazale na takšne skupne generacijske, idejne, nazorske ali slogovne značilnosti, da bi jih bilo mogoče povezati v literarno formacijo. Obravnavani tip romanov praviloma nima dominantnega mesta v ustvarjanju posameznih pisateljev, ki posegajo na različna področja literature.

Mladostnik v romanu *Baraba Janje Vidmar*

Eno najbolj izrazitih takšnih del je roman *Baraba Janje Vidmar*, ki nam odkriva poteze, skupne ostalim obravnavanim delom. Gre za pretresljivo in prepričljivo prvoosebno pripoved Mateja Filipčiča, ki mu vsak poldan »postanejo rebra preozka«, »srce se mu splošči kot list papirja« in do »šestih zjutraj ostane brez kisika«, ker trepeta pred očimom, ki se ne more odločiti, da bi ga tudi formalno posvojil. Ta se vsak dan vrne iz službe točno ob treh in štirideset minut, nakar že nanese tako, da pretepe svojo ženo, ki je spet pila, in se znese nad Matejem, katerega še nikoli ni poklical po imenu, saj je zanj le baraba, mulc, zguba, pankrt: »Pri desetih bolijo buške huje od krivice. Pri šestnajstih boli le še spoznanje, da jih ne šteješ več deset.« Vsak dan se ponavlja kruto nasilje v družini, kjer životarijo razbite in ponižane osebnosti. Matejeva polsestra Rebeka na pragu pubertete (12 let) hitro leze v objem mamil. Mama je postala alkoholičarka, ko je spoznala, da je njeno življenje zavoženo in da po prevari Matejevega pravega očeta ter razočaranju z možem nikoli ne bo našla prave, velike ljubezni. Pripovedovalec živi več na ulici

⁴ Prim. bibliografski dodatek.

kot doma in vse bolj postaja odvisen od sumljivih znancev, ki ga nagovarjajo, da občasno vlamlja v avtomobile in krade vse, kar je mogoče prodati. Njegova stiska je brezizhodna, tako da se mladostnik na meji med otroštvom in odraslostjo zateče celo k najbolj absurdni možni rešitvi: s prijatelji čisto resno načrtuje in celo poskusi uresničiti zamisel, da bi na očetovem avtomobilu pokvarili zavore ter ga tako umorili.

Linearni pripovedni čas zajema v bistvu le kratek, kakšen mesec trajajoči izsek iz dolgega obdobja, ki je prikazano s kratkimi retrospektivnimi izseki, in traja do kulminacije, ko očim med enim izmed pretefov porine svojo ženo po stopnicah in jo tako nevarno poškoduje, da se med njenim zdravljenjem v bolnišnici v družinsko tragedijo vplete socialna služba. Pripoved je sestavljena iz mozaika vsakdanjih dogodkov, ki si sledijo iz dneva v dan, a imajo vsi skupni temeljni ton – ponavljajoče se nasilje v družini.

Fabula na eni strani retrospektivno razkriva tragedijo obeh otrok, polbrata in polsestre, ter zakoncev: mamino razočaranje ob prvi ljubezni, med katero je spočet Matej, pa tudi osebnost očima Koruna, ki je pravzaprav povsem povprečen človek z običajno službo, avtomobilom, stanovanjem, malo prenizkimi osebnimi dohodki, a se mu sproti sesipa vse, kar počne. Vse – vključno z nasiljem in pretepanjem – dela v najboljši veri, da bo uredil družinsko življenje in razrešil probleme (brezciljnost lastnega življenja, ženin alkoholizem, delinkventnost posinovljenca), tako da bodo prava družina. Ima težave s potenco, za kar naj bi bila kriva žena, ki še vedno ljubi prvega in kateri ne zaupa, ker ne verjame, da mu je ob njegovi neuspešnosti zvesta: »Ne, ne, ni ga pozabila, lahko me prepričuje, kolikor hoče, ampak vem ... Mogoče se še dobiva z njim ... Bogve, koliko jih je imela vmes ...«. (Vidmar 2001: 172) Ne more je odvrniti od alkohola, v katerega se zateka, ker je tudi sama duhovno prazna in vidi le zamujene priložnosti, ni pa sposobna urediti problemov (sinova neuspešnost v šoli in delinkvenca, težave v medsebojnih odnosih), ki so pravzaprav prej običajni kot izjemni. Med pripovedjo se pokaže tudi njegova stiska in praznost njegovega življenja:

Hotel sem, da imaš hrbtenico, da gledaš ljudem v oči. Da se postaviš zase. Ti pa si se me bal. Pred mano si bežal k materi. Kot da sem zverina ali kaj.. Misliš, da je prijetno, če se te bojijo v lastni hiši, če bežijo pred tabo? Vedno ste bili vi trije in na drugi strani jaz... Sam... Vi ste krivi, da znorim... (Vidmar 2001: 172)

Starša, tudi mama, menita, da je za razsulo njune družine kriv Matej:

Če ne bi bilo tebe, bi bili familija, ne pa kup tujcev! Ti si kamen spotike v tej bajti. Zakaj ne znaš potrpeti? Zakaj se mora vse vrteti okrog tebe?! Zakaj vedno vse zafuraš?! ... Sita sem te, razumeš? ... Razumeš? ... Brez tebe bi bili mogoče srečna družina! [...] Matka si je pokrila obraz in začela cviliti. Skoraj neslišno. Kot bi le dihala. Take solze najbolj bolijo. Najhuje pečejo. Po njih je človek lisast tudi po vratu. [...] Splazil sem se k njej. Decimeter od njenega hlipanja sem nihal med besom in odpuščanjem. In potem se me je matka kot utopljenec oklenila okrog kolen. Jaz pa sem bil srečen, ker mi ni bilo treba biti besen nanjo. Objel sem jo. V našem domu je malo podobnih prizorov. Ni me odrinila, ampak je ponavljala: Nisem tako mislila ... Oprosti, oprosti, oprosti, midva sva povezana na poseben način, saj veš... (Vidmar 2001: 88)

Razen nemočnega Mateja nihče ne vidi brezna, po robu katerega hodi hčerka Rebeka. Ne morejo navezati medsebojnih stikov, zato nihče ne spozna, da so Ma-

tejeve težave le posledica ne pa vzrok nesposobnosti odraslih. Opisane družinske razmere so na žalost dokaj značilne za marsikatero povprečno družino, posebnost in enkratnost ji daje le stopnjevano nasilje in poudarjena odtujenost med družinskimi člani, ki je podana kot samoumevna objektivna stvarnost in jo pisateljica reflektira le s poustvarjanjem sugestivnih prizorov brez komentarjev. Tako pripoved s svojo snovjo in motivi postavlja vprašanje, koliko nasilja se skriva v stanovanjih navidez povsem običajnih družin. Z literarnimi sredstvi obravnava vprašanje, ki danes zaposluje vse širšo slovensko javnost in je v središču številnih družbenih prizadevanj, da bi odpravili ali vsaj zmanjšali nasilje v družini, nasilje nad ženskami, zlorabo otrok, nasilje med mladimi, mladostniško delinkvenco ipd.

Glavni junak, prvoosebni pripovedovalec, pravzaprav dejansko je baraba, saj je zakrivil že dolgo vrsto prekrškov in kaznivih dejanj, zapravlja čas na ulici, kjer se ga vse bolj pollaščajo kriminalci, pobegne od doma, ne opravi nobene dolžnosti, je povsem neuspešen v šoli, tako da ga izključijo še iz najmanj zahtevnega programa gradbene šole, v katerega so ga vključili po bog ve kolikih prepisih. Vsemu navkljub pa ostaja privlačen lik, ki mu je bralec naklonjen in se z njim identificira zaradi njegove neposrednosti, povprečnosti vsakdanjih doživetij in prostodušne pripovedi, ki daje vtis, da je namenjena enemu izmed njegovih vrstnikov, saj vključuje pogoste neposredne nagovore (ej, stari; povem ti; ti rečem; kolosalni občutek, stari; kot sem rekel; saj veš, stari; tega ti ne bom razlagal;, ampak sem se naučil, stari...) ter številne prispodobe in inovirane frazeme ali domislice (Metek, ti rečem! Kolena so se mi skrčila za pet številčk. Kolena mi je zalil svinec. Vsake toliko ji je film padel s koluta. Obljublja, da te predela v pašteto. Rebeka je vreščala kot na karaokah. Kaladont nasmeh. Trenutno sem v posteljni fazi. Garsonjera, gnila kot bananin olupek. Uzrl sem njegov smeh, poln konjskih zob.) To ustvarja vtis iskrene in prepričljive izpovedi. Tudi sami opisi posameznih dogodkov ohranjajo značilnosti preproste pripovedi mladostnikov, saj so podani skopo in neurejeno, s pogostimi preskoki in sporočilni poudarki, ki nastajajo z rabo frazemov. Prav na slogovni ravni se pokaže moč pisateljice, ki je znala izkoristiti izrazno bogastvo slenga mladostnikov, vendar je ohranila smiselno razmerje med knjižnim jezikom in slogovno zaznamovanimi prviniami njihovega pogovornega jezika. Takšno oblikovanje ni samo sebi namen, pač pa karakterizira pripovedovalca, ki s svojim načinom izražanja/pripovedovanja na meji med klišejskim in individualnim postaja prepričljiv lik. Dodatne razsežnosti je ustvarila, ker je izkoristila pripovedovalčevo dojemanje dogodkov, ki so prikazani z očmi mladostnika, a pri tem je v ozadju ohranila polivalentnost oseb, tako da bralec lahko prepozna tudi njihove stiske in motivacijo za ravnanje.

Čeprav ostaja družinsko nasilje vseskozi središčen problem in gibalo pripovedi, avtorica ohrani dovolj prostora za prikaz mladostne razigranosti, naivnosti, prostodušnosti, duhovitih dialogov in dovtipov. Med kratke posamezne dogodke je vključila nekaj ponavljajočih se motivov, ki se jih bralec zave šele čez čas, ko mu posredno razkrijejo doživljanje glavnega junaka. Med takšne sodijo Matejevi prebliski, ko se mu večkrat zdi, da je videl malega »mulčka«, »pokovca«, ki ga nikakor ne more ujeti, mu je pa podoben oziroma je pravzaprav njegov pravi, a izgubljeni jaz iz otroštva. Motiv postane prispodoba Matejevega iskanja samopodobe v obupnih, a ne povsem izjemnih družinskih razmerah. Podobno vlogo ima brošurica o družinski vzgojni problematiki, od katere se ne loči in jo neprestano nosi v žepu. Izkaže se, da v svoji osamljenosti in odtujenosti krčevito išče

odgovore na vprašanja o lastnih težavah v ceneni publikaciji, ki jo je teta pred leti poslala njegovi mami. Tako se je pisateljici posrečilo s prvinami modernega romana oblikovati dinamično in komunikativno pripoved, ki jo bralec prebere na dušek, a mu vendarle postavlja vprašanja, ki so kljub navidezni oddaljenosti blizu njegovega doživljajskega sveta.

V romanu se vrstijo doživetja, ki so tipična v življenju vsakega mladostnika, a dovolj individualizirana, da pred bralcem nastaja prepričljiv lik, ki mu je naklonjen in s katerim se lahko identificira. Ob osrednjem motivu, nasilju v družini in razbitih medsebojnih razmerjih, dobršen del pripovedi razkriva odnose med vrstniki: šibijo prijateljstva, ki so se med otroštvom spletla na dvorišču pred eno izmed stolpnic stanovanjske soseske. Po eni strani ne zadoščajo več za razplet nastajajočih kritičnih situacij, po drugi strani ne nudijo odgovorov na nova vprašanja. Prijatelji iz otroštva, s katerimi se Matej še vedno druží, ga ne morejo rešiti iz objema nasilja. V Matejevo življenje se vsiljujejo nova znanstva, skoraj povsem ga omreži nekaj let starejši kriminallec. Spreminjajo se razmerja do sorodnikov, doma, komunikacija sploh ne obstaja več. Tudi teta, pri kateri je v maminem rojstnem kraju včasih preživel dokaj lepe počitnice (granitni steber mojega otroštva), ni več zatočišče in ne more razplesti problemov. V obupu izsiljeno srečanje z babico, materjo rodnega očeta, ki »ima štiri otroke, vsakega z drugo«, je popolna katastrofa. Matej, ne da bi se tega povsem jasno zavedal in čeprav skorajda nikoli ni sam, je vedno bolj osamljen in tujec med starimi znanci. Vezi s polsestro so globoke, a tudi tu ni neposrednih pogovorov in si pravzaprav ničesar resnično intimnega ne zaupata, čeprav drug o drugem veliko vesta. Nanjo je navezan in ima jo rad, vendar se teh čustev sramuje: »Objela sva se. Da se razumemo, stari, to počneva samo v izrednih razmerah. Kot na primer takrat, ko je matka odkrila prevrnjeno svetilko in zažgano žimnico.« (str. 40). Nemočen je, ko hoče vplivati na njeno vse hitrejše propadanje in drsenje v objem mamil, prezgodnje spolnosti, neuspešnosti v šoli. Ko skuša to preprečiti, postane tudi sam nasilen in pospeši katastrofo, tako da ga očim dejansko vrže na cesto in mora noč preživeti v kleti.

Na te motive se navezujejo vprašanja socializacije in iskanje lastne identitete, iskanje razmerja med lastno enkratnostjo in podobnostjo z vrstniki. Tako vztraja pri občudovanju glasbene skupine Motorheade (v pripoved so vpleteni številni odlomki besedil te skupine), čeprav ni več najbolj popularna in mu je nelagodno, ker se ni ogrel za nove hite kot večina njegovih vrstnikov, ki se iz njegove neažurnosti znajo kruto ponorčevati. Neprimerno manj pozornosti je namenjene tistim pojavom, ki se v naših površnih predstavah o današnji mladini zde ključne: frustracije v šoli, zunanji izgled, hobiji, zabave v diskotekah in tudi zaljubljenost, čeprav glavni junak doživi svojo prvo spolno izkušnjo, ki je sugestivno podana:

»Sleci me,« je rekla kot v filmu. Bilo je noro. Saj veš. Prvič. Bojiš se. Veš, kaj je največja težava? V kakšni oddaji vidiš bejbo v tesni mikici, hop, in že ti stoji kot drog. Potem ležeš na tako iz mesa in krvi in v glavi ti zazvenijo besede: *drugič bo boljše, to se lahko zgodi vsakomur*. Bisa ima krasne joške. Okrogle. Bradavice ji štrlijo navzgor. *Da best*. Kožo ima kot smetano. Totalni privid popolnosti. Bal sem se, da jo bom zmečkal pod sabo. Težo sem prenašal z enega komolca na drugi. Po njeni mlečni koži sem razsajal kot virus. Na koncu je bila polna rdečih lis. Poljubljala sva se za Guinnessov rekord. Pomešana slina se nama je sušila na bradi in vratu. Bisina dlan je zašla v moje dlake. Skoraj bi ji eksplodiral med prsti. Ampak, stari, ni se pretvarjala! Ta bejba je bila res vame. Mislim brez zavijanja v luno pa to, razumeš?! To ti je, stari, najfinejša ljubezenska izjava. Mislim tole s seksom. Da se

izgubiš. Jaz sem se. Tesno v Bisi. In potem odjadraš v neka čudna prostranstva. Škoda, da sem bil prehiter. Ker sem se postaral za celo stoletje. (Vidmar 2001: 123)

Prizor poda številne plasti junakovega doživetja tega izkustva, ki seže od nekritičnosti do lastne uspešnosti, preko ponosa, radosti in naivnosti pa do vsega tistega, kar je potisnjeno v njegovo podzavest, saj je mogoče razbrati strah pred impotenco, ki jo pozna pri očimu, ker se skozi tanke stanovanjske stene sliši vse, kar se dogaja v spalnici staršev. Opozoriti velja, da se tudi v tej epizodi pisateljica izogne opisu golega spolnega akta in celo vulgarnim izrazom, kot da bi se bala bližine pornografije. Med Beso in Matejem vzpostavi tudi globlje čustvene vezi. In seveda tudi tu Mateju ni prizanešeno z razočaranjem. Bisa ga sicer ima rada, toda tistih nekaj »medenih« dni, dokler se ne vrne prejšnji partner, je daleč od trdnejše vezi, ne glede na njegovo navezanost nanjo in na to, da prav ona pospeši razplet, ko sporoči službi socialnega skrbstva, kaj se dogaja pri Mateju doma. Po resni poškodbi matere in intervenciji socialne službe se zgodba razplete v dokaj razvlečen srečni konec, v katerem je vse razloženo, pojasnjeni so vzroki za negativna ravnanja posameznikov in vsak junak je pospravljen.

Roman Janje Vidmar *Baraba* obravnava pereč družben problem skozi doživljanje glavnega junaka, ki se na pragu odraslosti sooča s tipičnimi vprašanji mladostnika, iskanjem lastne identitete, problemi socializacije, postavljanjem novega razmerja do družine in doma, doživljanjem spolnosti in iskanjem ljubezni, nemočjo pri premagovanju osamljenosti. Podobne teme najdemo tudi v romanih, ki jim namenjamo pozornost v nadaljevanju.

Vzporednice s sorodnimi romani

Neposrednega predhodnika obravnavanih del lahko najdemo v romanu Antona Ingoliča *Gimnazijka* (prva izdaja 1967, dvajseta leta 1989), ki je ob izidu izzval številne polemike prav zato, ker je prikazal tedaj literarno nov in življenjsko aktualen problem prezgodnje nosečnosti mladostnice, maturantke, na kar je navezal še vrsto perečih vprašanj, ki izhajajo iz mladostnikove osamljenosti in segajo od krize družine, kjer mati zaradi »družbene angažiranosti« ne opravlja svoje vloge in ne opazi niti hčerkine nosečnosti, preko šole, ki ne premore več osebnega odnosa z dijaki, pa do razvrata, ki se pojavlja na domačih zabavah v krogih »zlate mladine« uglednih in premožnih družbenopolitičnih delavcev. Pisatelj, ki je domala vse življenje ostal zvest profesorskemu poklicu, je snov za delo našel na ljubljanski gimnaziji, kjer je služboval. Bil je dovolj dober poznavalec dekleškega zorenja, da je v njeni stiski in osamljenosti pokazal drugačna vprašanja dozorevanja, kot se pojavljajo pri fantih, ki so pogostejši junaki obravnavanih romanov. Tudi v drugih romanih, ki nas zanimajo v tem prispevku, najdemo podoben izbor snovi, ki črpa navdih iz enakih izhodišč. Florian Lipuš je v *Zmotah dijaka Tjaža* (1972, 2002¹²) na nov način pokazal vzdušje v zamejskem dijaškem domu, ki pod krinko tradicionalnih narodnih in verskih vrednot duši mladostnika. Dolenc *Gorenčev vrag* (1977, 1982³) prikaže povratnika iz prevzgojnega doma, ki je tedaj, ko je v javnost prišla vest o tamkajšnjih nevzdržnih razmerah, zbujal veliko pozornost. Feri Lainšček – podobno kot pred njim Evald Flisar v delu *Mrgolenje prahu* (1968) – obravnava v romanu *Namesto koga roža cveti* (1990, 2002¹²) stigmati-

zacija odraščajočega Roma oziroma Cigana in njihovo vključevanje v slovensko družbo. Nekatera dela, kot npr. *Čadavec* (1998) Marjane Moškrič, se dotaknejo tragike mladih vojnih beguncev ob razpadu Jugoslavije. Tudi osrednji lik *Princeške z napako* Janje Vidmar (1998, 2002³) je Bosanka iz pribežniške družine, ki se je umaknila iz vojnih grozot v nekdanji Jugoslaviji in ki se težko vključi v novo okolje, še težje pa premaguje stigmatizacijo. Junakinja se po eni strani prebija skozi običajne težave mladostnice (negotova prijateljstva, ljubezenska hrepenjenja, odnosi v družini), vendar dobivajo njene stiske dodatne razsežnosti, saj je zaradi slabega znanja slovenščine in zanemarjenosti neprestano v podrejenem položaju, čeprav je sposobnejša in bolj razgledana kot sošolke, doma pa jo oklepa drugačno civilizacijsko izročilo in še vedno upoštevana družinska hierarhija. Ogrožajo pa jo tudi kriminalne združbe, ki se pojavljajo v priseljenjskih okoljih. *Debeluška* iste avtorice (2002) opozarja na širjenje bulimije med mladimi, ki jih starši zaradi kompenzacije lastnih mladostnih frustracij vklenjajo v absurdne vzorce življenja. Roman *5 do 12* Lenarta Zajca (1998) skuša sicer podati podobo svoje generacije oziroma lastne družine prijateljev, ki se je v sedemdesetih letih srečala s punkom in z njim povezanimi modnimi nazori mladih (neonacizem in obritoglavi pretepači, tako imenovanimi skinerji, pacifisti, hipijevci ...), kar je tedaj veljalo za razvrat in dekadenco, tako da se je tudi policija znašala nad pripadniki teh gibanj. Vseeno je v središču pisateljve pozornosti tudi tu mladostnik Jaka, kljub svojemu negativnemu značaju ranljiv in simpatičen fant, ki tik pred maturo rešuje svoje probleme odraščanja in si med ljubezenskimi iskanji postavlja prva eksistencialna vprašanja. Suzana Tratnik je v romanu *Ime mi je Damjan* (2001) prikazala posledice spolne zlorabe mladostnice, ki jo obdeluje tudi Marjana Moškrič v prepričljivem, mnogoplastnem delu *Ledene magnolije* (2002). O tej problematiki se v zadnjih letih v Sloveniji veliko razpravlja. Ivan Sivec je v svojem ducatu romanov za mlade bralce načel različne aktualne pojave. *Zadnji mega žur* (2001) npr. opozarja na samomore med mladimi. Maturant Matej se za ta korak odloči zaradi osebnih stisk, ki same po sebi še niso dovoljšen razlog za tako usodno dejanje, pa tudi zaradi vplivov podtalnih verskih sekt, ki se v Sloveniji intenzivneje pojavljajo od osemdesetih let. Njegov roman *Finta v levo* (2002) je eno izmed razmeroma številnih del, ki opozarjajo na pojave, povezane s širjenjem drog. V tem primeru Jureta, simpatičnega osemnajstletnika, ki ga izključijo iz šole, zlorabi najprej združenje preprodajalcev drog, nato pa še Špela, ki ga spravi v tržaški zapor, da bi izvelkla svojega fanta, čeprav je Jure vanjo zaljubljen. Skorajda povsod (*Gorenčev vrag, Janov krik, Namesto koga roža cveti, Leteči mački, Princeska z napako, 5 do 12, Za soncem, Zadnji mega žur, Baraba, Finta v levo itd.*) se pojavlja fizično nasilje, pretepi, kraje in podobna kazniva dejanja kot sestavni del junakovega življenja in medsebojnih odnosov. To avtor navadno posredno obsoja, vendar so ti motivi skorajda enako pogosto podani kot samoumeven sestavni del našega vsakdanjega življenja. Opisani fabulativni okviri načenjajo splošno opažena in aktualna družbena vprašanja, ki jih skozi romaneskni svet osvetljujejo tako, da se bralec zave njihovih razsežnosti in se do njih opredeli. Gre torej za novo in izvirno družbeno kritičnost, za opozarjanje na perečo problematiko, ki pa ne ponuja možnosti za njeno odpravljanje, saj gre predvsem za reflektiranje časa, v katerem se pripoved dogaja.

Izbrani problemi so torej zelo različni, a splošno znani, aktualni, enoznačni, tako da ne zahtevajo prevelikega poglobljanja in pronicljivega razmisleka, da se

do njih opredelimo. Zaradi tega pisatelju ni potrebno opisovati samega problema, pač pa se mu ob tem odpre prostor za prikazovanje posledic in za upodobitev junakovega individualnega doživljanja znanega negativnega pojava. Kjer takšnega aktualnega družbenega problema ni, se delo oddaljuje od skupnih strukturalnih značilnosti in se razvije v različna eksperimentalna iskanja (Gojmir Polajnar: *Ne ubijaj, rad te imam*, 1998; Goran Gluvić: *Popoldanski ritem*, 2002), v hlastanje za opisi seksualnih doživetij (Zlatko Zajc: *Za soncem*, 1999), ostaja znotraj že znanih avtorskih poetik in že uporabljenih motivnih izborov (Brane Mozetič, Franjo Frančič) ali se oblikuje v biografske izseke glavnih junakov, ki jih zaznamuje neka posebna interpretacija ali upodobitev življenja (Marjan Rožanc: *Ljubezem*, Andrej Morovič: *Tekavec*, Matjaž Pikalo: *Modri e*, Jani Virk: *Smeh za leseno pregrado*, Miha Mazzini: *Kralj ropotajočih duhov*, Lenart Zajc: *Zguba*).

Razmejitev z drugimi sorodnimi zvrstmi

S tega vidika je mogoče vzpostaviti paralele med številnimi romani socialnih realistov, ki tudi obravnavajo izstopajoče družbene pojave ob usodi mladega junaka, vendar bi pri romanih Iva Potrča (*Na kmetih*), Bena Zupančiča (*Sedmina*), Miška Kranjca (*Rdeči gardist*) in številnih drugih težko pristali na tezo, da gre kljub motivnim sorodnostim za isto strukturo. Pisatelje v teh primerih namreč zanima predvsem določen družbeni pojav (kolektivizacija kmetij in obvezna oddaja pridelkov, mali ljudje sredi vojne vihre, revolucija in širjenje komunistične organizacije v Prekmurju), sam mladostnik, ki se v takšnih delih tudi pojavlja kot osrednji junak, pa ni deležen enake pozornosti, angažiran je predvsem v družbenih procesih ali pa je njihova žrtev. V ospredju pisateljevega zanimanja je predvsem družbeni konflikt. Junak je dinamičen lik in med dogajanjem spreminja svoje poteze, se razvija, posega v procese. Manj pozornosti namenjajo razpiranju tipičnih mladostniških vprašanj in samemu dozorevanju mladostnika.

Dokaj jasna se nam zdi tudi razmejitev z (avto)biografskimi romani, saj se ti ne omejujejo le na prelomno obdobje mladostnikovega dozorevanja, pač pa podajajo daljše obdobje ali celotno življenje, pisatelj pa ne namenja posebne pozornosti določenemu družbenemu problemu. V središču opazovanja se pojavlja predvsem življenjska pot posameznika, na robu zanimanja pa ostaja tisto, kar je skupno neki generaciji, družbenemu sloju ali družini. Vidna je tudi ločnica s sorodnimi zvrstmi romanov za mlajše bralce. Dela, ki so namenjena bralcem nižjih bralnih obdobj, obravnavajo drugačne probleme, če pa se lotevajo istih tem, npr. zaljubljenosti, jih prikažejo primerno razvojni stopnji bralca. Predvsem pa se pri slednjih delih pojavlja dokaj ostra tematska delitev po vsebini, ki že vnaprej, navadno z vključenostjo v zbirko in celo s knjižno opremo, nakaže vsebino, pa naj gre za pustolovščine, detektivske zgodbe, potopisne dogodivščine, fantastiko, pravljico... Marsikdaj je že vnaprej opredeljeno celo to, ali je delo namenjeno dečkom ali deklicam.

Struktura upodobljenih junakov

Pri obravnavanih romanih z mladostnikom kot osrednjim junakom sicer ne moremo trditi, da gre za klišejske junake, vendar tudi ni mogoče prezreti, da imajo sorodno zgradbo, ker so to praviloma prvoosebni pripovedovalci. Ta tudi vpliva

na celotno dogajanje, ki je prikazano skozi njihovo osebno recepcijo. Značaj junaka se med razvojem dogodkov praktično ne spreminja, junak svoja izkustva le bogati in spoznava svet okrog sebe, tako da gre večinoma za dokaj statične like. Pred bralcem se namreč vrstijo zanimive dogodivščine, ki izpolnjujejo življenje povprečnega slovenskega mladostnika v različnih, a največkrat povsem prepoznavnih okoljih, pa naj gre za določen slovenski kraj, celo sosesko ali konkretno šolo, ki se v svoji fiktivni danosti ne spreminja. Tudi družbeni problemi, ki so gibalo dogajanja, ostajajo enaki na začetku in na koncu pripovedi, le junak jih spozna, a jih ne spreminja ali celo odpravlja.

Domala vsi junaki so srednješolci, praviloma gimnazijci pred maturo, a je ta starostna meja bolj premična, ko so glavne junakinje dekleta (Marjana Moškrič: *Ledene magnolije*, Ivan Zorman: *V sedemnajstem*, Janja Vidmar: *Debeluška, Princeška z napako*). Tako kot je pri kraju dogajanja skorajda povsem zanemarjeno podeželje, tudi med junaki le redko srečamo koga, ki ne bi bil meščan. Med njimi tudi ni delavcev ali vajencev. Celó tedaj, ko je junak izključen iz šole in se znajde na cesti, se kvečjemu skuša zaposliti, vendar ne ostane delavec (Ivan Sivec: *Finta v levo*). Razen redkih izjem vsi pripadajo srednjemu sloju. Zato tudi nihče nima tako težkih materialnih težav, da bi ogrožale njihove osnovne življenjske potrebe (hrana, stanovanje, obleka), vseeno pa praviloma nimajo dovolj ali vsaj ne toliko denarja, kot si ga želijo, da bi uresničili svoje želje. Toda te so dokaj preproste in segajo od »še več zabave in žurov« do kakšnega dodatka, ki omogoča bolj opazen zunanji izgled oziroma postavljanje pred vrstniki. Nihče se ne peha za kakšno tehnično dobrino (avtomobil ali motor, glasbeni instrumenti, foto in videoaparati). Učenje praviloma ni osrednji problem, pa tudi konjički ali zanimanje za kakšno posebno področje ne izstopajo posebej. Pravzaprav gre za vsakdanja dekleta in fante. Dogodki, podvigi in potegavščine na zabavah, izletih, med počitnicami, na potepanju po mestu, ob posedanju v gostinskih lokalih in drugih zbirališčih, pri pouku v šoli ... posredno prikazujejo, kako se mladostnik trga od doma, družine in se približuje vrstnikom. Hoče se vključiti v svet odraslih, a zavrača svet staršev; hoče čim več zabave in druženja, pa ostaja vedno bolj sam in osamljen; doživlja ljubezenska in spolna izkustva. Ti nizi spretno podanih sekvenc s številnimi preobrti, v katerih ima navadno odločilno vlogo glavni junak, ki pokaže veliko mladostne iznajdljivosti in duhovitosti, istočasno pa tudi naivnosti in lahkomiselnosti, so podani tako, da ustvarijo napeto in fabulativno bogato delo, hkrati pa oblikujejo bralčevo naklonjenost glavnemu junaku. Izbor opisanih dogodkov, ki si navadno sledijo brez posebno globoke vzročno posledične povezave, je naravnán tako, da omogoča razmislek o vprašanjih, ki so skupna vsem mladim, vendar so zreducirana na razmeroma ozek spekter pojavov, življenje teh junakov ima le dve, tri razsežnosti:

Ljubezen, seks, žuriranje, droge, alko in drugi šponi, ki tarejo današnje mladoletnike. Solze in smeh v šoli in doma. (Bogdan Novak: *Ninina pesnika dva*, 1995: ovitek)

Kajti Braneta so takrat zanimali le fuk, pijača in pa cigarete, kot višek in združitev vsega naštetega (pa saj sploh ni imel velikih želja) pa zmuzljiv potni list in z njim tujina in boljše življenje: fukat in piti. (Zlatko Zajc: *Za soncem*, 1999: 136)

Ob tem tudi upodobitve in opažanja niso posebno poglobljena in ostajajo v mejah že znanih, splošno sprejemljivih odgovorov in načel, omogočajo pa identifikacijo z junakom:

Tvoj življeje je tvoj kraljestvu, ti si pa njegov kralj. Pizda, v življenju ni treba čist n'č družga kokr to, de stegneš roko pa si vzameš, kar si hočš vzet. Sej s stara sedemnajst let, pa se pustiš tko jebat, kokr de b'bla stara dvanajst. Pizda, to je dvajst stoletje, ne pa pofukan sredn vek, de b ti familja zbirala jebce. (Lenart Zajc 1998: 34)

Bil je besen. Ne nazadnje je bil polnoleten, še to leto mu bodo hoteli dati puško s strelivom in pričakovali, da jo bo odgovorno uporabljal. Cela zajebana država mu bo zaupala, njegova mama pa mu ne more! (Lenart Zajc 1998: 199)

Ne moreš pobegniti tistemu kubičnemu metru, ki ti ga je bog namenil, pa če se fentaš. Tudi če se premakneš naprej ali nazaj, si s tem ne razširiš svojega prostora in nikamor ne pobegneš, saj tisti tvoj kubični meter vedno vlačiš s sabo. (Suzana Tratnik 2001: 122)

Odločilen je vrh zgodbe, ko se mladostna razigranost in lahkomišelnost preobrneta najpogosteje v tragičen dogodek, pa naj gre za smrt prijatelja v avtomobilski nesreči (*Leteči mački*), za gorniško nesrečo (*Ninina pesnika dva*), samomor (*Zadnji mega žur*), spolno zlorabo (*Ime mi je Damjan, Ledene magnolije*). Vendar se ti romani praviloma nikoli ne končajo s katastrofo glavnega junaka. Usodni dogodek ni dokončen, ponekod, kot npr. pri Sivčevem *Zadnjem mega žuru*, v katerem junak naredi samomor, ima sentimentalen, a tudi perspektiven konec, nato še nadaljevanje zgodbe v novem delu *Noč po mega žuru*.

Ena izmed stalnic obravnavanih del so odnosi med mladostniki in starši, ki so praviloma ločeni ali na novo poročeni (*Tekavec, Ninina pesnika dva, Čadavec, Modri e, Zgubljena zgodba, Zadnji mega žur, Baraba, Ledene magnolije, Finta v levo*), vedno pa med njimi in glavnim junakom zija globoka odtujenost, ki preprečuje, da bi sodelovali pri reševanju junakovih stisk, ki jih marsikdaj sami povzročijo:

»Bisa...« je nenadoma priletelo iz mene, »si se že kdaj vprašala, kaj je narobe z našimi starci? V bistvu, z vsemu temi čudaki, ki bluzijo po planetu? Mislim, ti je kdaj potegnilo, da mora biti odraslost total mimo, če so vsi stalno zateženi in bolani in crknjeni in sami?«
»Seks pa slabo deluje nate...« je postala Bisa dobre volje. »Ne, res! Poglej jih in razmisli, ali se spleča odrasti...«
»Spleča ali ne spleča, temu ne uideš...«
»Čakaj, kaj pa je s tvojo matko? Zakaj nikoli ne govoriš o njej? Se bo še kdaj vrnila?«
»Hej, kaj imaš to?« se je izmazala. (Vidmar 2001: 124)

To seveda še ne pomeni, da so starši vedno negativni liki, marsikdaj so opisani z naklonjenostjo in posluhom za njihove probleme (Andrej Morovič: *Tekavec*, Bogdan Novak: *Ninina pesnika dva*, Dim Zupan: *Leteči mački*, Marjana Moškrič: *Čadavec* ...), vendar je vseeno pretresljivo, da se odtujenost in odsotnost komunikacije med obojimi najpogosteje sprejema kot samoumevna. V najintimnejših eksistencialnih stiskah mladih junakov starši ne sodelujejo. Največkrat se pojavljajo le kot negativni zgled možne rešitve ali ovira mladostniških podvigov.

Odtujenost junakov odpira prostor za razvijanje zgodbe, ob kateri se pričenejo na novo oblikovati razmerja tudi s starimi in novimi prijatelji. Malokdaj so to individualizirani junaki, večkrat nastopajo le rahlo individualizirani ali kar kolektivni junaki. Približujejo se drugim stranskim likom, le nastopajo pogosteje. Tudi ko prijatelj glavnega junaka zavzema izrazitejšo vlogo (npr. *Leteči mački, 5 do 12, Ledene magnolije, Debeluška*), ne more spoznati vseh razsežnosti junakovega

doživljanja in ne more razrešiti konflikta, lahko kvečjemu pomaga priklicati pomoč (*Ledene magnolije*, *Ime mi je Damjan*, *Baraba*). Prijatelji tako največkrat pokažejo še eno izrazito značilnost upodobljenih mladostnikov: osamljenost, kajti ta druženja in tudi pogovori ostajajo dokaj površinski in ne prodrejo do jedra junakove osebnosti, ne premagajo njegove osamljenosti, kot pokaže Lenart Zajc v romanu *5 do 12*: »Nehi zajebavat,« ga je nestrpno prekinila. »Hočem sam reč, da so prjatli že vredu, dokler so okrog, k grejo pa dam, s pa lih tko sam, kokr s biv prej ...« (str. 192).

Od tod se odpira pot k iskanju ljubezenskega razmerja, ki naj bi razrešilo junakove dileme, ali pa je pomembna razsežnost junakovega življenja. Ljubezen ni razumljena le kot telesna, seksualna izkušnja, vendar tudi ne izključno kot duhovno in čustveno razmerje. V teh delih je oboje neločljivo povezano. Ob seksualnosti gre vedno tudi za bližino in globlje vezi. Kjer teh razsežnosti ni, pride le do gole spolnosti in je to vzrok za zaplet zgodbe (Anton Ingolič: *Gimnazijka*, Zlatko Zajc: *Za soncem*, Brane Mozetič: *Zgubljena zgodba*, Ivan Sivec: *Finta v levo*). Zloraba spolnosti je v nekaterih romanih osrednja tema, vendar ti obravnavajo različne razsežnosti in posledice takšnih tragičnih izkušenj (Marjana Moškrič: *Ledene magnolije*, Suzana Tratnik: *Ime mi je Damjan*). Opazna je skrb, da se pri opisovanju samih seksualnih izkušenj ne pretirava, navadno imamo en, kvečjemu nekaj takšnih prizorov v celotnem delu. Kljub temu da so ti prizori navadno dobro in izvirmo oblikovani, se zdi, kot da so se jim avtorji bali odmeriti več prostora, da ne bi bili deležni očitkov o nemoralnosti. Nekateri od junakov doživijo neposredno spolno izkušnjo prvič (Bogdan Novak: *Ninina pesnika dva*, Marjana Moškrič: *Čadavec*, Matjaž Pikalo: *Modri e*, Janja Vidmar: *Princeska z napako*, *Baraba*, Marjana Moškrič: *Ledene magnolije*, Ivan Sivec: *Finta v levo ...*), drugim dotedanje pustolovščine ne zadoščajo več in iščejo globljo ljubezensko razmerje (Ivan Sivec: *Zadnji mega žur*, Dim Zupan: *Leteči mački*, Lenart Zajc: *5 do 12 ...*). Navezovanju stikov oziroma »osvajanju« je namenjenega veliko prostora, kjer se mnogokrat razmahnejo pisateljeve sposobnosti fabuliranja, vendar ljubezen sama največkrat ni prevladujoča ali osrednja tema. Večkrat je ta razsežnost pomaknjena v ozadje ali pa je prikazana le kot ena izmed nenajpomembnejših razsežnosti življenja (Dim Zupan: *Leteči mački*, Matjaž Pikalo: *Modri e*, Suzana Tratnik: *Ime mi je Damjan*, Goran Gluvič: *Popoldanski ritem*, Janja Vidmar: *Debeluška*). Večkrat se razvije iz bežnega srečanja in neobveznega pogovora (Lenart Zajc: *5 do 12*) ali pa nastane iz mladostnega norčevanja (Dim Zupan: *Leteči mački*). Kjer pa je ljubezenskemu iskanju ali razmerju namenjena večja pozornost, je to nesporna vrednota: »Našel je manjkajoči člen svojega življenja in tega je bil vesel.« (Lenart Zajc: *5 do 12*, str. 272); »Srečal sem njo, ki sem ji lahko povedal svoje ime.« (Suzana Tratnik: *Ime mi je Damjan*, str. 23); »Življenje sem začel deliti na obdobje pred Basis in po njej. Blazno sem se spremenil. [...] Zdaj sem bil šampion.« (Janja Vidmar *Baraba*, str. 129). To, kar je tem romanom skupno in jih loči od ljubezenskih romanov, pa je dejstvo, da se nobena ljubezen ne konča s poroko. Povsod gre le za izsek iz nekega življenja, ki se poslavlja od otroštva in se preveša v odraslost, a to še ni. Pri tem se pisatelji izkažejo za dobre poznavalce razvojne psihologije mladostnika, so pa tudi sposobni tankočutno zaznati interese svojih bralcev in razpoke življenja, ki obdaja njihove junake.

Zaključek

In tako smo se približali izhodiščni ugotovitvi, ki nam je omogočila, da smo opazili tudi nekatere skupne poteze osrednjih junakov teh romanov. Njihovo življenje je polno razigranosti, duhovitosti, zapolnjuje ga iskanje zabave in druženje s prijatelji, vendar se nam odkriva tudi v drugačnih razsežnostih. Pod to lahkonostjo in površinskostjo se razkrivajo temne razpoke. Junaki so zaznamovani z izkustvi, ki jih prinašajo negativni družbeni pojavi in ki puščajo v duševnosti junaka hude travme. Kljub temu se zgodba praviloma srečno konča, za kar je včasih potreben prav mučno razvlečen konec, ki izzveni v rahlo podučnost. Ta pa kljub jasnemu naslovniku – mlademu bralcu – ni namenjena izključno njemu, pač pa tudi staršem in vsem, ki jih zanima današnja mladina, včasih pa celo družbenim institucijam, ki ne opravljajo svojih nalog tako, kot bi morale, da bi obvarovale in omogočile srečnejšo mladost simpatičnim, prostodušnim, inteligentnim, iznajdljivim, ustvarjalnim, sposobnim, energičnim, a istočasno tudi občutljivim, ranljivim, predvsem pa osamljenim junakom našega časa.

Medsebojna primerjava obravnavanih romanov nam tako odkriva nekatere skupne poteze na različnih ravneh. Ključne so značajske podobnosti junakov, ki so povezane tudi z določenim življenjskim obdobjem. Poleg tega imamo značilen izbor snovi, ki vključuje obravnavo aktualnih družbenih problemov. Značilen je tudi slog, ki posnema značilnosti slenga in sporazumevanja mladostnikov. Priповedne tehnike pa ob sodobnejših elementih ostajajo najbližje realizmu. Kljub temu ne gre prezreti, da vseh skupnih značilnosti nimajo vsa obravnavana dela. Razčlenjene lastnosti obravnavanih leposlovnih del nam zato le deloma odkrivajo skupno strukturo. Izrazito podobnih del je razmeroma malo, tako da zaenkrat še ni mogoče govoriti o nastanku nove literarne formacije.⁵ Prispevek je zato lahko le opozoril na določeno tematiko in snov, ki se razmeroma pogosto pojavlja, tako da je mogoče ta dela opazovati tudi v medsebojni povezanosti. Tako se nam razkrijejo lastnosti, ki bi bile drugače manj vidne. Danes v Sloveniji izide vsako leto okrog 4000 knjig. Približno 400 je leposlovnih del, med katerimi je okrog 250 pesniških zbirk in okrog 50 daljših pripovednih del, ki bi jih bilo mogoče uvrstiti med romane. Naša analiza je v nekaj več kot polstoletnem obdobju upoštevala trideset del (če ne upoštevamo približno štirikrat več predhodno izločenih). Med temi je osem takšnih, ki imajo dovolj podobno strukturo in izrazitejše skupne poteze. Pri ostalih najdemo paralele na različnih ravneh, vendar ni nobenih, ki bi bile skupne vsem.

Povzetek

Analiza tridesetih novejših slovenskih romanov, v katerih se kot glavni junak pojavlja mladostnik na pragu odraslosti, je najprej opozorila na zunajliterarne vzporednice, ki povezujejo ta dela. Z razčlenitvijo romana *Baraba* Janje Vidmar smo nato izluščili najbolj izstopajoče lastnosti tega dela, ki s svojo kvaliteto so-

⁵ Slovenska literarna zgodovina sicer pozna poimenovanja podzvrsti (npr. generacijski roman), ki so nastala na podlagi publicističnih domislic in temeljijo na poročanju o šestih romanih, vendar je takšne kriterije težko sprejeti.

di med pomembnejša sodobna pripovedna dela. Njihova temeljna naravnost pokaže dve plasti pripovedi: na eni strani avtorica upodobi mladostnika, ki se je znašel v spiralnem preskoku iz otroštva, vendar še ni vstopil v svet odraslih. Temo obdelujejo ob aktulanem družbenem pojavu, ki budi splošno pozornost v slovenski družbi, in prikažejo njegove posledice (nasilje v družini). Na tak način so v pripovedi osvetljena nekatera doživetja, ki so tipična za obdobje, ko se zaključujejo mladostniška iskanja lastne podobe in spoznavanja sveta odraslih. Med prvoosebno pripovedjo glavnega junaka o vsakdanjih dogodkih, kot so težave v šoli, iskanje zabave, oblikovanje ljubezenskega razmerja in prijateljstva na novih, bolj poglobljenih temeljih, med spreminjanjem razmerja do staršev in doma, se oblikuje prepričljiv in simpatičen junak, ki omogoča bralčevo identifikacijo in naklonjenost, čeprav ima vrsto negativnih lastnosti. Njegova zgodba je prikazana v zaporednem nizanju kratkih epizod, ki jih kljub razdrobljenosti usodno uravnava osrednji problem: nasilje v družini. Prikazovanje tega pojava razkrije tudi značaje ostalih oseb, ki se pojavljajo v romanu. V realistično pripoved so vključene nekatere pripovedne tehnike modernega romana, izstopajoče pa je tudi izražanje literarnih likov, ki sodi v nižje pogovorne zvrsti jezika.

V nadaljevanju so prikazane vzporednice med prikazanimi značilnostmi romana Janje Vidmar in tematsko sorodnimi deli. Ugotovljene so podobnosti in različne možnosti oblikovanja pripovedi. Med četrtino izbranih del obstajajo tudi globlje strukturne povezave, vendar zaenkrat ne moremo trditi, da predstavljajo neko literarno formacijo. Skupna jim je predvsem angažiranost pri osveščanju in opozarjanju na aktualne in pereče družbene pojave, ki bi jih morali odpraviti.

Družbena angažiranost obravnavanih del ima drugačne razsežnosti, kot jih poznamo v delih socialnega realizma. Prav tako pa upodobitev glavnega junaka loči te romane od drugih literarnih zvrsti.

Bibliografija

Izbor slovenskih romanov z likom mladostnika mladostnika⁶

- Anton Ingolič, 1967, 1998²⁰: *Gimnazijka*. Ljubljani: Mladinska knjiga.
- Evald Flisar, 1968: *Mrgolenje prahu*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Florian Lipusch (=Lipuš), 1972, 2002¹²: *Zmote dijaka Tjaža*. Maribor: Obzorja.
- Ivo Zorman, 1972, 1994⁷: *V sedemnajstem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mate Dolenc, 1977, 1982³: *Gorenčev vrag*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Nova slovenska knjiga)
- Marjan Rožanc, 1979, 2001⁹: *Ljubezen*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Marinka Fritz-Kunc, 1985, 1997³: *Janov krik*. Ljubljana: Prešernova družba. (Zbirka Vrba)
- Franjo Frančič, 1986: *Ne*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Franjo Frančič, 1988: *Jeb: roman*. Murska Sobota: Pomurska založba (Zbirka Domača književnost)
- Vlado Kreslin, 1990, 2002¹²: *Namesto koga roža cveti*. Ljubljana: Prešernova družba.

⁶ Urejeno po letu objave prve izdaje.

- Andrej Morovič, 1993: *Tekavec*. Ljubljana: Sklad »Vladimir Slejko«.
- Bogdan Novak, 1995, 2002²: *Ninina pesnika dva*. Ljubljana: samozaložba.
- Dim Zupan, 1996, 1996²: *Leteči mački*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Odisej)
- Marjana Moškrič, 1998: *Čadavec*. Murska Sobota: Franc-Franc. (Zbirka Novi obrazi)
- Matjaž Pikalo, 1998, 2001²: *Modri e*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Zbirka Najst)
- Gojmir Polajnar, 1998: *Ne ubijaj, rad te imam*. Ljubljana: samozal. Gojmir Polajnar je psevdonim.
- Janja Vidmar, 1998, 2002³: *Princeska z napako*. Ljubljana: DZS. (Zbirka Dober dan, roman!; št. 9)
- Lenart Zajc, 1998: *5 do 12*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Prvenci)
- Zlatko Zajc, 1999: *Za soncem*. Ljubljana: DZS. (Zbirka Drzni znanilci sprememb)
- Jani Virk, 2000, 2001²: *Smeh za leseno pregrado*. Ljubljana: Študentska založba. (Knjižna zbirka Beletrina)
- Marinka Fritz-Kunc, 2001: *Kam grejo ptice umret*. Ljubljana: Karantanija. (Zbirka Najhit)
- Miha Mazzini, 2001: *Kralj ropotajočih duhov: verzija 4.88*. Ljubljana: Študentska založba. (Knjižna zbirka Beletrina)
- Brane Mozetič, 2001: *Zgubljena zgodba*. Ljubljana: Center za slovensko književnost. (Aleph; 69)
- Ivan Sivec, 2001: *Zadnji mega žur*. Ljubljana: Karantanija. (Zbirka Najhit: zbirka uspešnic za najstnike)
- Ivan Sivec, 2001: *Noč po mega žuru*. Ljubljana: Karantanija. (Zbirka Najhit: zbirka uspešnic za najstnike)
- Suzana Tratnik, 2001: *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: ŠKUC. (Zbirka Lambda: 18)
- Janja Vidmar, 2001: *Baraba*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Odisej)
- Lenart Zajc, 2001: *Zguba*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Žamet)
- Goran Gluvič, 2002: *Popoldanski ritem: jam sassion roman*. Murska Sobota: Franc-Franc (Zbirka Mega)
- Marjana Moškrič, 2002: *Ledene magnolije*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Zbirka Najst)
- Ivan Sivec, 2002: *Finta v levo: izpoved mladega zapornika*. Kamnik: Ico. (Zbirka Tabu / Ico; št. 1)
- Janja Vidmar, 2002: *Debeluška*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Odisej)

Literatura

- Silvija Borovnik, 2001: Pripovedna proza. *Slovenska književnost III*. Jože Pogačnik ... [et al.] Ljubljana: DZS, 2001. 145–202.
- Izidora Ferfolja, 2002: *Tabu teme v mladinski književnosti: homoseksualna in lezbična literatura za otroke: diplomsko delo*. Ljubljana: [I. Ferfolja], 2002. 51 str.
- Helga Glušič, 2002: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica. 311 str.
- Marjana Kobe, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 203 str. (Zbirka Otroci in knjiga)
- Janko Kos. 1983: *Roman*. [Ljubljana]: Državna založba Slovenije. 143 str. (Literarni leksikon. Študije; zv. 20)
- Darja Mazi-Leskovar, 2000: *Portret mladostnika v angleškem in ameriškem mladinskem romanu: 1945–1990: doktorsko delo*. Ljubljana: [D. Mazi-Leskovar]. 260 str.

Jože Pogačnik, 1984: *Slovenačka dečja književnost: sa slovenačkog preveo autor*. Novi Sad: Izdavački centar Radničkog univerziteta »Radivoj Čirpanov«.

Igor Saksida, 2001: Mladinska književnost. *Slovenska književnost III*. Jože Pogačnik ... [et al.] Ljubljana: DZS, 2001. 403–468.

Igor Saksida, 1994: *Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko*. Maribor: Obzorja. 266 str.

Irena Špenko, 2002: *Strokovni delavci v šoli v delih Janje Vidmar: diplomsko delo*. Maribor: [I. Špenko], 2002. 83 str.

Simona Vuzem, 2002: *Tabu teme v otroški in mladinski književnosti: diplomsko delo*. Ljubljana: [S. Vuzem], 2002. 70 str.

Franc Zadavec, 1997: *Slovenski roman dvajsetega stoletja: Prvi analitični del*. Murska Sobota. 378 str.

Franc Zadavec, 2002: *Slovenski roman dvajsetega stoletja: Drugi analitični del in nekaj sintez*. Murska Sobota. 375 str.

Summary

THE LEAP FROM CHILDHOOD IN MORE RECENT SLOVENE NOVELS

Recently, a number of novels have been written where the hero is a teenager at the end of high school, at the turning point of leaving childhood and entering the world of adults to which he does not quite belong yet. He is searching for his own identity, trying to solve the paradox of how to shape his own individuality and at the same time still be part of the group. Typical motifs from teenager life are accompanied by a riche fable which, together with other characteristics, indicates that we are dealing with a new type of socially engaged literature. This kind of literature draws attention to social problems and reveals the scale of established values as well as the phoniness of declared values. These works are very diverse in as far as narrative techniques are concerned. The techniques span from realistic writing to stream-of consciousness and other modernistic approaches. The novels are even more interesting on a stylistic level, where the common denominator is the breaking of the Standard Slovene norm and the inclusion of lower linguistic registers. The article presents a selection of such novels (Anton Ingolič, Dim Zupan, Desa Muck, Suzana Tratnik, Ivan Sivec, Janja Vidmar, Lenart Zajc) and tries to answer the question of whether these are part of the new literary production or just sporadic literary and historical phenomena.

Oskar Hudaless

PRISPEVEK K VPRAŠANJU MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Prispevek k vprašanju mladinske književnosti je Oskar Hudaless (rojen 18. avgusta 1905 na Žagi na Tolminskem, umrl 16. decembra 1968 v Mariboru) napisal skoraj pred pol stoletja. Objavljen je bil pod psevdonimom Jože Remar v dvojni številki 4–5 drugega letnika mariborske revije *Svit*, Revije za književnost in kulturo, na str. 141–148. Hudaless, ki je v tem letniku *Svita* z istim psevdonimom sodeloval tudi kot poročevalec o dveh sodobnih romanih z vojno tematiko (Irwin Shaw: *Mladi levi*, Hans Werner Richter: *Poraženi*), je v svojem tekstu o mladinski književnosti skušal z več strani osvetliti vprašanja, povezana s tem literarnim področjem, ki se mu je kot pisatelj, prevajalec in urednik posvečal vse življenje. Tekst mu je nastal iz občutka, da je mladinska književnost deležna premajhne pozornosti. Predvsem ga je vznemirjalo dejstvo, da poleg vrednih literarnih del prihaja na knjižni trg vse več manjvrednih ali celo škodljivih knjižnih izdaj, namenjenih mlademu bralcu. Drugo vprašanje, ki je bilo zanj pomembno, je bilo, ali je med mladimi sploh zadosti zanimanja za knjigo. K področjem, ki potencialnega mladega bralca odtegujejo od branja dobre literature, je prišteval poleg plaže prav tako filme, zlasti take, ki so za mlade, šele oblikujoče se gledalce neprimerni. Vprašljivo se mu je zdelo tudi preveč enosmerno ukvarjanje s športom, ki izključuje zanimanje za branje. Hkrati si je želel, da bi mlade knjiga pritegnila ne samo kot bralce, temveč da bi postali tudi njeni kupci in bi si postopoma začeli urejati svoje domače knjižnice.

Po pol stoletja marsikatere od Hudalessovih misli zveni presenetljivo živo in veljavno tudi za današnji čas. Zato se je podpisani zdelo primerno, da članek doživi ponatis v reviji *Otrok* in knjiga, torej v strokovni publikaciji, ki se ukvarja s podobnimi vprašanji, kakor so vznemirjala Oskarja Hudalessa.

Morebiti na tem mestu ni odveč še opozorilo na delo Jana Baukarta *Otrok* in knjiga, ki je izšlo v Mariboru 1954 v Knjižnici za starše, 3; ta sicer kratki, a pregledno in poznavalsko pisani priročnik za mladinsko književnost je zasnovan z vidika mladinske psihologije. Tako Baukartov priročnik kakor Hudalessov članek kažeta, da se je v Mariboru v tem času začelo buditi zanimanje za mladinsko književnost, kar je lahko pripomoglo k temu, da je urednik *Svita* Slavko Kočevar - Jug v literarno glasilo pretežno mladih (vendar odraslih) avtorjev uvrstil tudi Hudalessov tekst.

* *Prispevek k vprašanju mladinske književnosti* Oskarja Hudalessa je bil objavljen pod psevdonimom Jože Remar v drugem letniku mariborske revije *Svit* (*Svit. Revija za književnost in kulturo*, 1954, št. 4–5, str. 141–148. Urednik revije je bil Slavko Kočevar - Jug.)

Ob branju Hudalesovega besedila se nam zastavlja več vprašanj, predvsem, kakšna so teoretična izhodišča Hudalesovega razsojanja o mladinski književnosti in kam se usmerja po spodbude in zglede. Vsaj v bežnem pregledu pa je za nas lahko zanimivo tudi vprašanje, koliko se njegovo lastno pisanje za otroke sklada z načeli, ki jih je mogoče razbrati iz ponatisnjene članka.

Članek kaže, da je Hudales zavzeto spremljal sočasna dogajanja na področju mladinske književnosti po svetu, pri čemer je (nekoliko verjetno tudi zaradi poznavanja jezika) postavil v ospredje prizadevanja v nemško govorečih državah oziroma področjih, v Švici, Avstriji in Nemčiji. Tako je neposredno po ustanovitvi Mednarodnega kuratorija za mladinsko knjigo poročal o njegovih namenih in delovanju in tudi o Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu ter o njunem skupno organiziranem mednarodnem posvetovanju o mladinski književnosti v Zürichu v oktobru 1953. Povzeti citati iz govora dr. Ericha Kästnerja kažejo, da je bil glavni poudarek na uveljavljanju enakih literarno estetskih zahtev za mladinsko književnost, kakor so veljavna za književnost sploh. Tu so se torej izpostavljala enaka načela, kakor jih je za pisanje mladinske književnosti že v 19. stoletju Theodor Storm strnil v znameniti paradoks: »Wenn du für die Jugend schreiben willst, so darfst du nicht für die Jugend schreiben« (Če hočeš pisati za mladino, potem ne smeš pisati za mladino). Nanj se je skliceval Heinrich Wolgast in v tem smislu zasnoval svoj vplivni spis Beda naše mladinske književnosti (1896). Zahteva, naj bo mladinsko delo umetnina, je pri nas našla zagovornike že vsaj v začetku dvajsetega stoletja, »stoletja otroka«, v teoretičnih razmišljanjih Josipa Brinarja in še posebej ob dejstvu, da so se začeli posvečati pisanju za otroke in mladino pravi ustvarjalci, zlasti od Župančiča naprej. Zato tudi Hudales pri nas na področju mladinske književnosti ne čuti tako perečih problemov, kakor so se z njimi srečevali ljudje, ki so delali na tem področju drugod, vendar si tudi on želi organizirane skrbi za »vzgojo telesno in duševno zdravega mladega rodu«, pri čemer bi naj pomembno vlogo imela dobra knjiga; ta naj bi torej bila literarno estetsko neoporečna, a hkrati tudi vzgojna.

Če pred sklepom našega preišljanja o Hudalesovem članku skušamo označiti še nekatere značilnosti, kakor se kažejo v njegovem pisanju za otroke in mladino, moremo predvsem ugotoviti njegovo nepretrgano zanimanje za to literarno področje.

Že 1927 je bil med pobudniki za ustanovitev Mladinske Matice, ki naj bi dajala možnost, da pisatelji svoja dela za mladino lahko izdajajo in da ta dela prihajajo v roke res velikemu številu mladih bralcev. V Našem rodu, katerega priloga je bila vsakoletna knjižna zbirka Knjižnica Mladinske Matice, je objavil nekaj vodilnih povesti, med njimi dogajalno razgibano potopisno pustolovsko povest Med vulkani in atoli (v letniku 1932/33, v knjižnem ponatisu 1946). Zgodba o nevarni in tvegani poti s čolnom prek Tihega oceana, od Nove Gvineje do Peruja, govori o prijateljski povezavi dveh slovenskih osirotelih otrok, petnajstletnega Mihca in njegove mlajše sestre Micke s temnopoltim dečkom Arijekom. Pisatelj se je tu pokazal kot zagovornik enakopravnega sožitja med pripadniki različnih ras, a svojo misel je spojil z dogajanjem v zgodbi, tako da na mladega bralca ne učinkuje vsiljivo tendenčno.

Veliko posluha je pokazal tudi za socialna vprašanja. Zgodbe je deloma postavljal v vaško okolje ter slikal usode odraslih in otrok v družbeno neenakih pogojih. Najizrazitejša taka pripoved je Postelja gospoda Fibriha, ki je izšla v Knjižnici Mladinske Matice 1936. Hkrati je to realistična pripoved o delovnih procesih in delavcih v zvezi z lesom. Tako lahko že v tej mladinski povesti beremo o drvarjih, delavcih ob drči, voznikih, žagarjih, splavarjih, mizarjih, torej o slojih ljudi, ki jih je kmalu zatem upodabljal v svojih romanih in novelah Anton Ingolič. Hudales je te plati življenja spoznaval v otroških letih, ko je s starši živel v Zgornji Savinjski dolini.

Podobno so zasnovane Zgodbe o bombažu (KMM 1938), kjer se združujejo snovi, ki naj v mladem bralcu nevsiljivo budijo socialni čut in odpor zoper rasno diskriminacijo. V vseh

teh realističnih zgodbah so v dogajanje vpleteni odrasli in otroci, večinoma pol dorasli mladostniki.

Prva Hudalesova knjiga, Gmajna (1931), pa prinaša različne zgodbe in kaže pisateljevo zanimanje tako za zgodovino kakor za pravljice in pripovedke ter tudi njegovo željo, da obuja spomine iz otroštva. V poznejšem pisanju je deloval v vseh teh smereh.

Po vojni je bil med agilnimi sodelavci zbirke Pravljica, ki jo je 1953 osnovala Založba Obzorja v Mariboru in do leta 1957 izdala 76 zvezkov. Tako je prav ta zbirka pripomogla k ponovni oživitvi po vojni zapostavljene literarne vrste. Hudales je za to zbirko prevajal Grimma in Hauffa, svoje pravljice pa deloma naslonil na motive ljudskih pravljic in pripovedk, zlasti koroških, a deloma skušal v pravljичni okvir postaviti probleme iz sodobnega sveta. Tako njegova Vila Atomka in mladec Matjaž (1955) združuje poteze klasične pravljice in znanstveno fantastične pripovedi; s svojo vizijo o koristni atomski sili izzveni v izrazito protiotoboroževalno in protivojno tendenco. (Bila je nagrajena z drugo nagrado natečaja Založbe Obzorja za slovenske izvirne pravljice 1954.) Fantazijsko fantastičnim pripovedim je bližje Alenka in zvezdica (1965). Eno najuspelejših Hudalesovih del pa je njegova zbirka pravljic in pripovedk s Pohorja Zlati krompir, ki je izšla 1968 v zbirki Mlada obzorja (tudi za to knjižno zbirko je bil Hudales med pobudniki ter tako ponovno potrdil svojo stalno skrb za gojitev dobre mladinske knjige).

Kakor je Hudales kot pisatelj nemladinske literature najbolj znan in priljubljen s svojimi zgodovinskimi romani, pa so njegove knjižice iz zbirke Bilo je nekoč (deset zvezkov pri Založbi Obzorja, 1955–1956), ki bi naj pomagale pri učencih buditi zanimanje za zgodovino, ostale zanje manj privlačne.

Realistična zgodba iz življenja sodobnih otrok Taborjenje ob Črnem jezeru, v katero je vključenih več motivov, znanih iz Hudalesovega pisanja, je izšla v zbirki Mlada obzorja 1967. Dve leti predtem je v tej zbirki doživela ponatis Hudalesova avtobiografija Mladost med knjigami, ki je bila prvič objavljena že 1952. To memoarno besedilo pomeni najboljši kažipot skozi avtorjevo življenjsko in hkrati pisateljsko zorenje in na zanimiv način osvetljuje težnje in hotenja Oskarja Hudalesa, pisatelja za odrasle in mladino.

Na knjižnih policah knjižnic skorajda ne najdemo več Hudalesovih knjig. Izmed njegovega mladinskega opusa bi vsekakor še danes lahko v ponatisih živela njegova najboljša dela, Med vulkani in atoli, Postelja gospoda Fibriha, Zlati krompir in še posebej Mladost med knjigami. Hudalesu, ki se tendenčnosti, pravzaprav vzgojnosti v mladinski književnosti sicer ni odrekal, a se je hkrati zavedal, da tudi za mladinsko književnost veljajo enake literarno estetske zakonitosti kakor za književnost sploh, je v teh delih uspelo najti skladno ravnovesje med idejnim sporočilom tekstov in njihovo estetsko ustrezno literarno oblikovanostjo.

Alenka Glazer

Mladinska književnost je tista zvrst umetniškega ustvarjanja, ki smo ji doslej pri nas posvečali vse premalo pozornosti. Slabo se še zavedamo, kako važno vzgojno sredstvo je dobra mladinska knjiga in kako kvarno lahko vpliva na oblikovanje otrokove voljne in za vsak vtis dojemljive duševnosti prav nekvalitetno, slabo branje. Naši vzgojitelji še niso objavili rezultatov svojega študija (če ga je sploh kaj bilo) o odnosih sodobne mladine do knjige oziroma o vplivu moderne književnosti na duševni razvoj naše mladeži; naši pisatelji so po veliki večini še vedno mnenja, da pisanje za mladino ne spada v okvir tako imenovane »vrhunske« umetnosti. Zato tudi takrat, ko kdo že kaj napiše za otroke, bridko malo upošteva duševno strukturo sodobnega mladega človeka. Z istimi grehi je obložena naša

literarna kritika. Naše dnevno časopisje, ki že tako zelo skopo poroča o dogajanjih v literarnem svetu, je skoraj brezbržno do problemov mladinske književnosti. Edina, čeprav še vedno dokaj skromna izjema je mariborski *Večer*. Isto je z literarnimi revijami, kamor le redko zaide kaka več ali manj hudo problematična kritika o določeni mladinski knjigi, da o kakem organiziranem poročanju o problemih mladinske književnosti sploh ne govorimo.

Kako je treba pospeševati pisanje dobrih mladinskih tekstov, kako širiti zanimanje zanje, kako o njih poročati, kako skrbeti za pravilen izbor branja za mlade bralce, kako dvigati literarno estetsko in pedagoško vrednost mladinske knjige, kako vključiti v propagando za dobro mladinsko knjigo vse zainteresirane činitelje, kako se boriti proti vplivu literarne plaže, kako raziskovati odnos sodobne mladine do knjige, kako uporabiti rezultate takega raziskovanja za nenehno dviganje kvalitete mladinskih knjig in revij, kako omogočiti kupovanje knjig čim večjemu številu mladine, kako vzbuditi zanimanje za dobro mladinsko knjigo tudi v tujini, kako sodelovati pri mednarodnih prizadevanjih za propagiranje dobre mladinske knjige – o vsem tem bi se lahko marsikaj koristnega naučili iz prakse v tujih državah.

Oglejmo si na kratko samo nekatere primere.

Ena najpomembnejših ustanov za pospeševanje mladinske književnosti je vsekakor Mednarodni kuratorij za dobro mladinsko knjigo. Ni še dolgo tega, ko je Kuratorij izvršil anketo o stanju mladinske književnosti v štiriindvajsetih evropskih državah. Ko bodo preučili več ali manj načelne izsledke te ankete, bo Kuratorij izvršil podrobnejšo anketo, v katero bo zajel vse države, ki so članice UNESCO. Kuratorij ima namreč v načrtu izdajo velike biografije o stanju mladinske književnosti v svetu ter izdajo katalogov najboljših otroških in mladinskih knjig. Razen tega bo Kuratorij izdal tudi mednarodni adresar mladinskih založb.

Poleg Mednarodnega kuratorija za dobro mladinsko knjigo je najpomembnejša ustanova te vrste Mednarodna mladinska knjižnica v Münchnu, kjer je doslej zbranih čez 20.000 mladinskih knjig iz devetintridesetih držav. Knjižnica knjige izposojuje, v posebnih skupinah pa uslužbenci knjižnice konzultirajo mlade bralce in zvesto beležijo njihova mnenja o prebranih knjigah. Razen tega se je Mednarodna mladinska knjižnica v Münchnu razvila v avtoritativnega svetovalca in pomočnika pri ustanavljanju drugih, manjših mladinskih knjižnic.

Obe ustanovi sta lani oktobra priredili v Zürichu mednarodno posvetovanje o mladinski književnosti. Posvetovanje je zaključil pisec *Emila in detektivov* in *Leteče učilnice* dr. Erich Kästner z blestečim predavanjem o mladini, literaturi in mladinski literaturi. Žal nam ves material tega posvetovanja ni na razpolago. Naj torej navedemo samo kratek citat iz Kästnerjevega govora. Citat namreč nekako nakazuje vsebino razgovorov na tem posvetovanju in hkrati v precejšnji meri označuje bedo mladinske književnosti v svetu (tudi pri nas).

»Večina mladinskih knjig je odveč, če niso že kar škodljive,« je rekel Kästner. »Mladinskih knjig pa, ki bi bile potrebne kakor ljubi kruhek, nihče ne piše. To so trde besede. Nekako se nam ne zde v redu, a so resnične. Kdor ne zna pisati, kdor ne občuti polne resnice, kdor ne pozna čara sproščene fantazije, a bi kljub temu rad pisal, piše knjige za otroke. Kdor je obiskoval kako slikarsko šolo ali akademijo, a kljub temu ni postal niti slikar niti risar, ilustrira mladinske knjige. In kdor ne more postati pravi založnik, zalaga 'samo' mladinske knjige. S a m o slikarice. S a m o otroške knjige. S a m o mladinske knjige. Besedica 'samo',

ta nedolžni adverb, je simbol za gigantski nesporazum. Na tem ne more mnogo spremeniti niti sloveče dejstvo, da obstajajo resnični avtorji, resnični risarji in založniki, ki svoj um in svoje sanje posvečajo mladini. Nesporazum in njegove posledice so tu, mi pa jih ne opažamo. Koliko diletantizma, tetkarstva, kramarstva, plažarstva in zaplotništva je na delu, da bi uredili 'stoletje otroka'! Nesporazumi, ki jih ne vidimo, so najhujši. Če pa jih nazadnje spoznamo, nam ne bo pomagalo nobeno mežanje in oziranje v stran. Diagnoza brez terapije je zapravljanje časa. In je razen tega tudi neodpušljiv greh.«

Nam se bo morda zdelo to Kästnerjevo mnenje nekoliko preveč črnogledo, saj je pogojeno v razmerah, ki so precej drugačne od naših. Vendar pa bi marsikatera Kästnerjeva beseda našla tudi pri nas pravo mesto. Predvsem tiste, ki govore o tem, kdo piše in riše za mladino. Toda to je poglavje, ki presega okvir našega članka in bi bilo o njem potrebno spregovoriti posebej. Za zdaj se moramo zadovoljiti samo z ugotovitvijo, da so v tujini že marsikje začeli uspešno odpravljati grehe, ki jih je navedel Kästner v svojem predavanju.

Tako na primer posveča dnevni tisk v tujini problemom mladinske književnosti veliko pozornost. Naj navedem samo tri primere. Veliki, v angleščini pisani indijski tednik *Shankar's Weekly* izda vsako leto posebno številko, posvečeno samo mladinski književnosti. Velika ameriška dnevnik *New York Times* in *New York Herald Tribune* izdajata v rednih presledkih posebne številke o književnosti za mladino. Pomislite, kakšen praznik bi bil za slovensko literaturo, če bi kateri slovenskih časnikov posvetil posebno izdajo samo mladinski knjigi, recimo ob kakšnem mladinskem prazniku (pionirskem prazniku pomladi, kongresu mladinske organizacije, kakem mladinskem festivalu i. pod.)!

Na zavidljivi višini so v nekaterih evropskih državah tudi prizadevanja nekaterih posameznikov in organizacij za propagiranje dobre mladinske literature ter njihovi uspehi. Ko je leta 1928 Švico preplavila razna plaža in ko so se njeni škodljivi vplivi začeli že občutno kazati pri švicarski mladini, je züriški pedagog Fritz Brunner zasnoval široko akcijo proti literarni umazaniji. Zbral je okrog sebe peščico prijateljev mladine, ki so s predavanji in članki v časopisju začeli pripravljati tla za ustanovitev dobrih in cenениh knjižnih zbirk za mladino. Tako je po treh letih vztrajnih prizadevanj nastalo podjetje »Das schweizerische Jugendschriftenwerk«. Podjetje je doslej izdalo že petsto zvezkov. Izšli so v naslednjih zbirkah: Iz narave, Zgodovina, Življenjepisi, Ročno delo, Izbor poklica, Za najmlajše, Medsebojna pomoč, Mladi oder, Mladi vir (protialkoholni spisi), Umetnost, Literatura, Izobrazba deklic, Potovanja in pustolovščine, Zbiranje in opazovanje, Igra in zabava, Šport, Tehnika in promet, Risanje in slikanje. S tem tako pestrim izborom so švicarski pionirji za popularizacijo dobre mladinske književnosti hoteli pritegniti vsestransko zanimanje mladine. Premagali so celo to težavo, da so svoje knjižice začeli izdajati v vseh štirih švicarskih jezikih: nemščini, francoščini, italijanščini in retoromanščini. Ob začetku so razpolagali s kaj skromnimi denarnimi sredstvi. Takrat jim je zveza švicarskih književnikov podarila 200 frankov, učiteljsko društvo pa jim je posodilo 1800 frankov. Danes ima podjetje okrog 300.000 frankov letnega prometa.

Kako je bil mogoč tak uspeh? Posamezni zvezki prej naštetih zbirk obsegajo samo dve tiskovni poli (32 strani) in so zategadelj zelo poceni. Toda to ni glavni vzrok. Predvsem privlačujejo švicarsko mladino z naslovi, ilustracijami, napetim pripovedovanjem in zelo razgibano vsebino. Pedagoško najuspešnejša se je po-

kazala zbirka za najmlajše. Pisana z velikimi tiskanimi črkami je pritegnila že abecedarčke ter jih že v zgodnji mladosti pridobila za dobro branje. Ta zbirka ima zdaj največ naročnikov. Najboljši agitatorji zanjo so mlade matere, ki so te zvezke brale že tedaj, ko so same bile šolarke prvega razreda. Izdajatelji so ugotovili, da napeto napisane zgodbe z resno vsebino v vsakem primeru izdatno nadomestijo mladini razno literarno plažo. Zato stoji danes literarna zbirka na drugem mestu, na tretjem so zgodovinski zvezki in šele na četrtem zvezki z opisi pustolovščin in potovanj. Spričo uspehov, ki jih je podjetje doseglo, je deležno velikih simpatij švicarske javnosti. Leta 1951 je dobilo 150.000 frankov podpore (Schweizerische Bundesfeierspende). Ta podpora je podjetju omogočila, da posamezne zvezke svojih izdaj še vedno lahko prodaja po 50 rapov. Draginja je namreč povzročila, da se je cena zaradi lepe opreme dvignila pri zvezkih v nemščini na 51 rapov, francoski zvezki, ki imajo manjšo naklado, stanejo 75 rapov, italijanski pa 1 frank. Zvezki v retoromanščini, ki jih razpečavajo predvsem v kantonu Graubünden, kjer živi 45.000 Retoromanov, pa stanejo zaradi nizke naklade celo 3 franke, torej šestkrat več kot znaša prodajna cena v nemščini tiskanih zvezkov. Podpora, ki jo je podjetje dobilo, krije torej razliko med stvarnimi produkcijskimi stroški in enotno prodajno ceno.

Mar ne bi bil mogoč kak tak poskus tudi pri nas v širokem jugoslovanskem okviru? Izgube, ki bi recimo nastale pri izdajah v slovenščini in makedonščini, bi morda bilo mogoče pokriti z dobički večjih naklad v hrvaščini in srbščini. Brez škode bi mogel o tem razmisliti sindikat učiteljev in profesorjev, pedagoška društva ter društva prijateljev mladine pa tudi sveti za kulturo in prosveto.

Po drugi svetovni vojni je val literarne plaže zajel tudi Avstrijo. Reakcija med avstrijskimi vzgojitelji in drugimi prijatelji mladega rodu je bila približno enaka kakor leta 1928 v Švici. Učitelji, psihologi, zastopniki mladinskih organizacij in šolskih oblasti so ustanovili »Mladinski knjižni klub«. Za naziv klub so se odločili v želji, da bi pobude za ustanavljanje knjižnih združb prišle iz vrst same mladine. Mladina naj bi se v šolah in mladinskih organizacijah zbirala okrog dobre knjige, in sicer iz lastne potrebe. Namen kluba je, posredovati dobre knjige vseh avstrijskih založb, in sicer po znižanih cenah. Po dolgotrajnih pogajanjih je klubu uspelo, da si njegovi člani lahko s petindvajsetodstotnim popustom nabavijo knjige, ki so bile uvrščene v izbirne liste, sestavljene po presoji pedagogov in samih otrok. Člani kluba plačujejo 10 šilingov članarine, ki pa se jim bogato poplača z *Letopisom*, v katerem so objavljeni izvlečki iz priporočenih knjig in izvorni članki o mladinski književnosti.

Ideja kluba je hitro pognala korenine. V petih letih je število mladih članov naraslo od deset tisoč na sto tisoč. Umazanija in plaža pa sta ostali kljub temu. Zategadelj je Knjižni klub sprožil proti njima pravo obrambno vojno. Med starši in mladino je začel z veliko propagando proti literarni plaži ter posredoval, da so oblasti izdale proti njej poseben zakon. Toda založniki, ki jim je bilo predvsem do dobičkov, so še vedno našli dovolj možnosti, da so med dobre mladinske knjige vtihotapili manj vredna in vzgojno škodljiva dela. Zato je Knjižni klub poskušal na področju kolportajne literature prevzeti iniciativo v lastne roke. Skupaj z nekaterimi založniki je začel izdajati privlačne, cenene, a vendar vzgojno kot literarno pozitivne zbirke. To so: zbirka »Zlata lestev« za 9- do 12-letne, zbirka »Velika pustolovščina« za 11- do 14-letne in zbirka »Sveža setev« za 12- do 16-letne bralce.

Sicer pa to ni edini in poglobitveni način dejavnosti kluba. Glavni področji klubove dejavnosti sta literarna pedagogika in vzgoja staršev. V vseh avstrijskih učiteljskih delovnih skupinah razpravljajo in predavajo o temi »Mladinska knjiga in vzgoja«. Posebno natančno razpravljajo o metodah, ki se jih je treba posluževati pri vzbujanju zanimanja za lepo mladinsko knjigo. Zavzemajo se za to, da bi dobra mladinska knjiga postala čim bolj razširjeno sredstvo za pomoč, lepšanje in lajšanje pouka v šoli. Klub pogosto zbere starše – v mestih po večerih, na kmetih v nedeljo popoldne – ter jih poučuje o veliki vzgojni vrednosti dobre mladinske knjige. Mladi člani kluba se seveda prav tako pogosto zbera na živahen pomenek o prebranih knjigah.

V Dortmundu v Nemčiji obstaja organizacija z imenom »Duhovna pomoč mladini«. V okviru te organizacije so se izoblikovale razne delovne skupine, in sicer za tisk, film, mladinsko zaščito in mladinsko književnost. Namen teh skupin je, kolikor mogoče obvarovati mladino pred škodljivimi vplivi naštetih kulturnih zvrsti. Delovna skupina, ki ima na skrbi mladinsko književnost, skliče od časa do časa posvetovanja, na katerih razpravljajo o tem, kako mladini v čim večji meri približati dobro knjigo. Prednost teh sestankov je v tem, da na njih marsikaj izvedo drug o drugem ljudje, ki se ukvarjajo z istim vprašanjem, oziroma, ki naj bi se z njim ukvarjali: prosvetarji in obrtniški mojstri, knjižničarji in knjigarnarji, mladinski funkcionarji in voditelji internatov, starši in učitelji. Na sestankih se menijo o mladinski literaturi in vedno znova iščejo poti in načine, kako mladini čim bolj približati dobro branje. Društvo prireja tedne mladinske knjige, mednarodne razstave mladinske knjige, razstave v knjigarnah in po šolah (v zvezi z večeri za starše). Dortmundska knjižnica za mladino daje informacije in nasvete v vseh vprašanih mladinske književnosti. Ima tudi poseben posvetovalni oddelek za vprašanja mladinskih knjižnic. Knjižnica izdaja sezname dobrih mladinskih knjig, organizira razgovore in vajenske večere v vajenskih domovih, po osnovnih skupinah mladinskih organizacij, po šolah in drugod. Dortmundska knjižnica za mladino je postala zbirališče vseh, ki žele na področju mladinske književnosti dobiti kakršen koli impulz. Tam pa se seveda predvsem zbirajo tisti, ki žele brati dobro knjigo. Podobne, zelo razgibane organizacije in ustanove obstajajo tudi v Bonnu in Kölnu.

V Bremenu so ustanovili »Mladinski bralni krožek«. Vsak mladinec, ki postane član krožka, dobi knjižno karto. Kadar mladinec kupi enega izmed cenenih zvezkov, ki jih krožek izdaja – in to se mora zgoditi vsaj enkrat na mesec – dobi posebno znamkico v vrednosti 10 pfenigov. Znamkico nalepi na knjižno karto, ki ima deset polj. Ko je karta polna, jo mladi bralec lahko vnovči pri nakupu kake dobre mladinske knjige, in sicer v vrednosti 1,50 DM. Senator za mladinsko skrbstvo mestne občine Bremen nosi za vsako vnovčeno karto iz svojega proračuna 1 DM, dočim mora ostalih 50 pfenigov utrpeti knjigarna, v kateri je bila knjiga kupljena. To je vsekakor izviren in učinkovit način dajanja popusta pri nakupu dobrih knjig. Kaj podobnega bi se prav gotovo obneslo tudi pri nas, saj bi finančni stroški za takšen popust prav gotovo ne mogli usodno obremeniti niti naših knjigotržcev niti ustanove, ki bi bila pripravljena žrtvovati iz svojega proračuna nekaj tudi v ta namen.

Vsi tu našteti primeri pa niso edini način, kakršnega se Nemci poslužujejo pri propagiranju dobre mladinske knjige. Zavedajoč se dejstva, kako velikega pomena je vpliv dobre mladinske knjige pri pobijanju mladinskega kriminala,

je zahodnonemško zvezno ministrstvo za notranje zadeve razpisalo dve nagradi za dva najboljša rokopisa dobrih mladinskih knjig. Razpisa se je udeležilo kar 113 avtorjev. Ob letošnjih »Dnevih mladine« v maju je ministrstvo podelilo nagradi, in sicer za rokopis, primeren otrokom v starosti od 10 do 14 let, v znesku 8000 DM, za rokopis, namenjen mladincem v starosti 14 do 18 let, pa v znesku 12.000 DM. Nagrade, seveda manjše, pa razpisujejo tudi posamezne založbe. Tako je lani razpisala založba Franz Schneider v Münchnu nagrade za povesti, namenjene predvsem deklicam, v znesku 5000, 3000 in 2000 DM. Manjše nagrade razpisujejo tudi združenja nemških pisateljev in razne druge organizacije. Toda ne samo v Nemčiji, tudi po drugih državah razpisujejo bogate in pogoste nagrade za najboljšo mladinsko knjigo.

V Italiji, Nemčiji, Švici, na Švedskem in ZDA, pa tudi po drugih državah je postalo že nekako običaj, da resno zbirajo in objavljajo mnenja otrok o prebranih knjigah. Ta mnenja so dragoceni napotki vzgojiteljem in pisateljem pri njihovih prizadevanjih za vzgojo telesno in duševno zdravega mladega rodu.

Res je sicer, da pri nas ni tako velike nevarnosti pred literarno umazanijo in plažo kakor morda kje v inozemstvu. Vendar se tudi pri nas le prerado zgodi, da mladi ljudje hlatajo po branju tetejevske in vijestnikovske sorte, po razni strip-literaturi, ki je vse prej ko vzgojna in seveda brez vsakršnih literarno estetskih vrednot, da množica slabih filmov v naših kinematografih zelo pogosto odvrča naše mlade ljudi od dobre knjige, in prav tako tudi pretiravanja v športu. Organizirana prizadevanja, pri katerih bi se združila društva prijateljev mladine, LMS, učiteljska in profesorska društva ter sveti za kulturo in prosveto v složnem sodelovanju s šolskimi sveti in vsemi drugimi združenji, ki jim je vzgoja pri srcu, pa bi lahko mnogo storila dobri knjigi v prid. Ta namreč tudi pri nas ni med mladimi ljudmi razširjena v takšni meri, da bi lahko bili zadovoljni.

Summary

CONTRIBUTION TO THE YOUTH LITERATURE

Contribution to the issue of youth literature was written by Oskar Hudales almost half a century ago. The literary critic Alenka Glazer emphasizes in her foreword that many of his ideas still ring true and are relevant to the current situation. In his article, Hudales as an author, translator and editor who spent his life dealing with youth literature, tried to shed light on it from several perspectives. His writing grew out of his feeling that youth literature is given too little attention, and that in addition to works of high literary quality the market produces inferior and even harmful books. He was also intrigued by the question of whether there is sufficient interest in fiction among the young.

Bojana Modrijančič Reščič
Nova Gorica

MLADINSKA KNJIŽEVNOST MED SREDNJEŠOLCI

Uvod

Poučujem materinščino na Tehniškem šolskem centru v Novi Gorici v razredih različnih strokovnih usmeritev, v katerih sedijo skoraj sami fantje. Težko zdržijo pri pouku slovenskega jezika. Ko jim omenim domače branje, naveličano poslušajo, nekateri zamahnejo z roko, drugi pa vzkliknejo: »Literarna dela so tako dolgočasna in nezanimiva! Ko beremo, nam oči kar same lezejo skupaj.« Ob teh obupanih besedah se mi je porodila ideja, da bi za domače branje prebirali tudi sodobna mladinska literarna dela oz. literarna dela v katerih so glavni literarni liki sodobni mladostniki. Čeprav nisem vedela, kakšen bo odziv dijakov, sem bila pripravljena tvegati. Dejstvo, da današnji mladostniki neradi in sploh zelo malo berejo, me skrbi in žalosti. Zato sem sklenila zatipati v neznano ... V šolski knjižnici so na policah vabile novosti. Mladinska dela so odpirala vprašanja, ki obremenjujejo današnje mladostnike. Z ljubeznijo, drugačnostjo, razbito družino, drogo itd. se srečujejo skoraj vsi, bodisi da o teh problemih le slišijo, bodisi da se sami soočajo z njimi, ali pa morda na trnovi poti spremljajo prijatelja, ki bi mu radi pomagali. Bi jim knjiga lahko svetovala, jim lajšala trpljenje, jih spodbudila, da bi se odprli svetu in se spoprijeli s težavami? Dijakom višjih oddelkov srednje šole sem torej ponudila sodobno literaturo. Poiskala sem dela, za katera sem menila, da jih bodo vsebinsko pritegnila: *Za šus prodam mater, Na novi poti, Džank, Finta v levo, Zadnji mega žur, Vsi me imajo radi, samo oče ne, 4.A ali zakaj nikoli ne bom odrasel*. Sprva so me dijaki samo negotovo gledali, nato je sledilo vprašanje, če bo branje poplačano z oceno. Predlagala sem, da bi o izbrani knjigi naredili referate in jih nato v obliki govornih nastopov predstavili sošolcem, seveda s posebnim poudarkom na lastnem razmišljanju o obravnavani temi, kar naj bi bila tudi iztočnica za pogovor v razredu. Kmalu so me dijaki začeli razveseljevati z novicami, da izbrane knjige berejo še pozno v noč, ker jih zgodbe tako pritegnejo, da jih enostavno ne morejo odložiti. Pa tudi pogovarjali so se o prebranem.

Mladinska literarna dela v višjih oddelkih srednje šole

Zakaj sem se odločila, da ponudim zgoraj navedeno literaturo dijakom višjih oddelkov? Ker pogosteje izostajajo izostajajo od pouka, manj berejo, so pa bolj

zreli, bolj pogumni in radi povedo svoje mnenje. O prebranih knjigah so dijaki zelo doživeto pripovedovali in pisali, pri sošolcih pa so njihove predstavitve naletele na velik odmev. Knjige so res krožile po klopeh in kot sem kasneje izvedela, jih je veliko dijakov tudi prebralo. Sedaj me pogosto vprašajo, če sem prebrala še kakšno zanimivo delo in če bi lahko imeli o njem referat.

Verjamem, da sem z vključitvijo mladinske književnosti svojim dijakom branje (spet) približala. Želim si, da bi knjiga postala in ostala njihova prijateljica.

Droga

Sledijo ji mnogi mladostniki, ki želijo z njeno pomočjo ubežati najrazličnejšim problemom oziroma občutiti popolno svobodo. In ko ugotovijo, da ne morejo nikomur več odkrito pogledati v oči, je pogosto žal prepozno. Nekaterim zmanjka moči; brez droge ne morejo več živeti. Tak je tudi Dejan Rozman, naslovni junak literarnega dela *Za šus prodam mater*, ki ga je napisala Marija Vogrič. Dejan se je z drogo srečal v kovinarski šoli, kjer naj bi se izučil za avtomehanika. Marihuano je poskusil iz radovednosti, a se je ni mogel več rešiti. Kmalu je postal njegov najboljši prijatelj heroin. Fant je bil vedno bolj razdražljiv, nasilen, dekletom celo nevaren. Vse kratkotrajne ljubezenske zveze je doživljal zelo površno, saj sta ga zanimala le droga in seks. Dokler se ni resno zaljubil v Mojco, nato pa v Katjo. Obe sta verjeli, da bo njuna ljubezen lahko premagala njegovo zasvojenost z drogo. Zaradi Katje se je Dejan, ko je imel dvajset let, odločil za zdravljenje v komuni nekje v Italiji. Ko se je uspešno izvijal iz objema mamil, je spoznal, koliko gorja je povzročil svojim najbližjim. Želel je premagati svojo odvisnost, vendar mu ni uspelo. Materina bolezen, Katjin odhod in poročena narkomanka Elvira so bile ovire, ob katerih je dokončno klonil. Hotel je končati svoje življenje. Preprodajalca Jure in Damjan sta ga kot vrečo smeti pustila pred blokom, v katerem je stanoval. Starša sta ob pogledu nanj vedela, da je njun otrok dotrpel. Čeprav sta mu vrnitev domov prepovedala, sta ga čakala do zadnjega dne.

Ko je Dejan nekoč prebral grafit *Za šus prodam mater*, ga je zmrazilo. Kmalu pa je spoznal, da so se drogi zapisali tudi mnogi sošolci iz osnovne šole. Njihovo življenje je postalo povsem odvisno od preprodajalcev, kakršna sta v zgodbi Damjan in Jure.« *»Midva samo vegetirava«, je imel Jure odgovor na jeziku, a se je zadržal. Do sebe ni premogel niti kančka spoštovanja. Vedel je, da opravlja umazan posel. Končal bo tako, kot živi. Umazano. Ustrano.«¹*

Dijak 5. letnika poklicno-tehniškega izobraževanja v programu strojni tehnik je po prebranem delu komentiral: »Dogajanje se odvija v starem obmorskem mestu. Omenjeni so Brkini in Kras, ki ju Primorci dobro poznamo, kar me je še posebej pritegnilo. Naslovni junak je slabič. V življenju moraš biti trden, zaupati moraš vase, da ne zaideš na krivo pot. Marsikdo hodi po njej, srečen pa je le tisti, ki se je pravočasno reši.« Nekateri dijaki so priznali, da so se z marihuano že srečali, po trdi drogi pa niso in ne bodo posegali, so bili enotni. »Ne bomo kot tisti džanksi, ki te gledajo z vodenimi očmi in nimajo nobene prihodnosti,« so zatrjevali. Dijak, ki se je s prijatelji raje zadrževal na ulici kot v šoli, pa je povedal: »Nekoč so nas ustavili policaji in zahtevali osebne podatke. Rekel sem jim, naj ne preganjajo nas,

¹ Vogrič, Marija: *Za šus prodam mater*. Koper: samozal., 2000, str. 316

pač pa džankse. In kaj mi je odgovoril? Da so oni živi mrtveci, zato naj pazimo, da jim ne bomo podobni.«

Na krivi poti se je znašla tudi petnajstletna Simona Fawkner, naslovna junakinja literarnega dela *Na novi poti* avtorice Margaret Clark. Svojo zgodbo pripoveduje v obliki dnevnika. Simona oz. Simmy je živel v neurejeni družini. Starša sta pila, mati je kadila travo ter menjavala moške. Oče jih je zapustil, Simonina mati pa je zanosila: »Ampak tisti tip je bil pa težek idiot. Enkrat jo je nabil v trebuh, tako da je splavila, in to kar na tleh v jedilnici. ... Ni nam pustila, da bi poklicali zdravnika. Nobene hrane ni bilo v bajti. Toliko, da nismo stradali. Ne mi govorit o Ruandi, stari: jaz vem, kaj je lakota. Takrat nas je sosed prijavil socialni in so nas ločili.«²

Po materini smrti se dekle zateče k sestri Julie, a kmalu spozna, da so razmere tudi pri njej nevzdržne. Končno zaživi v labijih oz. labirintih, mreži kanalizacijskih cevi in starih tunelov, ki so bili zgrajeni zato, da so po njih s čolni dovažali gostilnam alkohol. Tuneli v Palminu v Avstraliji so kamniti, mrzli in vlažni, tudi grozljivi. Dekle pristane tam v družbi sebi enakih. Sama še vedno verjame, da bo našla očeta ter brate in sestre, predvsem pa Mika Waltona, ki jo je očaral. Ta jo kasneje s tremi prijatelji posili in zavrže. Razočarana Simona se v hudi stiski oprime heroína. Izgubi otroka in začne vlamljati v avtomobile. Končno jo izda tudi zdravje. S svojo družino se zateče v mladinski center. Prostovoljka Kez in psihologinja Pam Simoni pomagata, da bi se končno znebila občutka krivde, saj je obremenjena z materino smrtjo in z izrazito odklonilnim odnosom do moških in spolnosti. Ob nemem letu trdno sklene, da bo svoje življenje spremenila. V mladinskem centru obiskuje program Novi začetek, posebne organizacije pa ji iščejo svojce.

Ko je dijak 4. letnika poklicno-tehniškega izobraževanja v programu strojni tehnik prebral to delo, mi je šepetaje zaupal: «Ne vem, če bi o tem pripovedoval sošolcem. Sam sem knjigo kar nekajkrat nehal brati, ker je bilo dogajanje preveč grozno. Pisateljica popisuje zelo kruto življenje, ki pa je zagotovo resnično.» Sama sem mu svetovala, naj vseeno skuša pripovedovati o prebranem. In naletel je na velik odmev. »Take stvari se vendar dogajajo, čeprav mnogi nočejo govoriti o njih,« so bili dijaki enotni. Za razplet dogodkov se jim je zdelo pomembno dejstvo, da so bili Simona in njeni prijatelji prikrajšani za starševsko ljubezen. V družini so doživljali pravo bedo: nekateri starši so pili, drugi so svoje otroke posiljevali, tretji zanje niso imeli časa. Otroci pa so bili prepuščeni sami sebi. Vabila jih je ulica, kjer so se znašli med sebi enakimi. To so bili Kate, Rhee, Moc, Kane, Rory, Scozza. In seveda Simmy Fawkner.

Ulica je v svoje osrčje zvabila tudi štirinajstletnika Tara in Gemmo. Za njuno usodo izvemo v mladinskem delu *Džank* avtorja Melvina Burgessa. Zgodba se dogaja v osemdesetih letih v Bristolu. Gemma je trmasta in naveličana nadzora svojih staršev. Sestaja se s Tarom oz. Davidom, slokim mladeničem brez lastne volje, na katerega mati prenaša svoje gorje. Njegov pijani oče ga pogosto pretepa in mu tako odvzema še samospoštovanje. Oba mladostnika pobegneta od doma in spoznata Richarda, ki odpira skvate – opuščene, nedograjene ali razpadajoče hiše. Obupancem ponuja džointe. Mladostnika seznanj z Robom in Lily, kar je zanju usodno. Lily je Gemmo privlačila, ker ni priznavala nobenih zakonov, nobenih

² Clark, Margaret: *Na novi poti*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 18

omejitev. Spoštovala je le popolno svobodo in neko svojo religijo, ki ji jo je narokovala droga. Od doma je pobegnila, ko je imela 12 let. Njen fant Rob krade. Odraščal je v šotorih, bivalnikih, tovornjakih. Vsi štirje so zasvojeni s heroinom. Dopovedujejo si sicer, da lahko drogo kadar koli opustijo, a so pripravljene narediti vse, da bi jo dobili. Ker jim primanjkuje denarja, se dekletki začeta prodajati. Ko ima Lily 17 let, rodi sina. Niti po porodu ne opusti mamil, heroin daje celo otroku. Gemma opazuje to grozljivo dogajanje in se odloči. Tako ne more več živeti, zato pokliče policijo. Tudi sama je noseča. Ima komaj 18 let, a je že marsikaj izkusila. Z Vonny, ki je nekoč živela v skvatu, pokličeta starše in ti jo sprejmejo nazaj. Opusti drogo, Tar pa kljub želji, da bi živel z Gemo in hčerko, nima dovolj moči. Ker se ne more odreči drogi, ga Gemma odslovi. Svojemu otroku hoče zagotoviti svetlo prihodnost.

Ko me je dijak 3. letnika, ki obiskuje program računalniški tehnik, vprašal, če sem brala knjigo Džank, sem mu priznala, da me je to delo zelo prizadelo. Ker sem bila ob branju še mlada mamica, nisem mogla mimo dejstva, da je Lily otroka dojila, hkrati pa iskala žilo na prsni, kamor si je vbrizgala heroin. Zrnca droge je vtirala v dlesni celo novorojenčku, ko je bil siten. Spomnim se, da sem knjigo za nekaj časa celo odložila, ker je nisem mogla brati. Dijake pa je najbolj zanimalo, kakšno je moje mnenje o metadonu. Nekdo je pohitel z odgovorom, da je metadon rešitev. Oči dijakov so me napeto opazovale. Ko sem jim odgovorila, da metadon ni rešitev, so mi nekateri hvaležno prikimali, isti dijak pa je vrtal dalje: »Zakaj imate vsi tako negativno mnenje o odvisnikih?« »Zato, ker ima vsak svoje probleme. Nekateri so blagi, drugi zelo hudi. A zavedati se moraš, da se jim je potrebno postaviti po robu, ne pa kloniti,« sem mu skušala pojasniti svoje stališče.

Kmalu bi klonil tudi Jure Lanišek, osrednji junak dela *Finta v levo*, ki ga je napisal slovenski avtor Ivan Sivec. Še ne sedemnajstletni fant je bil edini sin ločenih staršev. Njegov oče je bil uspešen direktor, mati pa se je po ločitvi zaposlila v trgovini in živela predvsem za službo. Potem je mladenič v prometni nesreči izgubil še svoje dekle Petro. Jure je v gimnaziji v Kamniku začel izostajati od pouka, si nabiral slabe ocene in ukore, zato je moral ponavljati razred. Ko je ravnatelju oponesel, da je Mali Tito, kot so moža skrivaj nazivali dijaki, je bil izključen iz šole. Edini, ki je še stavil nanj, je bil njegov ded Tedi. Fant je sicer imel velike načrte, a to seveda ni bilo dovolj. Ko je spoznal Crnega, enega od vodij ljubljanskega podzemlja, ga je sprejel kot odrešenika. Kmalu je dobil avto, v zameno pa ga je Jure moral pripeljati do Fiksija oz. Dušana Kebla, ki je nekoč veliko obetal, vendar ga je očetov denar privedel na krivo pot. Čeprav se je uspešno vrnil iz komune, ga droga spet premami. Mladi Lanišek pa se zave, da je storil največjo »svinjarijo« v svojem življenju. Ker pa mora odplačati avto, začne prodajati mamilo v izolski diskoteki Ambasadi Gavioli. Kot Mario Benutti iz Sežane spozna lepo Špelo, prvič poskusi ekstazi in v imenu ljubezni kmalu pristane v zaporu. Spozna, da je bil kruto izigran in da se v svoji stiski lahko opre le na mamo. Špela ga je samo izrabila, saj je z zaigrano ljubeznijo hotela rešiti svojega fanta Daria, ki je bil zaprt v Padovi zaradi posedovanja in preprodaje mamil. V telefonskem pogovoru je Juretu brez sramu in obžalovanja priznala, da je šlo samo za finto.³ To je bila torej finta v levo, ki pa je Juretu skoraj uničila mladost.

³ Sivec, Ivan: *Finta v levo*. Kamnik: ICO, 2002, str. 146

Dijaki so referat zelo pozorno poslušali, nasmehnilo so se ob imenu izolske diskoteke in dodali, da ljudje v bližini tega objekta na svojih vrtovih najdejo marsikaj. Veseli so bili razpleta zgodbe oziroma dejstva, da je bil Jure dovolj močan za soočenje s kruto realnostjo. Najbolj pa jih vznemirila Juretova bridka ljubezenska izkušnja.

Ljubezen

Da ljubezen lahko zelo boli, je spoznal tudi Matej Lampe, naslovni junak mladinskega dela *Zadnji mega žur*, ki ga je napisal Ivan Sivec. Matej, sošolci so ga klicali tudi Čupo, je obiskoval 3. letnik ljubljanske Druge gimnazije. Pisal je pesmi in se želel vpisati na Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Živel je samo z mamo, ki je bila uspešna računalniška podjetnica in mu je za rojstni dan kupila avto. Na maturantskem izletu se je na otoku Krflu zaljubil v Tjašo, s katero pa sta v četrtem letniku tako kot njuni sošolci živela predvsem za maturo in točke. Njuna zveza je začela doživljati resne težave, ko se je nepričakovano pojavil Tjašin bivši fant in bratranec Igor, ki je živel na Švedskem. Ponosni Matej je v šoli zelo popustil: prislужil si je neopravičene ure in slabe ocene pri matematiki. Za inštruktorja se mu je ponudil Igorjev prijatelj Sven, na Švedskem rojeni Slovenec. Seznanil ga je s sekto Srečni angeli, klubom samomorilcev, v katerem so razpečevali ekstazi. Ko se je bližal maturantski ples v Cankarjevem domu, se mu je življenje sesulo, kot se podre hišica iz kart. Grozila mu je izključitev iz šole, imel je popravni izpit iz matematike, izvedel je resnico o očetovem samomoru. V Cankarjevem domu pa so se dijaki veselili večera za spomine. In Tjaša je plesala z Igorjem. Matej se je odpravil na vrh stavbe in se vrgel v globino. Matejev razrednik Psiho, profesor filozofije in psihologije, je ob fantovem grobu dejal: « Bil je dober dijak. Predober za naš čas. Premehak in preiskren. »⁴ Tjaša pa je z groba pobrala Matejevega Uza, psička, ki je bil vse, »kar ji je ostalo od čudovitega maturantskega izleta«⁵.

Dijaki 4. letnika programa strojni tehnik so bili enotnega mnenja: lepo je imeti bogate starše ter dobiti ob polnoletnosti svoj lastni avto, ki ni le stara kripa, toda samo materialne dobrine niso pogoj za srečo. Če te zapusti ljubljeno dekle, se ti svet zamaje v temeljih. Lahko se ti tudi sesuje. Pa vendar Matejevega samomora niso odobraval. Večina je optimistično zatrjevala, da se vedno najde rešilna bilka. Pripomnili pa so, da so tudi sami včasih negotovi, sploh v ljubezni, saj pri dekletih menda nikoli ne veš, kako se bodo odločila: bodo stavila na ljubezen ali na denar?

Drugačnost

O mladeniču, ki je delil ljubezen staršem, prijateljem in dekletu, pripoveduje roman Đura Zrakića *Vsi me imajo radi, samo oče ne*. Ivan oz. Veseljak. je živel z bolno materjo; oče ju je že pred leti zapustil. Bil je izjemen učenec, ljudi pa je osvajal tudi s svojo ljubeznivostjo in dobrosrčnostjo. Želel je najti očeta, ki si

⁴ Sivec, Ivan: *Zadnji mega žur*. V Ljubljani: Karantanija, 2001, str. 147

⁵ Sivec, Ivan: *Zadnji mega žur*. V Ljubljani: Karantanija, 2001, str. 154

je ustvaril novo družino, in si pridobiti njegovo ljubezen. Skupaj s prijateljema Petrom in Ljiljano so se vztrajno borili za svoj prostor pod soncem. Bili so zelo verni in moralno nepokvarjeni. Med Ivanom in Ljiljano se je spletla zelo trdna ljubezenska vez. Ivana je močno prizadela vest o samomoru sošolke Irene, Peter pa je bil prepričan, da samomor nikakor ne more biti rešitev problemov. Spomnil se je na Goethejevega Wertherja, ki si je vzel življenje zaradi neizpolnjene ljubezni. Tudi Ivanov oče Mladen ni imel poguma, da bi se srečal s sinom. Ko pa je na maturantskem plesu slišal Ivanovo pesem, ki se je končala z vprašanjem: »Ljubijo me vsi, zakaj čakaš ti? Zakaj me ne ljubiš tudi ti?«⁶, ga je bil končno pripravljen sprejeti. A usoda jima ni bila naklonjena. Ivan je želel veselo novico najprej »zaupati« mrtvi materi, toda avtobus, s katerim se je peljal na njen grob, je imel prometno nesrečo, ki je edino Ivan ni preživel. Ivan pa je vendarle izpolnil obljubo, ki jo je dal materi: da se ne bo vrnil brez očeta. Ljiljana si je po njegovi tragični smrti prisegla, da bo svoje življenje posvetila osamljenim in prezrtim.

Mnoge dijake je v romanu presenetilo ali celo motilo dejstvo, da je Ivan znal poskrbeti zase in za svojo mater: »To ni mogoče. Saj vendar starši skrbijo za otroke. Priganjajo nas k učenju in postorijo vse, da bi mi lahko študirali. Sam si ne predstavljam, da bi moral služiti denar, se učiti, in še pomagati doma.« Nekateri dijaki pa so dodali, da poznajo tudi v realnem življenju mladostnike, ki vse to uspešno počnejo. Dijak, ki je pripravil referat, je opozoril, da je mladostnikom v romanu nudila močno oporo vera. Toda sam je bil prepričan, da obstajajo tako dobri ljudje, kot je bil Ivan, tudi med ateisti, čeprav je za današnji način življenja na splošno značilen egoizem.

Dozorevanje mladostnikov

Srednješolec Pavle Samec, junak avtobiografskega literarnega dela *4.A ali zakaj nikoli ne bom odrasel*, ki ga je napisal Samo Pavlin, ob vstopu v gimnazijo priznava le džins in superge. Je zelo zmeden mladostnik, ki pa želi biti odrasel. Hoče ustanoviti ansambel Running city. Rad zahaja v Skopuha in se ravna po pogovoru: Kar lahko storiš jutri, nikaar ne naredi danes. Pogosto se zaljublja, s prijatelji pa se rad pogovarja o seksu, čeprav ga obvladajo le teoretično. Navzven delujejo kot frajerji, ki se jih mnogi bojijo in se jih celo izogibajo. Kmalu začne Pavle dobivati nezadostne ocene, saj namesto učenja posluša raje ljube Beatle in ameriško skupino Guns'n Roses. S starši se slabo razume. Vedno bolj se prepušča zakonu ulice in postane eden od vitezov Proletarske ulice, kjer prebiva. Doživi nesrečo z motorjem in po okrevanju, sklene, da bo zamenjal razred. Njegovi vrstniki tvorijo skupine panksov, metalcev in šmajkerjev. S prijateljem Axlom sta še najbližje umirjenim fajterjem, ki drugih načeloma ne nadlegujejo, ampak se samo maščujejo za izzivanja. Pavle je prepričan, da je v šoli lahko uspešen, vendar mu vsi dobri sklepi sproti zvedenijo. Nekoliko se spametuje v 3. letniku. Piše celo članke v časopis Proletarska press. Prvič se resno zaljubi, kar ga zelo spremeni. Toda kmalu spozna, da je za resno zvezo še premlad. Posveti se učenju, saj se želi vpisati na fakulteto. Uspešno zaključi šolanje, vendar se hkrati zaveda, da »se končuje svet, ki sem ga spoznal, svet ljubezni, svet prijateljev, svet naivnosti,

⁶ Zrakić, Đuro: *Vsi me imajo radi, samo oče ne*. Koper: Ognjišče, 2002, str. 122

ki se je tako hitro bližal tistemu, 'kar se nikoli več ne bo ponovilo', pa vendar se me bo držalo celo življenje.«⁷

Dijak 3. letnika v programu elektrotehnik je o tem delu zapisal: »Glavna oseba avtobiografske zgodbe je Pavle Samec, ki je bil pred vstopom v srednjo šolo priden in ubogljiv fant, potem pa je kmalu postal najstniški 'luftar'. V gimnaziji se mu je zalomilo že v prvem ocenjevalnem obdobju, saj je bil prepogosto v Skopuhu, kjer se je družil z navideznimi prijatelji, za katere se starši niso brigali. Podobne stvari so se dogaja tudi meni in nekaterim mojim sošolcem. Ob Pavletovih izkušnjah se je možno naučiti, da ženske le niso tako strašne, kot se zdi, in da se v družbi ni potrebno zmeraj in za vsako ceno podrežati ostalim.«

Mladinska literatura in domače branje

Tanja Jelenko v svoji študiji *Šolska ura z žanrskimi besedili* opozarja: »Mladostniki bi morali v šoli pridobiti izkušnjo, da je branje nekaj, pri čemer lahko aktivno sodelujejo in kar jim prinaša občutek ugodja. Zato, kot pravi Metka Kordigel, besedila, ki jih berejo mladi, ne smejo biti odmaknjena od njihovih interesov in sposobnosti, sicer vnašajo vanje občutek nemoči.«⁸ Glede na zapisano, nas dejstvo, da dijaki ob prebiranju domačega branja pogosto tožijo, kako dolgočasna in nerazumljiva so predpisana dela, ne preseneča. Dijaki berejo domače branje najpogosteje pod prisilo oziroma zgolj zato, da si ne bi prislužili slabe ocene. Njihovo negodovanje se je preselilo tudi vame. Jim bo pouk slovenskega jezika res vedno ostal v spominu kot trn v peti, sem se spraševala. So vsa literarna besedila zanje nezanimiva? Tanja Jelenko spodbuja: »Ker je branje literarnih besedil temelj pouka književnosti, bi morali izbirati besedila, ki bi bila dijakom tematsko bližja, torej zanimiva.«⁹ In branje sodobnih mladinskih literarnih del je za dijake zanimivo. Seveda je težko ustreči vsem željam in interesom, a ker so mladinska dela tematsko zelo raznovrstna in pestra, se vsak nekje najde. Pri izbiri branja naj bi bili dijaki svobodni. In ker jim je takšna oblika dela všeč, se tudi njihove sporočanje zmožnosti izboljšajo. »Manca Košir ugotavlja, da človek kot družbeno bitje izrazito potrebuje občutek vključenosti v skupnost. Pomembno je, da se zaveda, da tudi drugi vidijo in slišijo, kar sliši on sam.«¹⁰ Učitelja pa tudi navdaja zadovoljstvo, ko se dijaki živahno vključujejo v pogovor. Z dodatnimi vprašanji in komentarji nato skupaj razčlenjujejo zgodbo. Na vprašanje, ali jim je bila knjiga všeč, so dijaki odgovorili: »Take knjige bi morali brati. Zgodbe so zanimive, saj so nam blizu. Literarni junaki so podobni nam. Vsakdo se je že kdaj znašel v podobnih situacijah.« Všeč jim je tudi jezik teh sodobnih pripovedi; slengizmi in pogovorni izrazi prispevajo k živosti in prepričljivosti, so menili.

⁷ Pavlin, Samo: *4.A ali zakaj nikoli ne bom odrasel*. Ljubljana: Mihelač, 1995, str. 177

⁸ Jelenko, Tanja: *Šolska ura z žanrskimi besedili*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001, str. 6

⁹ Jelenko, Tanja: *Šolska ura z žanrskimi besedili*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001, str. 9

¹⁰ Jelenko, Tanja: *Šolska ura z žanrskimi besedili*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001, str. 7

Zaključek

Pri svojem poskusu uvajanja mladinske književnosti za domače branje sem se obrnila najprej k sposobnejšim dijakom, ker sem upala, da bodo ti spodbudili tudi druge. To se je res zgodilo. Marsikdo pa mi je kasneje zaupal, da so delo prebrali tudi starši, ko so jih začudeni opazovali pri branju. Zanimalo jih je, kaj neki prebirajo s takšno vztrajnostjo in (ponovnim) navdušenjem.

Sodobna mladinska dela torej mladostnike lahko pritegnejo k branju, ker so zanimiva, napeta, ker govorijo o življenju mladostnikov. Zgodbe so verjetne in so napisane v jeziku, ki je mladim blizu. O besedilu se zato dijaki radi pogovarjajo s sošolci. S profesorjevo pomočjo sledijo rdeči niti zgodbe in poiščejo odgovore na mnoga (tudi zahtevnejša) vprašanja. Zavedajo se, da je sodobno življenje kruto, ker jim nastavlja veliko pasti, ki se jim je potrebno izogniti.

Seveda morajo dijaki prebrati tudi knjige, ki so »železni repertoar« domačega branja. Ugotovila pa sem, da so jim lažje sledili po prebranih mladinskih besedilih. »Pa bomo prebrali tudi Cankarjeve *Hlapce*,« so se vdali v usodo. A so hitro dodali, da Ibsenova *Nora* ni bila tako slaba. Spraševali so se, zakaj je Pregljeva *Matkova Tina* noseča odšla na tako trnovo pot in robantili čez Vorančevega starega Karničnika. Presenečeni so ugotovili, da tudi ta dela niso nezanimiva.

Klasična literarna besedila bodo dijaki seveda vedno morali poznati. Menim pa, da bi dijake z vključevanjem mladinske književnosti lahko bolj navdušili za branje. Zavedati se moramo, da se mnogi najstniki branja otepajo ali pa imajo z njim celo resne težave, ker besedila ne razumejo. Taki dijaki gotovo izgubijo potrebno motivacijo za branje. Pri interpretaciji so nesproščeni in ne najdejo pravih besed, zato so jim ure materinščine lahko mučne in nezanimive. Moje dijake so mladinska literarna dela tako motivirala, da so pred sošolci sproščeno obnavljali in razlagali zgodbe in pritegnili k sodelovanju (poslušanju in komentiranju) tudi svoje sošolce. Nato so svoja razmišljanja tudi pisno ubesedili. Kasneje so prebrali tudi klasična dela s seznama obveznega domačega branja. Še vedno so sicer negodovali, a so lažje in boljše sodelovali pri obravnavi besedila, kar je bil eden od pomembnih ciljev mojega eksperimenta.

Summary

YOUTH LITERATURE AMONG HIGH-SCHOOL STUDENTS

The author is a teacher of Slovene at the Technical School Center, where various professional courses attract mostly male students. These students, as a rule, lack motivation for reading fiction. Owing to their poor reading habits, they have frequent difficulties during literature lessons, which adds to their resentment of reading. Modern didactics of teaching literature places great emphasis on the positive experience of fiction reading in school, which is why it recommends reading those texts that are relevant and interesting to teenagers. In addition to the obligatory selection of classic works from world literature, the author offered her students, as part of their home reading assignment, works from contemporary youth literature. She found that the selected works which describe various problems of today's teenagers were read with enthusiasm and that they furthermore triggered a lively and thorough debate. After this experience, the students found it easier to deal with works from the »iron repertoire« as well, which was one of the important goals of this experiment.

Breda Varl
Maribor

ILUSTRACIJE URŠKE STROPNIK

Prvo knjižno delo z ilustracijami Urške Stropnik (roj. 1973) je zanimiva knjiga Roka Polesa *O treh netopirjih*, ki jo je izdalo Založništvo Pozoj iz Velenja leta 1998. Zgodba je legenda iz Šaleške doline in temelji na zgodovinskih podatkih; je zabavna in igriva, postavljena v mistični čas srednjega veka. Likovni pristop Stropnikove je že na samem začetku celosten: s tem imam v mislih njen odnos do literarne predloge, ki narekuje celotno oblikovanje knjige: od izbire formata (ta je bil verjetno določen s strani založnika), postavitve strani, lege tiskarskega stavka, določitve paginacije do ilustracij. Že ob prvem pogledu bralec in opazovalec zana, da gre za zgodbo iz starih časov, podano s svežo likovno podobo sedanjosti. Prva zanimivost, ki spominja na »nekoč«, je dvokolonsko postavljeno besedilo, kot ga poznamo iz rokopisnih knjig srednjega veka, druga pa iluminacija prvih črk v besedah novega odstavka. Zanimiva je tudi tonska obroba posameznih strani, kar zagotovo zmešča kontrast črne pisave na belem papirju. Ko umešča ilustracijo na določena mesta, je ne postavi togo, enolinijsko, pač pa se s kakšnim detajlom poigrava v bližnji prostor ali z njim kar posega v besedilo.

Že prvo delo nakazuje njen prepoznavni likovni stil, ki je izrazito ploskovit, enoprostoren z enostavno formo, stilizirano skoraj do geometrijskih likov (krog, kvadrat, pravokotnik). Glavno izrazno sredstvo je linija, ki je vedno črna in omejuje prostor v zaključeno, vsebinsko smiselno površino. Ta je pobarvana v tehniki tempere. Neintenzivnost barv, lahko bi rekla celo monotonija, zabriše globino in daje vtis dejanske srednjeveške iluminacije.

Ilustracije za knjigo *O treh netopirjih* so bile osnova za diplomsko delo Urške Stropnik na oddelku za likovno pedagogiko Pedagoške fakultete v Mariboru, kjer je leta 1999 tudi diplomirala.

V svojem drugem ilustratorskem delu, *Kako so nastale ZDA* Milana Dekleve (izdalo jo je Založništvo Pozoj, Velenje, 1998), ostaja Urška Stropnik zvesta usmeritvi, ki jo je nakazala v svojem prvencu. Tudi tukaj rešuje knjižno stran kot celostni likovni problem; določi zrcalo strani, vanj umesti besedilo z določeno tipografijo in ilustracije. V omenjenem delu jih je enajst in nobena ne presega prostorske omejitve zrcala, vse so naslonjene na spodnji rob in tako energično določajo težišče celotni kompoziciji knjižne strani. Izjema je le peta ilustracija, kjer nebotičnik na desni krepko poskoči v nebo izven okvirja slike, da bi s tem le še poudaril svojo nadoblačno višino, vendar ostaja v okvirih določenega formata

zrcala. Prvi dve ilustraciji, kjer se nam predstavijo glavni junaki, in zadnja, so kot igralne karte. Njihovo obliko in format določa barvna obroba, ki pri preostalih osmih slikah postane stalnica. Ob ilustraciji z nebotičnikom so še tri take, ki si na zgornjem delu dovolijo dinamičen skok čez rob, vendar ne posegajo v besedilo. Od prvih, srednjeveško naravnanih ilustracij, se druge ločijo predvsem po večji intenziteti barv, kontrastih, čuti pa se tudi precejšnja svoboda in lahkotnost v kompoziciji. Stilno ostaja slika še vedno izrazito dvodimenzionalna, torej ploskovno rešena, zaradi večje intenzitete barv pa že pridobiva tudi tretjo dimenzijo, globino. Slike so v tehniki tempere. Posamezni liki na njih pa so obrobljeni s sedaj za Stropnikovo že značilno črno linijo.

Pri ilustracijah v knjigi *Kako so nastale ZDA* se pojavi še en nov element: to je humor; ki jo spremlja pri večini njenega kasnejšega ilustriranja.

Izredno zanimiva je likovna oprema zbornika *Odpadek naj ne bo samo odpadek*, ki ga je leta 1999 izdala Medobčinska zveza prijateljev mladine Velenje, ERICo Velenje in Inštitut za ekološke raziskave kot projekt osnovnošolskega izobraževanja učencev šestih razredov osnovnih šol občin Velenje, Šoštanj in Šmartno ob Paki. Brošura formata 12 × 16 cm na prvi pogled deluje bolj tipografsko kot ilustratorsko. Že pri svojih prvih edicijah nam Urška Stropnik nakaže smer zelo dinamičnega oblikovanja črk, ki niso samo berljivo prepoznavni likovni znaki, pač pa postanejo nosilke črno-belih podob, igrivo razvrščenih v besede. Črke tako dobijo nove vrednosti v obliki sami, poudarku intenzitete, polnosti... Zdi se, kot da so brez reda nametane v vrsto velike in male črke, tiskane in pisane, pozitivno pa tudi negativno zabeležene (na črnem polju bela izstopajoča črka)

Humor je osnovno izhodišče v večini ilustracij priročnika h kurikulu za vrtce, ki ga je uredila Ljubica Marjanovič Umek z naslovom *Otrok v vrcu*. Priročnik je zanimivo vizualno razdeljen po poglavjih, tako da se uporabnik priročnika v njem hitro znajde. Stropnikova je poglavja ločila po barvah, ki jih skozi vso knjigo podlaga, obroblja ali v njih piše. Tako ilustracije z barvnimi obrobami zaživijo pred nami kot na steno obešene slike v bolj ali manj širokih okvirjih.

Ilustracije same so še vedno ploskovne, dvodimenzionalne, zanimivo pa je, da se v več primerih nalagajo druga za drugo ali v skupini po tri, da bi nam lažje govorile oziroma kazale proces dogajanja. Tako delujejo kot strip ali še bolj kot gibljive slike animiranega filma. Večina ilustracij v knjigi je risana na belem ozadju in v tem kontekstu se zdi, kot da na ozadju nekaj manjka, da bo na ozadje še nekaj prišlo. Ponekod je to »nekaj« tudi dodano: dodano je besedilo, ki razlaga ali pojasnjuje vsebinsko dogajanje na ilustraciji. Zanimivo je še nekaj: pri ilustriranju poljubnega literarnega besedila je likovnik večinoma svoboden in pri ilustriranju sledi svoji intuiciji, sledi svojemu razumevanju besedila in svojim likovnim videnjem razumljenega. V pričujočem priročniku pa je bila ilustratorka vodena: ilustracije v priročniku kažejo točno to, kar so avtorji besedila želeli. Lahko bi rekla, da je bila na nek način omejena. V načinu slikanja pa si seveda ostaja zvesta, ostaja prepoznavna. Riše linijsko in tonsko zapolni ploskve, ki nastanejo s sklenjeno črto. Slike ostajajo uokvirjene, statične in nikjer ne skačejo preko roba, kar smo pri zgodnejših delih že srečali. Popolnoma enakovredno ilustracijam v osmih sklopih, poglavjih, je v knjigi prisotna tipična tipografija, ročno risane črke, sestavljene v zanimive besedno-likovne kompozicije. Tudi tu ostajajo črno-bele, vendar je celoten zapis kasneje podložen s tonsko osnovo posameznega tematskega sklopa in omili močan črno-beli kontrast. V pričujočem delu se značilna

tipografija Urške Stropnikove še močnejše vtisne v bralčev spomin, mislim da že postaja njena primarna karakteristika.

Pri mariborskih Obzorjih je izšlo kar nekaj del, namenjenih najmlajšim, ki so kombinacija slikanice in pobarvanke: *Pobarvajmo pomlad*, *Preštej in pobarvaj*, kjer je Stropnikova prisotna kot sedaj že stilno suverena in prepoznavna avtorica. Ista založba je izdala tudi slikanico *Drevo srca* Bine Štampe Žmavc. V njem avtorica pravzaprav nagovarja vse bralce ne glede na njihovo starost. Ilustratorica pa na otrokom jasen in prepoznaven način vizualizira zgodbo. Ilustracije (skupaj jih je sedem) so upodobljene obojestransko, to pomeni, da ob odprti knjigi zaobjamejo celoto. Črna risba, zapolnjena s tonom, se tokrat v treh nivojih steka v ozadje. Tako s tremi ploskovnimi nivoji dobimo globino. Za primerjavo naj povem, da tak pristop vizualno deluje kot lutkovni paravanski oder v treh nivojih, planih, ali treh pozicijah igranja: v prvem sta v večini slik dedek in Tili, glavna akterja zgodbe, v drugem planu so vsebinski dogodki, vzroki in posledice dogajanja, v zadnjem, tretjem planu pa je le še vizualni dodatek zgodbe, dodatek, ki je potreben za bolj detajlno razumevanje ali za lažjo vizualno berljivost, prepoznavnost vsebine. Knjiga govori o ljubezni in dajanju: več daješ, večje srce imaš. Likovni simboli, kot so srčki, rožice, ptički in čebelice, s katerimi nas ne samo ob Valentinovem, ampak že vse leto napadajo trgovci in reklamirji, kaj kmalu postanejo ikone kiča in banalnosti, so v obravnavani knjigi podani prijetno, sveže, barvno in oblikovno drugače. Veliko srce, ki se razdaja, ni rdeče, kot smo vajeni, pač pa oranžno z veliko roza pentljo, ki se kot paket razpošilja na vse strani sveta. Razpošiljajo se majhni srčki kot božični piškoti, ki se jih preprosto moraš razveseliti. Naslednji kompoziciji sta razdeljeni ena na štiri, druga na tri samostojne, z linijo omejene tabelne slike, ki jih v zadnjem planu neba ali ozadja združujejo oblački. Plavajo preko omejitvenih črt in zdi se, kot da lebdiyo v prvem planu. Slike so v tehniki akrila na papirju, naslikani liki pa so obrobljeni s črno linijo. Tu in tam kakšno ilustracijo dopolnjuje ornament, postavljen ob robu strani kot protiutež težišču slike, včasih pa je vizualna ločnica med ilustracijo in besedilom. Prav v tej ediciji se je ilustratorica Urška Stropnik pokazala kot suverena soavtorica, ki s svojim načinom razmišljanja in vizualnega podajanja soustvarja in nadgrajuje literarno predlogo.

S Stropnikovi lastno dinamiko in barvitostjo slike je opremljen tudi učbenik angleškega jezika za 4. razred osnovne šole *My sails*, ki je prav tako izšel pri mariborski založbi Obzorja Za razliko od priročnika za vrtnice, kjer se še čuti podrejenost vsebini, se je v tem angleškem učbeniku ilustrativno tako razmahnila, da se bralcu zdi, kot da je ilustracija narekovala vsebino knjige. Knjiga na prvi pogled deluje kot slikanica ali bolje kot strip, saj je vsaka stran dobesedno napolnjena z ilustracijami: živopisanimi, dinamičnimi v kompoziciji, humornimi v postavitvah in odnosih. Liki imajo kot v stripu ob sebi oblačke z dialogi, ob sličicah je uporabljena različna tiskana tipografija, kar v celoti ustvari sodoben in otrokom všečen učbenik.

Nekaj več besed namenjam slikanici *Grajski muc Tigi* – sprehod skozi pokrajinski muzej Maribor za majhne obiskovalce avtorice Valentine Varl, ki ga je Pokrajinski muzej Maribor izdal leta 2001. Namenjen je otrokom pa tudi staršem, vzgojiteljem in učiteljem, ki pripeljejo otroke v muzej. V slikanici so prikazane glavne muzejske zbirke, skozi katere nas vodi grajski maček. Ilustracije v poenostavljeni, stilizirani obliki vizualno kažejo bistvene predmete posamezne zbirke.

Vse ilustracije so grajene obojestransko, na odprto knjigo, čeprav vsebinsko na nekaj mestih obdelujejo po dve zbirki, kompozicija deluje kot celota. V ilustracijah se prvič kažejo poskusi globinskega podajanja. Verjetno je vsebina sama zaradi jasnejše in bolj prepoznavne likovne govorice narekovala tak pristop. Že na prvi ilustraciji, ki prikazuje grajska vrata, torej vhod v muzej, skozi katerega se vidi v grajski atrij, kasneje pa še na tretji (etnografska zbirka) in zadnji (muc Tigi zaspil na grajskih arkadah), opazimo svetljenje osnovnega tona in s tem začetek ali poskus globinskega, torej trodimenzionalnega načina upodabljanja. Hiša in zibka na tretji ilustraciji, ki prikazuje etnografsko zbirko, sta pri Stropnikovi prvič podani perspektivično, tako da vidimo ob sprednji ploskvi še stransko. V muzejski zbirki, ki prikazuje opremo, svečnike in slike, vidimo Tigija, ki je pravkar smuknil skozi odprta vrata. Vratno krilo vidimo odprto v prostor. Na spodnjih ploskvah nekaterih ilustracij, ki predstavljajo tla, avtorica vnese nekaj ornamentalnih elementov, ki opredeljujejo vodoravno ali navpično lego naslikane ploskve. Kljub večinoma ploskovno rešenim slikam pa ta poskus nakazovanja tretje dimenzije gotovo pomeni prelomnico v načinu avtoričinega ilustriranja. Še na eno posebnost bi opozorila: angelček iz umetnostnozgodovinske zbirke je kljub ploskovnosti v linijah podan bolj baročno zaokroženo in ni grajen iz stiliziranih geometrijskih likov (krog, trikotnik, kvadrat ...), ki so za Stropnikovo tako značilni. Slike so sedaj že ustaljeno upodobljene z akrilom na papir, obrobljene s črno linijo, ozadje pa niha med belimi, nežnorumenimi in modrozelenimi toni. Barvna ploskev je izrazito intenzivna, zanimivo pa je, da je tokrat uporabila manj primarnih in sekundarnih barv (rumena, modra, rdeča, oranžna ...) in veliko več različnih, niansiranih tonov rjave, pariško modre, sivozelene ... Slike delujejo barvno polno in bogato, vendar v tonaliteti umirjeno in resno. Z ilustracijami za slikanico *Grajski muc Tigi* se je Urška Stropnik lani predstavila na Slovenskem bienalu ilustracij v Ljubljani.

Iz zbirke Lutkovni oder, ki jo izdaja mariborska založba Aristej moram omeniti knjigo *Od kozlička do volička*. To je zbirka pesmic hrvaške avtorice Jadranke Kunčič Bandov, ki jo je v slovenščino prevedel Milan Vincetič. Pesmice so pisane v dialogu in tako primerne za dramatizacijo v vrtcih in osnovnih šolah, za govorne vaje in igro. Ilustracije, s katerimi je vsaka pesmica dopolnjena, so ponovno naslikane ploskovno, dvodimenzionalno in so kot take izjemno dobra predloga za plosko lutko, s katero lahko otroci veliko lažje komunicirajo in igrajo. Ilustracije so nameščene na spodnji rob knjižnega lista v živo in predstavljajo statično komponento vsake strani. Posebej bi izpostavila podobo krave in različnih mišk, tudi žabe in lev so naslikani dinamično in barvito. Barvni nanosi so ploskovni, kolorit pa spet pisan z večinoma osnovnimi primarnimi in sekundarnimi barvami. V knjigi se v naslovih pesmic znova pojavi iskriva tipografija Urške Stropnik, s pomešanimi velikimi in mali črkami, barvnimi s črno obrobo. Slike odlikuje humorni pristop tako v kompoziciji ali postavitvi odnosov med figurami kot v detajlu.

Ob bežnem pogledu na ustvarjanje Urške Stropnik bi jo lahko v načinu slikanja primerjali z Božom Kosom ali z znanim češkim ilustratorjem Josefom Laddo, izhajajočim iz češkega kubizma tridesetih let. Ob natančnejšem poglobljanju v njeno delo in razčlembi pa vidimo, da gre Stropnikova povsem svojo likovno pot, ki jo neprestano dopolnjuje in nadgrajuje, zato ostaja v slovenskem likovnem prostoru prepoznavna.

Summary

THE ILLUSTRATIONS OF URŠKA STROPNIK

Already the young illustrator's first work, published in 1998, indicated her recognizable artistic style. It was very innovative for Slovenia: extremely flat, single-spaced with simple forms that were stylized almost to the point of geometric shapes (circle, square, rectangle). Her main means of expression is the line, which is always black and limits the space into a closed surface that makes sense in terms of content as well. With her specific experience, reflection and visual creativity Urška Stropnik co-creates and at the same time adds to the value of the literary works which she illustrates.

OKO BESEDE 2002

DRUGAČNOST V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Sedmo srečanje slovenskih mladinskih pisateljev OKO BESEDE, ki ga je tokrat prvič finančno podprlo tudi Ministrstvo za kulturo, je potekalo v Murski Soboti od 8. do 9. novembra. Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc, ki ga poosebljata Feri Lainšček in Franci Just, je tako kot zmeraj poskrbelo za pester in bogat dvodnevni program.

V petek dopoldne so potekali obiski pisateljev in pisateljic po pomurskih osnovnih in srednjih šolah. Ob 15. uri pa se je začel **simpozij**, ki ga že tradicionalno pripravlja revija *Otrok in knjiga*. Tokratna tema je bila **Drugačnost v mladinski književnosti**. Referate so pripravili: dr. Igor Saksida, dr. Dragica Haramija, Lidija Gačnik-Gombač, mag. Tilka Jamnik, Tina Košir, Matjaž Pikalo, Mirjam Podsedenešek, Lilijana Praprotnik Zupančič in Marjan Tomšič. Istega dne zvečer je bila v Salonu Murske republike še slavnostna podelitev šeste **večernice**, nagrade za najboljše slovensko izvorno mladinsko literarno delo, izdano v preteklem letu. Nagrado, ki jo podeljuje Časopisno-založniško podjetje Večer iz Maribora, je prejel pisatelj **Matjaž Pikalo** za knjigo *Luža* (gl. *Otrok in knjiga* št. 55).

V znamenju drugačnosti kot rdeče niti lanskoletnega srečanja je bila tudi sobotna ekskurzija. Udeleženci srečanja so obiskali dve romski naselji (Puščo in Kamence, kjer so snemali film *Halgato*, ki je nastal po Lainščkovem romanu *Namesto koga roža cveti*) in spoznali njihov življenjski utrip ter še posebej njihovo kulturno izročilo.

Čeprav na pomlad, ko je nastajala idejna zasnova simpozija, še ni kazalo tako, je drugačnost tako rekoč osvojila lanskoletno jesensko humanistično sceno

v Sloveniji. Drugačnost v vsej svoji mnogoličnosti je vsekakor zelo aktualen pojav in književnost, tudi ali pa še posebej tista za otroke in mladino, ga s svojo senzibilnostjo odraža.

Izhodišča za razmišljanje o drugačnosti v mladinski književnosti je pripravil **dr. Igor Saksida**, ki je simpozij tudi vodil:

Kako danes razumeti oznako drugačnost? Je to predvsem prikazovanje temnih, tabujskih tem, npr. smrti, nasilja, ločitve staršev in še vseh drugačnih »gnusov, studov in gravžev«, kot bi rekel Andrej Rozman Roza? Ali je doživetje drugačnosti torej vedno povezano predvsem s šokantnimi sporočili in podobami, ki se upirajo dobremu okusu ter »spodobnosti«?

Drugačnost je mogoče razumeti tudi drugače: gre za vzpostavljanje nenavadnega pogleda na življenje in svet, torej na vse, kar obdaja avtorja in (mladega) bralca. Drugačnost je torej srečanje z neznanim in tujim – tudi z nerazumljivim, presenetljivim, neznanim. V tem smislu je že Dane Zajc (*Svetloba otroštva, Otrok in knjiga*, št. 12, 1981) zapisal: »Pisanje pesmi za otroka je čisto estetsko dejanje, je ustvarjalno dejanje, je približevanje nedoraslemu svetu (...). Pisanje pesmi za otroke je popotovanje v svet nemogočega, je ustvarjanje utopičnega in je tisto, kar imenujemo avantura.« Njegovo razmišljanje nam zastavlja naslednja vprašanja:

- Ali je približevanje »nedoraslemu svetu« za ustvarjalca neznanka že samo po sebi? Je pisanje mladinske književnosti zavesten sestop v drugačnost – v drugačno dojetje sveta? Dane Zajc: »Kadar hočem najti ravnovesje v sebi, se skušam povrniti v mirne, dolge prostore časa iz svojega prvega zavedanja sveta. Samo otrok doživlja svet na način, ki je podoben doživljanju sveta tistega, ki piše pesmi.« Iz pesnikovih besed je videti, da se »vračanje v otroštvo« kot vračanje med otroške spomine tesno povezuje z ustvarjalnim postopkom, s pisanjem. Vračanje v otroštvo je torej dialog in vir ustvarjanja – ne nujno ustvarjanja za otroke.
- Kaj pomeni »ustvarjanje utopičnega«? Je to način izstopa iz (odraslega) racionalnega dojetja in obvladovanja sveta? Kako to poteka? Kot jezikovna igra in nonsens? Kot vračanje k pravljičnemu izročilu (F. Lainšček: *Mislíce*)? Kot vzpostavljanje mitskega?

- Kako se ob približevanju neznanemu in drugačnemu spreminja lik otroka v književnosti? Je preseganje okvirjev danega sveta mogoče tudi kot umik, morada beg v (otroško) senzibilnost, npr. v občutenje poetičnosti in skrivnostnosti narave – tako kot npr. v *Kukavičjem Mihcu* Pavleta Zidarja? Je ta senzibilnost sama po sebi upor zoper avtoritativni svet odraslih?
- Kakšno vlogo pri vzpostavljanju drugačnosti kot načina izstopa igrajo liki, ki so nenavadni, drugačni sami po sebi, npr. čarovniki, potepuhi, pripadniki drugih jezikov in kultur ipd.? Jih skuša književnost s tem, ko jih prikazuje v kontekstu slovenskega izročila »udomačiti«?
- Kako se drugačnost kaže v književnih zvrsteh in vrstah, npr. v poeziji, pripovedništvu, mladinski igri (radijski, lutkovni, gledališki), v slikanici, stripu?
- Kako doživeti drugačnost pri skupnem branju, npr. pri urah pravljic? Kako zavestno, tudi v nasprotju z izborom mladih bralcev, govoriti o drugačnem načinu doživljanja sveta?
- Kdaj postane drugačnost komercialna, torej dobro prodajana literarna snov? Kje je meja med trivialno drugačnostjo in tisto, ki širi »razpravo o življenjskih možnostih« (Meta Grosman)?

Objavljamo vse prispevke, ki so bili oddani v pisni obliki.

Tilka Jamnik

KATERA MLADINSKA KNJIŽEVNA DELA NAJDEMO POD GESLOM »DRUGAČNOST«?

Pionirska knjižnica v Ljubljani vsako leto pripravi t. i. Priporočilni seznam mladinskih knjig oz. v zadnjih dveh letih Izbor mladinskih knjig po temah. Zadnja štiri leta mladinske knjige opremlja z gesli in med njimi se je pojavilo tudi geslo »drugačnost«.

Pionirska knjižnica v Ljubljani je letni izbor mladinskih knjig iz leta 2000 uredila po temah, zvrsteh in žanrih in ga naslovila *Med tabuji in fantastiko*, saj izstopata dva dovolj bogata in literarno kvalitetna tematska sklopa, ki opisujeta lok med realistično pripovedjo z vsemi problemskimi in tabu temami na eni strani ter fantastično pripovedjo, ki jo je v tem letu zagotovo zaokrožila tema o čarovništvu. Zlasti v tuji mladinski književnosti pa tudi v slovenskem mladinskem leposlovju je predvsem v zadnjih letih opazen izrazit trend ubesedovanja najrazličnejših tabu tem, »temnih strani mladosti«, ki se sicer najpogosteje pojavljajo v mladostniškem romanu, pa tudi že leposlovju za mlajše bralce in celo v slikanicah ... (iz Uvoda Ide Mlakar in Darje Lavrenčič Vrabec). Letni izbor mladinskih knjig iz leta 2001 pa je naslovila *Lov na klone in superjunake: na sledi knjižnim zbirkam za mladino: izbor mladinskih knjig iz leta 2001 po temah, zvrsteh in žanrih*. V naslovu je spet ena od sodobnih tabu tem, namreč kloniranje, sicer pa naslov skuša literarizirati naklonjenost mladih bralcev tovrstnemu branju. Popularne zbirke so med najbolj izposojenimi, branimi in priljubljenimi. (Ida Mlakar). V obeh seznamih najdemo

knjige o drugačnosti v razdelku *Problemske (tabu) teme* in v razdelku *Problemi najmlajših*.

Omejila se bom le na tista književna dela, ki prinašajo še kakšno drugo »drugačnost« poleg temnih, tabujskih tem.

Najprej številčni pregled, iz katerega je razvidno, da je v zadnjem času poraslo število mladinskih književnih del, ki smo jih knjižničarji označili z geslom »drugačnost«:

Leta 1998 je izšlo 288 mladinskih del, med njimi 5 o »drugačnosti«:
2 prevedeni in 3 slovenska.

Leta 1999 je izšlo 315 mladinskih del, med njimi 6 o »drugačnosti«:
4 prevedena in 2 slovenski.

Leta 2000 je izšlo 262 mladinskih del, med njimi 11 o »drugačnosti«:
8 prevedenih in 3 slovenska.

Leta 2001 je izšlo 271 mladinskih del, med njimi 10 o »drugačnosti«:
6 prevedenih in 4 slovenska.

Katera mladinska književna dela najdemo pod geslom »drugačnost«?

Književna dela za otroke do 9. leta starosti:

Najprej naj opozorim na slikanico *Drugačen* (Kathryn Cave), ki je leta 1977 prejela Unescovo nagrado za spodbujanje strpnosti. Drugačen živi čisto sam in brez prijateljev. Nekega dne na njegova vrata potrka Čudni, najbolj nenavadno bitje na svetu. V trenutku začutita, da sta si na nek način blizu, in postaneta prijatelja, tako dobra, da z lahkoto in povsem neobremenjeno sprejmeta tudi koga tako nenavadnega kot sva ti in ... jaz.

V zgodbi z naslovom *Mini mora na smučanje* (Christine Nöstlinger) je drugačnost že to, da Mini ne smuča rada, prav tako ne Peter, ki pa je tudi malo debelušen fant, kar je spet »drugačnost«.

Tudi v pravljici *Uhlji takšni in drugačni* (Guido van Genechten) problem res ni velik, a boleč za zajčka Rika, ki je drugačen kot njegovi zajčji prijatelji, saj njegov uhelj ne stoji pokonci. Rik bi storil vse, da bi bil tak kot drugi, a vse, kar počne, ga napravi še bolj smešnega. Zakaj se ne bi ob tem »problemčku« nasmejali?!

Prav tako lahkotna je rešitev v pravljici *Taradamvidldamjuhej* (Lillebjörn), kar je ime malega bobra, ki pa ga nihče ne zna izgovoriti. Zadrego razrešita dva slavčka, ki vse gozdne živali naučita pesmico z refrenom, v katerem ponovijo bobrčkovo ime tolikokrat, da si ga vsi zapomnijo.

Zabavna je tudi slikanica, v kateri se *Zaljubljeni krokodilček* (Daniela Kulot) na vse kriplje trudi, da bi to pokazal žirafi ... toda kako naj to stori, ko pa je tako drugačen od nje?

Rilko in Cvilko (Holly Hobbie) sta prijatelja, toda Cvilko si ne želi nikamor, Rilko pa rad potuje, zato se odpravi na potovanje okrog sveta, ki traja vse leto. Prijatelju se oglašata z različnih koncev sveta, Cvilku pa je še vedno lepo doma, čeprav prijatelja zelo pogreša. Oba sta zelo srečna, ko se decembra spet snideta doma.

Enkrat letno se srečata in si zaupata, kaj vse sta doživela tudi *Beli vran in črna ovčka* (Eugen Sopko), ki sta spoznala, »gorje tistemu, ki je drugačen«, in zaman poskušala vse, da bi ne bila več »drugačna«.

Pogumni Jan (Wolfram Hänel) je poseben fantek; namesto da bi tekmoval z drugimi otroki, raje opazuje naravo in živali. Nekega dne se odpravi iskat pomlad. Pot ga pelje globoko v gozd, kjer živi stari Gašper, ki se ga bojijo vsi otroci, vendar se izkaže, da je Gašper samo »drugačen«.

Poln predsodkov je tudi očka v slikanici z naslovom *Adam* (Quentin Greban), v kateri gre opičji mladiček sam k reki loviti ribe, očka pa mu strogo zabiča, naj se ogiblje ježev, krokodilov in slonov. Adam se pridno drži očetovih navodil, pri ribolovu pa pade v vodo. Utonil bi, če ga ne bi rešil prijazen slon.

Na predsodke in nestrpnost do tujcev opozarjata tudi slikanici *Pujsa imamo za sosedo* (Claudia Fries) in *Niko Nosorog že ni pošast* (Silvio Neuendorf).

Srečni ježek (Marcus Pfister) ves dan preživi na vrtu, zato dedek ni zadovoljen z njim, spodi ga v svet, naj gre pogledat, kaj vse storijo drugi za svojo srečo. Ježek Srečko sreča druge, ki nič ne vidijo in nič ne slišijo, ker se tako ženejo za uspehom, ki naj bi jim prinesel srečo. Ježek pa noče biti najmočnejši, najpametnejši ali najhitrejši na svetu! Že zdaj je čisto zadovoljen s svojim življenjem, že zdaj je čisto srečen.

Fičfrič pridanič (Catherine Louis) je bobrček, ki si želi spomladi početi kaj drugega, kot pridno popravljati svoj dom ... na primer na umetniški način obdelovati debla.

Tudi *Muca Rozalinda* (Piotr Wilkón) s svojim čudnim obnašanjem starše vedno znova spravlja v zadrego in jim dela sramoto. Šele ko se odseli in nato po dolgih letih spet vrne domov kot slavna pevka, njeni starši spoznajo, da drugačnost ne pomeni vedno nekaj slabega. Slikanica govori o problemu iskanja svoje lastne podobe in vrednosti ter o moči upreti se ustaljenemu načinu razmišljanja.

Podobno sporočila prinašata dve izvorni slovenski deli (obe je napisal Peter Svetina):

Lila mesto je pravljica o ljudeh, ki živijo v mestu, kjer je vse lila barve. Ker to za mesto ni običajna barva, so tudi meščani malo nenavadni ... danes bi rekli »drugačni«. Ko se naveličajo lila barve, gredo v mavrično mesto po pisane barve. Ker se jim strgajo žepi in izgubijo denarnice, kupujejo z rimami ... »drugačnost« teh ljudi je torej na samem robu pesniškega ... *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov* pa je pravljica o težavah malega mrožka, ki mora zaradi dolgih nohtov ostati brez službe. Pravo zaposlitev dobi šele, ko ugotovi, da za nekatere poklice ostriženi nohti sploh niso potrebni. Torej, tudi za »drugačne« je mesto na tem svetu.

Pa nadaljujmo s slovenskimi deli o drugačnosti: *Mavrični slonček* (Zmaga Glogovec) je pravljica o drugačnosti, pa tudi o pomoči šibkejšemu. Slonček ni samo nenavadno lep, ampak je tudi zelo občutljiv, saj je tako prosojen, da se mu skozi kožo vidi drobno rdeče srce. Vse živali si prizadevajo, da bi mu pomagale, prinašajo mu vodo, ga hladijo s pahljanjem in ga zabavajo.

Mali morski ježek in mala morska deklica (Barbara Hanuš) je poetična pravljica z ekološkim sporočilom v najširšem pomenu besede: živali, ljudje in vilinska bitja živijo v razumevanju, prijateljstvu, v izjemnem medsebojnem sožitju ... kar je glede na realni svet očitna »drugačnost«.

Tudi mlada Jasna Furlan (r. 1988) v zgodbi *Storžek* opozarja, kako lep je lahko svet, če ne pozabimo na tople medsebojne odnose in razumemo tudi bitja, ki so drugačna kot mi.

Zeleni fantek v lutkovni igrici v desetih prizorih (Vinko Möderndorfer) je padel z zelene zvezde na Zemljo. Tu s pomočjo deklice Ivane spoznava, da je

svet ljudi poln pravil in prepovedi, v njem je le malo prostora za igro in drugačnost.

V *veseli igri za otroke O petelinu in pavu* (Bina Štampe-Žmavc) se petelin in pav prepirata, kateri od njiju je lepši in pomembnejši. Za razsodbo prosita mimosodoče: potepuh in mesar se določita za petelina, pesnik in slikar za pava, medtem ko bi lovec ustrelil kar oba. K sreči vedno ob pravem času poseže Drevesni duh, najbolj učinkovito pa Sonce, ki jima pošlje ploho. Spoznata, da sta pod soncem oba enaka.

Književna dela za otroke nad 10 let starosti:

Zgodba o mačku, ki je naučil galebko leteti (Luis Sepulveda) govori o »drugačnosti« naših mladičev in še marsičem. Mama je galebko Srečko znesla na balkonu, kjer se je sončil maček Zorbas. Ta jo je valil, dokler je bila jajce, ji lovil muhe, ko je bila tečno pišče, in jo pripravil na njen prvi polet. Čeprav je zaradi mačje vzgoje do starosti enega meseca mislila, da je maček, se je v njej prebudila galebja narava ...

Sanje neme dekllice (Melvin Burgess) je pretresljiva zgodba o nerazumevanju okolice na eni strani in nežnih čustvih dveh mladih. Deklico, ki je postala gluha, imajo vsi za nemo in omejeno. To je zgodba o odtujenosti, (spolnem) nasilju, drugačnosti.

Sramota (Robert Swindells) je grozljiva zgodba o nasilju nad nezaželenim nezakonskim otrokom. Dogaja se v družini, ki pripada posebni verski ločini. Opravičilo za kruto dejanje je strah pred tem, kaj bi si ljudje utegnili misliti o njih, če bi vedeli za nezakonskega otroka.

Lov na Amy (Marilyn Kaye, serija Replika): Amy je najstnica, ki se razlikuje od svojih vrstnikov, ima namreč neverjetne umske in telesne sposobnosti. Ugotovi, da je ena izmed 12 klonskih dvojnic, ki so del tajne državne službe. Gre torej za drugačnost, ki je ena najbolj modnih tabu tem. Lani je izšla še ena knjiga o kloniranju, in sicer *Kopija* Charlotte Kerner.

Slovenska dela: v romanu *Savitri* (Silvestra Rogelj Petrič) glavna junakinja postaja v stiku s svojo indijsko varuško zrelejša in bolj dojemljiva za drugačne navade.

Dež (Nejka Omahen) pripoveduje o treh prijateljicah, ki so zelo različne in prihajajo iz različnih družin, usoda pa jih medsebojno trdno poveže. V akciji »Moja najljubša knjiga« 2002 se je knjiga mlade slovenske pisateljice uvrstila na tretje mesto.

Delo *Ime mi je Damjan* (Suzana Tratnik), ki smo ga uvrstili med mladinsko leposlovje od 15. leta dalje, opisuje nespreejemanje svojega spola, zlorabo, nasilje.

Dela slovenske pisateljice Janje Vidmar se uvrščajo tako med tabuje kot med fantastiko. V delu *Zgaga in mačje oko* je združeno oboje: rdečelasa sedmošolka Zgaga je nenavadno in bistro dekle, edinka nenavadnih staršev, ki se kot arheologa potikata po svetu, zato živi z nenavadnim stricem v nenavadni vili Rog. Zgaga zaradi njene drugačnosti njeni vrstniki ne marajo in je ne sprejmejo medse, nasprotno, iz nje se celo norčujejo. Nekega dne pa v vilo Rog prispe zaboj, začnejo se dogajati nenavadne stvari ... zgodba o drugačnosti preide v grozljivko.

Princeska z napako (Janja Vidmar), zgodba o 14-letni bosanski begunki, je do sedaj najbolj odmevno in uspešno izvirno slovensko mladinsko delo o »drugačno-

sti« (saj je leta 1999 prejela večernico in isto leto v italijanskem Trentu nagrado Besede brez meja). Posebno priznanje je tudi to, da je letos uvrščeno v Cankarjevo tekmovanje. Knjiga je doživela ponovno (tretjo!) izdajo.

Besedilo *Luža* (Matjaž Pikalo), ki je prejelo večernico za leto 2001, je prežeto z drugačnostjo sodobnega new-age, pa tudi slogovno je drugačno (kot je zapisano v utemeljitvi nagrade).

V letu 2002 je izšlo nekaj knjig, ki jih bomo uvrstili med *Problemske (tabu) teme* in *Probleme najmlajših* ali opremili z geslom »drugačnost«. Med njimi bi opozorila predvsem na slikanico *Škrat s prevelikimi ušesi*. Pravljica je nastala na pobudo varovancev iz Centra za usposabljanje invalidnih otrok v Vipavi, ki se želijo predstaviti otrokom. Pisateljica Bina Štampe Žmavc je v njihovih pesmicah in risbicah našla navdih za pravljico o škratu Veleuhcu, ki je drugačen od ostalih škratov, a na koncu svojo drugačnost uspe preseči. Knjiga otroke uči sprejemati in predvsem spoštovati drugačnost.

Škrat je torej nekaj podobnega, kot je *Sijaj drugačnosti*, zbirka literarnih in likovnih izdelkov varovancev slovenskih ustanov za vzgojo in varstvo oseb s posebnimi potrebami, ki jih je zbral in uredil Anej Sam (Jasa, 1999). V njej so izdelki »drugačnih«, predvsem otrok in mladostnikov.

K tezam simpozija torej še ena: kakšna je literarna ustvarjalnost tistih, ki jih specialisti za človeško duševnost in družba označijo kot »drugačne«?

Ravno v času, ko sem zvedela, da je letošnji simpozij namenjen *drugačnosti* v mladinski književnosti, sem prebrala mladinsko delo z naslovom *Nič mi ni* (Brigitte Blobel): 15-letna Kitty izgublja tla pod nogami – v šolo si ne upa več, s starši ne najde pravega stika, še sama sebi se zdi čudna. Vsak osamljen in pretirano občutljiv človek še ni duševno bolan, vseeno Kitty svojih težav ne bo mogla rešiti brez dobrih prijateljev in izkušenih strokovnjakov.

Presunil me je odlomek (str. 102):

»Tudi ti si zelo bolna,« je mirno dejala zdravnica. »Pa vendar si še pred nekaj dnevi hodila naokoli kot zdravi ljudje. Hodila si v šolo, v trgovino, se vozila s tramvajem in kaj vem, kaj še vse. Nenadoma pa si hudo zbolela.«

Kitty se je namrščila. Občutek je imela, da zdravnica sprevrča besede. »Ne govorim o sebi, ampak o drugih.«

In tedaj jo je zdravnica prijazno vprašala (in mene, ki berem besedilo):

»Misliš, da si drugačna?«

Literatura

- Blobel, Brigitte: *Nič mi ni*. Prev. Sanda Šukarov. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002. (Odisej)
- Burgess, Melvin: *Sanje neme deklice*. Prev. Franjo Jamnik. Tržič: Učila, 2000. (Metuljev let). M
- Cave, Kathryn: *Drugačen*. Prev. Kristijan Musek Lešnik. Ilustr. Chris Riddell. Ljubljana: Educy, 2001. C
- Fries, Claudia: *Pujša imamo za soseda*. Prev. Branka Končar. Ilustr. avtor. Radovljica: Didakta, 2000. C
- Furlan, Jasna: *Storžek*. Ilustr. avtor. Ljubljana: Karantanija, 2000. (Karantanček). C
- Genechten, Guido van: *Uhlji takšni in drugačni*. Prev. Uroš Kalčič. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 1999. C

- Glogovec, Viktorija Zmaga: *Mavrični slonček*. Ilustr. Emi Vega. Ljubljana: DZS, 1998. (Velikanček). C
- Greban, Quentin: *Adam*. Prev. Uroš Kalčič. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 2001. C
- Hänel, Wolfram: *Pogumni Jan*. Prev. Janko Dolinšek. Ilustr. Alex de Wolf. Ljubljana: Epta, 2000. C
- Hanuš, Barbara: *Mali morski ježek in mala morska deklica*. Ilustr. Mojca Cerjak. Ljubljana: DZS, 1998. (Vrtavka). C
- Hobbie, Holly: *Rilko in Cvilko*. Prev. Milan Dekleva. Ilustr. avtor. Ljubljana: Epta, 1999. C
- Kaye, Marilyn: *Lov na Amy*. Prev. Vojko Šinigoj. Ljubljana: Grlica, 2001. (Replika). M
- Kulot, Daniela: *Zaljubljeni krokodilček*. Prev. Metka Bartol. Ilustr. avtor. Tržič: Učila, 2001. C
- Lillebjörn: *Taradamtvidldamjuhej*. Ilustr. Silvio Neuendorf. Ljubljana: Kres, 2000. C
- Louis, Catherine: *Fičfirič pridanič*. Prev. veronika Drošč. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 2000. C
- Möderndorfer, Vinko: *Zeleni fantek: lutkovna igrice v desetih prizorih*. Ilustr. Breda Varl. Šentilj: Aristej, 2000. (Lutkovni oder). C
- Neuendorf, Silvio: *Niko Nosorog že ni pošast*. Prev. Andreja Sabati-Šuster. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 2000. (Berem sam). C
- Nöstlinger, Christine: *Mini mora na smučanje*. Prev. Milena Žnideršič. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1998. C
- Omahen, Nejka: *Dež*. Ljubljana: DZS, 2001. (Dober dan, roman!). M
- Pfister, Marcus: *Srečni ježek*. Prev. Jana Osojnik. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 1999. C
- Pikalo, Matjaž: *Luža: zgodbe za mladino*. Ilustr. Marjan Manček. Ljubljana: Prešernova družba, 2001. (Koledarska zbirka). C
- Rogelj Petrič, Silvestra: *Savitri*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. (Sinji galeb). P
- Sepulveda, Luis: *Zgodba o mačku, ki je naučil galebko leteti*. Prev. Blažka Müller. Ilustr. Sabine Willharm. Ljubljana: Vale-Novak, 1998. M
- Sijaj drugačnosti*. Izbral in ured. Anej Sam. Ljubljana: Ekološko-kulturno društvo Jasa, 1999.
- Sopko, Eugen: *Beli vran in črna ovčka*. Prev. Jana Osojnik. Ilustr. avtor. Ljubljana: Kres, 1999. C
- Štampe-Žmavc, Bina: *O petelinu in pavu: vesela igra za otroke*. Ilustr. Damijan Stepančič. Grosuplje: Mondena: 2001. (Zvezdni prah). P
- Štampe-Žmavc, Bina: *Škrat s prevelikimi ušesi*. Avtorji pesmic: otroci iz centra za usposabljanje invalidnih otrok »Janka Premrla Vojka« Vipava, z mentorico Lorendano Sajovic. Ilustr.: Linda Puc z mentorico Tamaro Srebot. Ljubljana: Rokus, 2002. C
- Svetina, Peter: *Lila mesto*. Ilustr. Mojca Cerjak. Velenje: Pozoj, 1999. (Pravljične pokrajine). C
- Svetina, Peter: *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*. Ilustr. Mojca Osojnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. (Čebelica). C
- Swindells, Robert: *Sramota*. Prev. Jakob J. Kenda. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. (Odisej). M
- Tratnik, Suzana: *Ime mi je Damjan*. Ljubljana: Škuc, 2001. (Lambda). M
- Vidmar, Janja: *Princeska z napako*. Ljubljana: DZS, 1998. (Dober dan, roman!) M
- Vidmar, Janja: *Zgaga in mačje oko*. Ljubljana: DZS, 2001. P
- Wilkón, Piotr: *Muca Rozalinda*. Prev. Janko Dolinšek. Ilustr. Józef Wilkón. Ljubljana: Epta, 2000. C

DRUGAČNOST V SLIKANICAH

1 Drugačnost

Pojem drugačnost ima v različnih znanstvenih disciplinah precej različne in predvsem zelo ohlapne razlage. Drugačnost je iz medicinskega, verskega, filozofskega, biološkega ali sociološkega stališča precej različna, vendarle pa, ne glede na naravoslovne ali družboslovne in humanistične razlage, vedno pomeni odstopanje od povprečja. Drugačnost torej pomeni odstopanje v pozitivno ali negativno smer od povprečja, od večine torej, čeprav seveda ne trdimo, da je povprečje najidealnejše. Pogosteje je pojem drugačnost rabljen v negativnem smislu, kar se je pokazalo tudi pri analizi slikanic s tovrstno tematiko.

Problem drugačnosti se kaže skozi književna dela predvsem kot etični problem, pri čemer mislimo na filozofski kontekst etike, torej kot teorijo morale oz. nauk o dobrem, katerega sestavni del je tudi preučevanje življenjskih vrednot. Čeprav različne filozofske smeri na vprašanje o veljavnosti (relativno in absolutno) etičnih norm odgovarjajo zelo različno, hkrati pa so norme odvisne od zgodovinskih, političnih, geografskih in drugih razsežnosti, postanejo vsaj nekatere etične norme hkrati tudi pravne norme. Te so v slovenski Ustavi opredeljene v drugem poglavju, ki govori o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah, natančneje v njenem 14. členu.¹

2 Tema drugačnosti v slikanicah

V slikaniški produkciji izvornih in prevedenih del, ki izhajajo na Slovenskem, je v zadnjih letih precej takih slikanic, ki tematsko ustrezajo predvsem spoznavni in etični komponenti drugačnosti. S stališča etike je kategorija drugačnosti tista, ki jo je potrebno sprejemati in ji dopustiti možnost, da se kar najbolj razvije, spoznavna komponenta pa teži k spodbujanju strpnosti do drugačnih, čeprav je tudi sama strpnost etična kategorija. Ob sintezi proznih slikanic, ki odpirajo in prikazujejo temo drugačnosti, lahko izpostavimo dve kategoriji:

- telesno drugačnost,
- drugačno ravnanje (odziv).

Telesna drugačnost je najpogosteje prikazana kot fizični primanjkljaj glavnega književnega lika, ki ga stranske književne osebe najprej zavračajo, pozneje pa ugotovijo njegove druge kvalitete, zato hendikepirani glavni literarni lik sprejmejo medse in z njim navežejo pristne prijateljske odnose. Stranskih literarnih likov drugačnost glavnega literarnega lika ne moti več, pogosto se celo izkaže,

¹ »V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki.« (Ustava Republike Slovenije, 1991, Uradni list 33/9, str. 1373)

da je v neki kategoriji (npr. znanje, telesna spretnost...) boljši od povprečja, torej stranskih književnih likov. V ta koncept drugačnosti sodijo npr. slikanice *Veveriček posebne sorte* Svetlane Makarovič in Marjana Mančka, *Uhlji takšni in drugačni* Guida Van Genechtena (avtorska slikanica), *Mali Indijanček Padajoči sneg* Geraldine Elschner in Monike Schliephack. Veveriček Čopko nima dobro razvitih tačic, zato ne more skakati, kot to počnejo druge veverice. Spoprijatelj se s kosom, ki ga nauči, da nam nekatere stvari uspejo, druge pa ne, vendar je treba vsako stvar poskusiti. Veveriček se nauči seštevati in odštevati, prepoznati listje, peti, pripovedovati pravljice... in postane najpametnejši veveriček v Veveričjem gaju. Zajec Rik je imel desni uhelj klapoušen, zato so ga drugi zajci zasmehovali. Poskušal je marsikaj, da bi mu oba uhlja stala pokonci (visel je z veje z glavo navzdol, poskusil je uhlja skriti pod babičino volneno kapo, v brezvoljni uhelj si je vtaknil korenček, privezal si ga je z vrstico in suho vejo, uhelj si je prevezal s povojem, si ga s kljukico za perilo pritrdil na ribiško palico, privezal si ga je na balon), vendar brez uspeha. Domislil se je in prosil svoje prijatelje, da so prinesli vsak dva korenčka: enega so si privezali za desne uhlje, z drugim pa so se sladkali. Zabavali so se in prvič so bili vsi enaki. Padajoči sneg pa, ki ni bil tako spreten kot njegovi vrstniki (ni zmožel uloviti rib, streljati z lokom, uloviti divjega konja...), s pomočjo ranjenega konja, za katerega skrbi, začne pridobivati vse spretnosti, ki jih potrebuje Indijanec za preživetje.

Drugo vrsto telesne drugačnosti, ki je zelo pozitivno naravnana, predstavlja avtorska slikanica Davida McKeeja *Elmer*. Pisanega slončka namreč vse živali občudujejo in ga imajo rade, Elmer pa si želi postati enak drugim slonom. Ko se pobarva v slonjo barvo, nastopi med živalmi dolgočasje. Nevihta spere njegovo slonjo barvo in spet postane karirast, spet zabava živali, ki sklenejo, da bodo imele enkrat na leto Elmerjev dan: Elmer se bo pobarval v dolgočasno sivo barvo, drugi sloni pa bodo na ta dan pisani.

Tretjo vrsto drugačnosti predstavlja slikanica *Škrat s prevelikimi ušesi* Bine Štampe Žmavc in otrok iz Centra za usposabljanje invalidne mladine Janka Premrla Vojka Vipava. Škrat Veleuhec, ki je posebnost med škrti, svojo telesno hibo izrabi za tolažbo drugačnih otrok, otrok, ki imajo najrazličnejše težave, zaradi katerih morajo živeti v zavodu za invalide.

Fizična drugačnost ni nujno povezana zgolj s hendikepiranostjo, temveč slikanice opozarjajo tudi na rasno razlikovanje. Zanimiva sta primera Kathryn Cave in Chrisa Riddela *Drugačen* ter zbirka avtorskih slikanic o medvedku Larsu Hansa de Beera. Drugačen se je zelo trudil, da bi bil podoben bitjem iz svoje okolice, vendar se ni znal »prav« igrati, risati, malicati, se podobno obleči... zato so ga »podobni« izločili iz svoje družbe. Nekoč je pri Drugačnem potrkal Čuden, ki je hotel postati njegov prijatelj, vendar ga Drugačen ni želel sprejeti za prijatelja, ker je bil Čuden drugačen od njega. Čudni je žalostno odšel in takrat je Drugačen spoznal, da sta žalostna na enak način in zaradi enakega zavračanja povprečnih. Pohitel je za Čudnim in mu ponudil prijateljstvo in od takrat vse počneta skupaj, čeprav vsak na sebi lasten način. »In ko se je na vratih pojavil nekdo še bolj čuden in nenavaden, nista rekla, da jima ni všeč in da ne sodi k njima. Malo sta se stisnila in naredila prostor še zanj.« (Cave 2001: ni strani) Tudi Hans de Beer se trudi v slikanicah o medvedku Larsu (*Beli medvedek, kam greš?, Beli medvedek, vrni se!, Beli medvedek, vzemi me s seboj!, Beli medvedek, poznaš pravo pot?*) prikazati prijateljstvo, ki ga beli medvedek spleta z drugimi in drugačnimi živalmi. Lars

nima pri sklepanju prijateljstva nikoli predsodkov, zato postanejo njegovi prijatelji povodni konj Hippo, orel Drago, kit Orka, mrož Ambrož, rjava medvedka Lea, tigrček Kostja, kamela Benazir, snežna sova, ladijski maček Nemo ... Vsaka izmed živali obvlada nekaj bolje kot druge, zato s skupnimi močmi in zaradi prijateljstva lažje preživijo. Eksplicitno pa se veže na spoštovanje do druge rase slikanica *Beli medvedek, vzemi me s seboj!*, v kateri Lars povabi s sabo na Severni tečaj, kjer bo živela z njegovo družino, ker svoje nima. Rjavo medvedko Leo je strah, zato sprašuje Larsa, če pri njem živijo samo beli medvedi, če je Severni tečaj daleč, če bi lahko rjava medvedka živela med belimi medvedi ... Tedaj Lars odločno reče: »Medved je medved!« (de Beer 1994: ni strani) Enako mislita tudi njegov očka in mamica, ko prideta Lars in Lea na Severni tečaj.

V slikanicah se pogosto kažejo tudi druge vrste drugačnosti, ki so predvsem vezane na drugačno ravnanje in odzivanje. Pogosta je netolerantnost zaradi neznanja, kot npr. v slikanici Becky Bloom in Pascala Bieta *Tiho, tukaj beremo!* V tej slikanici so prikazane živali, ki izločijo volka, ker ne zna brati, šele ko se nauči, res pa je, da ob tem postane bolj strpen in kulturnen, ga živali sprejmejo medse in postanejo prijatelji.

Avtorska slikanica Birte Muller *Gospod Cipek in gospod Kapic* opozarja na netolerantnost, ki je posledica meje. Cipek in Kepic namreč srečno živita v svoji hišici vse do tistega dne, ko jima nekdo nariše čez hišo in čez pokrajino rdečo črto (mejo). Začneta se prepirati, a k sreči začne kmalu deževati in dež zbrise mejo, Cipek in Kepic pa spet postaneta prijatelja.

Pogosta je tudi nestrpnost zaradi nesprijemljivega vedenja, kot npr. v avtorski slikanici Erica Carla *Godrnjava pikapolonica*. Godrnjava pikapolonica se želi pretepati z vsemi živalmi, ki jih sreča (prijazno pikapolonico, oso, rogača, bogomolko, vrabca, jastoga, dihurja, udava, hijeno, gorilo, nosoroga, slona, kita), vendar na koncu spozna, da je bolje biti prijazen.

Kot boleča se izkaže drugačnost zaradi nerazumevanja, ki je prikazana v slikanici Thierryja Robberchta in Philippa Gossensa *Izgubljeni nasmeh*. Deklica se je pred šolo nasmehnila nekemu fantu, on in njegovi prijatelji pa so se ji posmehovali. Deklica ni imela več nasmeha. Naslednji dan mu je to povedala, deček pa je od presenečenja padel, kar je deklici vrnilo nasmeh.

Velikokrat je boleča tudi drugačnost zaradi predsodkov, ki se pokažejo kot neupravičeni, npr. *Puja imamo za soseda* ali pa *Pekarna Mišmaš* Svetlane Markarovič. Jedrt poskuša Mišmaša uničiti zgolj zaradi predsodka, da je drugačen.

Pri slikanicah lahko pride še do enega problema drugačnosti, pri čemer mislimo na drugačno razumevanje besedila. Otrok namreč potrebuje posrednika, ki je praviloma odrasla oseba in ima zaradi tega bistveno več uzaveščenih spoznavnih in recepcijskih elementov kot otrok, ki v tem primeru nastopa kot poslušalec književnega dela. Recepcija otrok in odraslih se praviloma razlikujeta in nedopustno se zdi, da je samo vedenje odraslega pravilno in sprejemljivo. Seveda pa imamo odrasli pravico slikanico razumeti drugače, kot jo razumejo otroci.

Matjaž Pikalo

DRUGAČNOST V LUŽI

Povabili ste me k sodelovanju na temo Drugačnost v mladinski književnosti. Moje razmišljanje naj bi se dotaknilo kar drugačnosti v *Luži*, delu, ki sem ga napisal za otroke. To pojasnujem zato – pravzaprav bi to moral narediti kar dvakrat – da moj prispevek ne bi izpadel preveč samovšečno, kajti v njem se bom dotaknil tudi drugačnosti v romanu *Modri e*, katerega avtor sem. Vendar pa – ali ni o lastnem delu celo težje razmišljati kot o kakšnem drugem, drugačnost gor ali dol. Sploh, če se te drugačnosti ali pa nečesa, kar ugotovijo drugi, na primer new age-a, avtor niti ni prav zavedal, ko je knjigo pisal.

Dovolite pa mi, da se najprej pojma *drugačnosti* dotaknem v Prežihovih *Samorastnikih*. Na vrhuncu osebne krize, posledice krivičnosti, ki jo je doletela v življenju, Hudabivška Meta, mati samohranilka, kot bi rekli danes, in to deveterih otrok, pravi nekako takole: »... *Vi niste kakor drugi otroci, vi ste samorastniki ...*« in nadaljuje z znamenitim monologom. Kar na začetku te samoizpovedi pade v oči, je prav izraz *drugi*, s katerim mati označi druge otroke in s katerim podkrepi samorastniško poreklo svojih. S tem ko jim pravi, da niso kakor drugi, to je običajni otroci, jim torej že pravi, da so *drugačni*. To pa v takratni in marsikje še današnji praksi pomeni, da so običajni otroci zakonski, da so krščeni, da so plod ljubezni, potrjene z zakramentom poroke pred bogom, da imajo očeta, ki živi z njimi itn. Otroci, kakršni so njeni, pa vse to niso, ampak so *drugačni*: so nezakonski, so brez očeta, so plod prepovedane ljubezni, celo nezaželeni so, skratka, *pankrti*, kakor bi rekli v ljudskem ali pankovskem jeziku ob njegovi petindvajsetletnici danes, oziroma da so, z Vorančevimi besedami, *samorastniki*.

Oznakam, kot so: *kukavičji*, kar bi lahko komentirali podtaknjen, *sirota* ali *sirotej*, kar velja za otroke iz sirotišnic, *pastorek*, kar so posvojenci, ali pa *ibržnik*, kar je narečni izraz za odvečnega, nezaželenega otroka, ali pa preprosto *drugi*, *drugačen*, je Prežih dodal še nadvse poetičen izraz *samorastnik*. Pa ne samo to, pisatelj ga je celo oplemenitil, mu dal nek poseben, pozitiven, uporniški in celo revolucionaren pomen, kar je vsekakor umetnost ali pa sposobnost posebne vrste, ki se ne posreči vsakomur. Drugačnost v takem kontekstu naj bi bila namreč nekaj negativnega, slabega, prostaškega, nespodobnega, protizakonskega, da, tudi antikrščanskega, Prežih pa je takšno vrednotenje obrnil na glavo.

Samorastniki so neobičajni, drugačni otroci, njihovo poreklo je drugačno, z drugačnostjo bodo zato zaznamovani za vse življenje, s čimer je Prežih prav na primeru otrok na radikalen in prevratniški način spregovoril o drugačnosti tudi v mladinski literaturi. Reči namreč moramo, da samorastniki seveda niso samo drugačneži kar tako, sami po sebi, ampak da nosijo v sebi tudi revolucionaren naboj oziroma kal, ki kliče po spremembah v družbi in jih tudi odkrito napoveduje. Te pa naj bi po Prežihovem literarno-političnem prepričanju in opredelitvi dosegli prav oni, samorastniki. Vemo, kako so se ta pričakovanja končala in da so se, tako kot na primer silna prizadevanja pankarja proti obstoječemu sistemu na Zahodu ali Vzhodu, izjalovila, kar pa Prežihovi inovativnosti niti panku ne jemlje teže. Potrjuje pač samo znano dejstvo, da revolucija slej ko prej požre svoje otroke. Zato

je treba biti z njo, tako kot z literaturo, kot spoznavam v zadnjem času, skrajno previden. Pa čeprav gre za mladinsko ali celo otroško književnost. S tem pa je treba biti previden tudi s pojmom *drugačnosti*.

Na Samorastnike in Metin monolog leti satirična replika iz mojega romana *Modri e*. Tam se glavnemu junaku Alfredu Pačniku zdi, da mu njegova mama, podobno kot Hudabivška Meta svojim otrokom, že od rojstva pravi, da ni tak, kakršen so drugi otroci, ampak drugačen. Celoten dialog bi se najbrž glasil: »*Ti nisi kakor drugi otroci, ti si drugačen*,« a ga ne zapišem, pač pa ga samo obnovim in parafraziram. Tukaj je pojem *drugačnosti* uporabljen čisto neposredno, Poštar, kakršen je nadimek glavnega junaka, je okarakteriziran kot *drugačen* popolnoma naravnost.

Ugotavljam lahko, da je *drugačnost* kot okarakterizirana lastnost pravzaprav lahko zelo hvaležna snov pri pisanju in ustvarjanju literature in njenih likov. Seveda pri tem ne mislim na trivialnost in morebitno komercialno uspešnost, pač pa na čisto obrtniškost, to je spretnost pri ustvarjanju, čeprav to obrtniško spoznanje ali pa trik, ko se ga enkrat zavedajo, avtorji ali pa njihovi vzpodbujevalci – uredniki, najbrž uporabljajo tudi kot dobro prodajano snov. No, meni gre pač samo za uspešnost v romanu ali pa v zgodbi *per se*. Pa tudi če bi šlo za t. i. trivialno *drugačnost*, torej za drugačnost z namenom, da bi se ta prodajala in bralcu ugajala, dvomim, da bi imel v naših tržnih razmerah lahko avtor profit. Nagonsko se raje lotevam drugačnosti, ki »širi razpravo o življenjskih možnostih«, kot pravi iztočnica za naše razpravljanje. Kje je ta meja in ali sploh obstaja, ne vem; ampak zdi se mi, da ima vsak dober avtor glede tega vgrajen kompas, katerega smernik se zgane, če pisec zgreši. Mogoče bi lahko govorili o meji dobrega okusa, a o njej se ne razpravlja, zato so nenazadnje poklicani in plačani uredniki, ki avtorje na ta problem opozarjajo, ali pa, kot rečeno, celo vzpodbujajo.

Drugačnost že po definiciji loči glavnega junaka od drugih, navadnih likov, in s tem ustvari neko dramatičnost, ki je za zgodbo seveda dobrodošla. Drugačnost je dragocen pojem, s katerim je treba previdno ravnati in ga negovati. Po možnosti je treba *drugačneža* tudi zaščititi in braniti, saj je drugačnost navadno sama proti vsem, to je enakim ali pa povprečnim. (Lepo je pred kratkim za konec svojega dnevnika v Sobotni prilogi zapisal naturalizirani bosanski igralec: *Smrt povprečju!*) Vsi pa so že po logiki močnejši kot eden, zato je treba tistemu v manjšini pomagati in se zanj boriti, tako v življenju, kakor tudi v literaturi. Poglejmo si na primer *siroto* in *siroteja* v literaturi. Prva nastopa v ljudski pesmi, s čimer se bom na kratko dotaknil drugačnosti v liriki, drugi pa v zgodbi pred nedavnim umrle kraljice otroške književnosti Astrid Lindgren. Naslonil se bom na filmsko oz. radijsko priredbo književnega dela: izpostavil pa bom seveda razpita lika Jerice in Erazma.

Zakaj na temo drugačnosti govorim o *sirotah*? Prav zato, ker so ti liki takšni zato, ker so *drugačni*, kot je že bilo ugotovljeno. Oba omenjena junaka sta siroti, ki sta ostali brez matere ali staršev nasploh. Sirota Jerica je kruta in mrakobna ljudska pesmica, a otrok to ne moti, da je ne bi tako radi prepevali v vrtcih, kot sem imel priložnost videti oz. slišati med svojim kratkim delom v vrtčevski skupini. Pravzaprav sem tam to pesem tudi ponovno odkril in se nad njo zamislil, potem pa jo nemudoma začel tudi sam izvajati s svojo glasbeno skupino in jo kot priredbo tudi uvrstil na naš zadnji album. Ugotovil sem namreč, da je

pesem kljub morbidni vsebini čudno privlačna, kar je paradoks, po drugi strani pa odkriva delček naše mentalitete, ki je nekako nagnjena k temačnejšim vsebinam, kakršna veje iz te pesmi. Jerica je sirota brez matere in očeta (čeprav o njem pesem molči). Še več: Jerica je pravzaprav mrtva, pokojna dušica, za katero se izkaže, da je bila na krut način ubita. Njena morilka pa je bila njena mačeha. Jerica je torej pastorka, ki je ostala brez prave matere. Z njo se sreča šele v nebesih, ko se reši tuzemskega krutega življenja, ki je bilo posledica materine smrti. Jerica je torej *drugačna*, ko postane *pastorka* se začne nad njo izvajati nepojmljivo nasilje, kakršnega v otroški liriki ne poznamo oz. ga ne doseže nobena znana pesem. Da pa bi takšno in podobne sirote zaščitil, kot je po mojem mnenju treba zaščititi drugačnost, iz katere izhajajo krivice, ki se godijo literarnim in živim osebam, sem v priredbi te pesmi dodal še nekaj svojih verzov in jih strnil v naslednje sporočilo: *Otrok je samostojno bitje, treba ga je spoštovati, ni nikogaršen, pripada sebi, treba ga je zavarovati! Vsak poseg v njegovo življenje, bi b'lo treba kaznovati!*

Erazmovo zgodbo poznamo: tudi on je *drugačen* zato, ker je *sirotej* brez matere in očeta. Živi v internatu oziroma domu in bolj kot vse na svetu si želi, da bi ga posvojila kakšna lepa gospa. A na njegovo žalost se ljubeznivi obiskovalci doma največkrat odločijo za ljubke deklice s kitkami in sladkim nasmehom, nikakor pa ne za fanta, kakršen je on, ki ima povrhu še pege. Kakšna diskriminacija! Vendar je prav ta diskriminatornost nekakšen suspenz, ki se na koncu obrne celo v njegov prid. Gledalec že misli, da Erazma nihče ne bo vzel niti v rejo, saj je ves pegast kot kukavičje jajce, torej je podtaknjeneč (kdo bi ga le hotel). Če že, bo prišla za posvojitev v poštev dejansko samo kakšna lepa deklica, kot se tudi zgodi. Za siroteja se bo kvečjemu zavzel samo potepuh, kakršen je Oskar, a ta mu pač ne bo mogel nadomestiti očeta. Toda zgodi se ravno to – z njegovo pomočjo najde dobro žensko, tudi potepuhovo dobro vilo, ki ga je nazadnje pripravljena sprejeti in mu nadomeščati odsotno mater.

Torej so avtorji književne zgodbe pa tudi filmske in radijske priredbe vsi po vrsti stavili prav na ta suspenz in igrali na karto Erazmovo drugačnosti od drugih otrok. Erazem ni namreč *drugačen* od njih samo po zunanosti, ampak je okarakteriziran tudi kot neroda, saj zmeraj naredi kaj narobe. Ker pa ga vsako leto redno spregledajo pri posvojitvah, velja tudi za večno zgubo. Njegova prihodnost internatskega otroka pač ni videti rožnata. On je *drugačen* tudi od drugih otrok v internatu in s tem obsojen na večno življenje na obrobju. Toda – najde se prav drugačnež, potepuh, ki zaradi svoje zavestne odločitve, da bo *drugačen* od navadnih ljudi, ki na primer hodijo v službo in plačujejo davke, pristane na robu, kot *sirotej*, s katerim se sreča. Tukaj *drugačnost* sreča *drugačnost* in jo posvoji, bi lahko rekli. Zguba, ki že od začetka ni imela šansa, da bi se rešila iz pekla, v katerem se je nič kriva znašla, najde rešitelja, ki je prav takšen kot on. To pa ne samo zato, ker je *drugačen*, drugačnih načel in pogledov na svet, pač pa tudi zato, ker ima veliko srce. Rad bi verjel, da je temu tako in da je to sporočilo knjige, o katerem velja premisliti vedno znova. Tukaj gre še za solidarnost, spoštovanje drugačnosti, ljubezen do vseh otrok, ne glede na njihov socialni položaj, raso ali spol itn., skratka vrednot, ki v naših novih družbenih razmerah, zmeraj bolj podobnih tistim v romanu, vse bolj izginjajo oziroma se spet kažejo na površju kot problem, s katerim se kaže soočiti in nanj vedno znova opozarjati.

Prepričan sem, da drugačnost ustvarja boljši svet, kot sem omenil že med vrticami. Če ne bi bilo drugačnosti, ne bi bilo napredka, pa naj gre za drugačnost v znanosti, umetnosti, politiki ali gospodarstvu. Poglejmo si samo računalniškega genija Billa Gatesa. Nekdanji frik, notoričen drugačnež – pripadnik ameriške družbe, je z računalniškim imperijem, ki ga je polagoma ustvaril, postal eden najbogatejših Američanov in kar je še pomembnejše: olajšal nam je marsikateri miselni in logistični napor, čeprav nas je navadil na delo z računalniki, brez katerih si življenje danes le še težko predstavljamo, čeprav jih ne razumemo.

Težava drugačnosti je v tem, da je treba pri njenem ustvarjanju in izvajanju, pa tudi pri njenem sprejemanju, aktivno sodelovati, drugače z njo ni nič. Bill je to s prijateljem počel kar v garaži, od tam pa je duo nadaljeval uspešno zgodbo vse do vrha ameriških nebotičnikov.

Tukaj bi se rad navezal na *Lužo*, kjer je bila ta *drugačnost* – najprej kot *new age*, a se mi zdi bolj primerna oznaka prav *drugačnost* – opažena s strani drugih. Gre za drugačnost v nekakšnem alternativnem vrtcu, lahko bi rekel kar drugačnem vrtcu, v katerem preživlja zadnje obdobje pred odhodom v pravo šolo mali šolar Ran, z vzdevkom *Luža*. To pa zato, ker mu včasih še uide v hlače in zato ker se rad igra v lužah. Ampak v tem, denimo, razkrivanju tabu teme – težavah pri mokrenju v hlače ali posteljo – ne vidim še nobene radikalne drugačnosti. Niti je ne vidim v opisovanju prehranjevalnih navad te skupine, čeprav gre za vegetarijance, ali pa v jogi, ki jo izvajao ti otroci namesto kakšne druge telesne aktivnosti, denimo košarke ipd. Če prav pomislim, sicer drži, da se *Luža* dotika tudi drugih tabujskih tem, med vrticami se da prebrati o ločenih starših, kakršnih je v njegovi skupini kar nekaj, najdemo lahko tudi namige o smrti, prikriti narkomaniji, celo poglavje pa je namenjeno dojemanju spolnosti pri otrocih, kar gotovo povzroči nekaj nelagodja, ker je pač tabu tema. Ampak to ni moj problem, upam samo, da pri tem nisem bil preveč nasilen. Pravim namreč, da se te drugačnosti pri opisovanju niti nisem zavedal, mogoče sem jo bolj slutil in vpletal intuitivno.

To drugačnost vidim širše, in sicer kot celoto, kot drugačno skupino, ki se je znotraj ustanove, kakršna je vrtec, odločila za drugačno usmeritev in način življenja. Seveda je potem takšen hočeš nočeš tudi *Luža*, ne da bi ga kdo vprašal, ali mu vse to ustreza in če se to sploh gre. S tem je namreč že zaznamovan za drugačnega od otrok v drugih vrtčevskih skupinah, čeprav čuti, paradoksalno, da jim je nekako enak. *Luža* je oboje – je drugačen in enak kot drugi otroci, kar mu omogoča do obeh opredelitev zdravo distanco, odmik, zato lahko o svojih občutjih in dojemanju sveta tudi spregovori kot pisatelj oz. opisovalec; zgodbe mu po nareku piše njegov oče.

Ampak to še ni težava, o kateri hočem spregovoriti. Namreč o težavah alternativne skupine, ki noče biti ustanova, kakršna je navaden vrtec, ampak hoče biti drugačna. Pomislimo: nekaj jo je v to gotovo moralo pognati. Najprej potreba po ustanovitvi takšne skupine, ki je lahko posledica pomanjkanja časa, statusa staršev, saj ga imajo npr. tisti, ki še študirajo, po eni strani veliko, po drugi pa malo, ker je pač prilagojen študijskim obveznostim. Potem je lahko to dejansko odločitev za vegetarijanski način prehrane, nenazadnje pa gre tudi za kronični manjko materialnih sredstev, potrebnih za obiskovanje navadnega vrtca. Ti so v zadnjem času nenormalno dragi in dejansko obstajajo posamezniki, ki si vrtca ne morejo privoščiti in raje ostajajo skupaj z otroki doma ali pa jih zaupajo v varstvo starim staršem, če jih imajo, ker se to bolj splača (Cinik bi se vprašal: ali niso

s tem že ustvarjeni pogoji za drugačen način varstva). Torej je zgoraj omenjena potreba po *drugačnosti* utemeljena.

Težava pa je, ko mora tako zastavljena ustanova pognati svoj stroj tudi v praksi, takrat se pojavijo vrzeli. Kaj hitro se razkrije, da ima tako mišljena drugačnost v praksi pomanjkljivosti, kar je normalno (katera drugačnost pa jih nima?). Nič ni namreč popolno. Ponavljam – pozdravljam spremembe, ki skušajo olajšati življenje posameznikom, ali tiste, ki poskušajo izboljšati obstoječo družbeno ureditev, seveda ne na silo ali z nasiljem, kot je to pri nas počel zdaj že propadli sistem. Ampak spremembe, izboljšave je zelo težko doseči, mogoče težje, kot si neka skupina, preden se tega loti, predstavlja. Za spremembo moraš imeti, kot smo že ugotovili, vzrok, nekaj te mora v to pognati, neka stiska ali pa želja, potreba po tem, da bi živel in delal drugače kot večina. Drugič, in to je tisto, kar ugotavljam, na tako zastavljeni poti je treba biti maksimalno angažiran, pri tem se mora posameznik ves zastaviti, drugače ni nič, tako učijo izkušnje. Tukaj pa ponavadi tudi nastopijo težave, ker modernemu človeku za tako zahtevano udejstvovanje preprosto zmanjkuje časa, oziroma je preveč vezan, recimo, na službo. Zato največkrat ostane kar po starem, tako kot je bilo, poskusi po novem, drugačnem, boljšem itd. pa se počasi izjalovijo ali pa postanejo nekaj »vmes«. Seveda je tukaj še »drugačnost« v kakšnih posebnih vrtcih ali pa zasebnih šolah, ki deluje tako, da jo starši samo dobro plačajo. Ampak to je potem samo ekskluzivnost. Ali pa če otroci, ki obiskujejo vrtec z zdravo, t. i. vegetarijansko prehrano, potem na skrivaj jedo meso pri svojih babicah (Če bi se spet oglasil cinik, bi rekel, da je glede na materialni položaj večina skupin že tako vegetarijanskih, ker ni denarja za meso). To potem spet ni to. Nič nimam proti vegetarijanstvu, celo sam sem nekaj časa to skušal biti, a mislim, da bi morali starši upoštevati najprej svojega otroka in njegove potrebe, ne pa ga kar na nekaj obsoditi (oz. mu določiti jedilnik); potem bi morali upoštevati še razmere, kakršne se oblikujejo v moderni, hitro razvijajoči se v družbi, kjer ni časa niti za običajno kuhanje, kaj šele za posebno, kakršno zahteva vegetarijanstvo. Z drugimi besedami – zavedati bi se morali, da je lahko odločitev za kakršno koli drugačnost delikatna in da je treba biti z njo previden.

Vzpostaviti nov, boljši ali pa drugačen svet, so resne težave in jih ni mogoče kar tako rešiti. Včasih se zdi, da nas celo presegajo. Prav o tem na prizanesljivo satiričen način pripoveduje *Luža*. Mislim, da zaradi tega pri alternativni in podobnem ne bi smelo biti nelagodja. Zavedati bi se morali, da lahko spremembe na bolje dosežemo samo z lastnim angažmajem in vsi skupaj, nikakor pa ne izolirano in ločeno drug od drugega. Če je tako, se rado zgodi, da potem normalni na drugačne gledajo kot na neko čudaško pleme ali neko »primitivno ljudstvo«. Zato bi morali ohraniti stik s tradicionalnimi oziroma navadnimi (družbenimi) skupinami, kakršne koli pač že so, in si skupaj z njimi prizadevati za spremembe na boljše, zavreči pa stare in zastarele metode in načine delovanja. Le tako je mogoče razumeti *drugačnost*. Le tako je možen napredek in skupno dobro, se mi zdi. Za to naj bi bila sicer odgovorna politika. Ampak ne bi zdaj o tem.

Marjan Tomšič

STRAH, POGUM IN ODGOVORNOST

Ko še ni bilo knjige in torej še ni obstajala mladinska literatura, so otroci poslušali ljudske pripovednike. Njihovo vlogo, torej vlogo žive, hodeče, premikajoče se knjige, so nadomeščali najbližji: mama, oče, strici, tete, stare mame, stari očetje ... Včasih tudi sosedje, recimo tisti, ki so se vrnili iz daljnega sveta, morda s fronte ali z morja, in ki so prinesli zanimive zgodbe ali pričevanja o čudežih, ki se dogajajo tam daleč, v tistem velikem svetu.

Torej je bila prvotna »mladinska literatura« vse tisto, kar se je dalo (in seveda smelo) slišati in je prihajalo iz velike zakladnice kolektivno nezavednega oziroma sanjskega. Večinoma so to bile pravljice, pripovedke, basni, legende ... pač zgodbe iz arhetipsko-mitskega sveta. Njihova drugačnost se je udejanila le takrat, ko je v vas ali trg prišel kak tujec, človek iz druge pokrajine, iz druge, zelo daljne dežele. Ta je prinesel v ustaljeni tok ljudskih pripovedi in modrosti nekaj novega; nekoliko drugačne zgodbe, drugačne poglede na svet: na moralo, etiko in estetiko.

Ko danes iščemo drugačnost v mladinski literaturi, ko o tem razmišljamo in se odločamo, kaj bi naj bilo drugačno, smo v zagati, smo negotovi. Ali je vrnitev v svet pravljic, ali je sodobna, umetna pravljica, lahko ta – drugačnost? Mislim, da je odgovor pozitiven. Tudi zato, ker je pravljичnost (fantastičnost) najgloblja notranja potreba otrok, tudi mladostnikov. Še posebno danes, ko zamenjuje avtentični pravljичni svet virtualna »resničnost«. Ta je v veliki meri orošana tistih vsebin in globin, ki jih vsebuje prastari svet sanj in notranjih videnj.

Kaj pa tabu teme? Ali niso te na las podobne tistim pravljicam, v katerih se pojavlja soba z zaprtimi vrati. Lastnik gradu, torej močni in grozni, z dvignjenim prstom ukaže: »Vsa vrata lahko odpreš, le teh ne smeš!« In vendar se prav v prepovedani sobi nahaja SKRIVNOST in je v njej vsebovana čarovnikova (graščakova, oblastnikova ...) moč ali pa njegova skrbno prikrita senčna stran. Moč tabuja je bila od nekdaj v tem, da je onemogočal uvid v bistvo, v resnico. Čarovnikova moč je bila izničena tisti hip, ko je kak junak imel dovolj poguma (!) in intuitivnega znanja, da je prelomil pečat in pogledal, kaj se skriva za zaklenjenimi vrati. Ko je to storil, je rešil ljudi iz pekla in razkrinkal tistega, ki se je ves čas imel za dobrega, resničnega in pravičnega.

Menim, da se pisatelj, ki pišemo za mladino, ne smemo ustaviti pred sodobnimi tabuji. Seveda pa se tu postavlja zelo pomembno vprašanje: Kako se tabu teme lotiti? Kje so meje, do koder smemo, in na kakšen način razgaliti to, pred čimer mižimo vsi: odrasli in otroci. Če nam na tej poti, pri tem pisanju spodleti, če gremo predaleč in če presežemo limit; če izgubimo kompas in smo pri razkrivanju tabjev neokusni, nasilni, netaktni ... potem smo gotovo naredili napako, ki jo je težko popraviti. Torej je treba biti prav pri takšnem pisanju izredno previden in predvsem odgovoren.

Zame je drugačnost v mladinski literaturi tudi pisanje o tabujih. Takšno pisanje, če je korektno, razkriva mehanizme skritih manipulacij in s tem osvobaja ter razrešuje. Zakaj? Pač zato, ker vse, kar je skrito in prikrito, deluje od zadaj in je izvor moči tistih, katerih moč temelji prav na teh tabujih.

Seveda pa bi bilo zelo narobe, če bi se lotevali takšnih tem le zato, da bi bili drugačni. Pišeš o tem, kar te vznemirja, boli, ker te v to vodi notranji čut. Osebna prizadetost in globlji uvid v tovrstno tematiko opravičujeta takšno pisanje.

Sicer pa, spomnimo se, kakšni smo bili kot dečki in deklice? Če v sebi obudimo ta svet, potem bo naša literatura drugačna že sama po sebi: bo vesela, radoživa, humorna, raziskujoča, nemirna, nabita z energijo, odprta in brez predsodkov, iskrena, ne bo mižala pred tabuji, saj bo tudi razkrivajoča in jo bo najbolj zanimalo vse tisto, kar je prepovedano in namenoma skrivano, prikrito... In kot taka bo drugačna od sveta odraslih, ki so morda naveličani, utrujeni, neradovedni, ukalupljeni, polni prepovedi, strahov in kompromisov.

Vprašanje pa je, ali bo drugačnost mladinske literature v današnji družbi zaželeno. Namen vseh institucij; od vrtca do faksa je v tem, da človeka kot državljana disciplinirajo in ga naredijo ubogljivo vodljivega. Literatura pa, ki osvobaja in prebuja v mladem človeku kreativnost in samosvojost, ne bo vzgojila, nekoliko banalno rečeno, pokornih delavcev, vojakov in vojakinj. Tu bo njihova drugačnost, izvirajoča (seveda zdaj ne mislim smrtno resno) iz drugačne mladinske literature, morda družbeno nezaželena.

Zaključujem z mislijo: Drugačnost je skrita v sokovih, ki spomladi bohotno oživijo pod lubjem. Samo takrat se da iz muževne palice narediti piščal in po pastirsko svobodno in veselo zapiskati nanjo.

Lidija Gačnik Gombač

**ELEMENTI DRUGAČNOSTI V PRAVLJICI
MARILENINA SKRIVNOST RUSKE PISATELJICE
LJUDMILE PETRUŠEVSKE**

Pravljica Marilenina skrivnost se začne kot zgodba.

»Neka zelo debela deklica ni mogla sestiti v taksi, v metroju pa je zasedala vso širino dvigala.

Sedela je na treh stolih, spala na dveh posteljah in delala v cirkusu, kjer je dvigala bremena.

To je bila zelo nesrečna deklica, a znano je, da je veliko debeluhov srečnih! Odlikuje jih krotka narava in dobro srce, in ljudje imajo radi debeluhe.«

Tako že čisto na začetku opisa Marilenine debelosti vstopi glas s strani kot predsodek ali vnaprejšnje pričakovanje, ki zadene vsako drugačnost – od navidezne do najneznatnejše in bistvene, s tem pa poglobi pritisk na drugačnega in izzove njegovo reakcijo. Marilenin odziv poda pisateljica v nadaljevanju zgodbe takole:

»A naša debela Marilena je nosila v sebi skrivnost: samo ponoči, ko je prišla v svojo hotelsko sobo, kjer so bili zanj kot po navadi primaknjeni trije stoli in

dve postelji (cirkus pač neprestano potuje), – samo ponoči je postala sama svoja, spremenila se je namreč v dve normalni deklici, zelo lepi, ki sta takoj začeli plesati.«

Marilena zavzame do svoje debelosti pasiven odnos, umakne se v vzporedno realnost, drugačnost kot debelost poglobi z drugačnostjo kot sanjanjem. V sanjah se debelost spremeni v vitkost, okornost v lahkonomogost, moč v milino. V sanjah ima par, tam ni sama. Marilena se povsem odvrne od svoje resnične podobe; tako kot za druge ni enkratno človeško bitje, ampak »naša debela Marilena«, do katere imajo vzvišeno-pokroviteljski odnos, to tudi ne more biti za sebe, »normalnost« vzpostavi s sanjanjem in samo v sanjanju se lahko sprejema.

Na tem mestu zgodbo prekrije pravljica o dvojčicah-baletkah, Mariji in Leni. Da bi ju lahko razlikovali, je prva zlatolasa, druga pa črnolasa. V zlatolaso se zaljubi čarovnik. Ker črnolasa nasprotuje njuni zvezi, jo sklene spremeniti v čajnik. Še preden pa zamahne s čarobno palico, plane nadenj njegova nevesta, zato se odloči kaznovati obe. Odvzame jima zmožnost jokanja in ju združi v eno osebo, ki se bo vsako noč za dve uri spremenila v plešočo dvojčici. Če bi se komu zahotelo novo bitje razdeliti na dvoje, se bo spremenil v bacil. Potem čarovnik zapusti prizorišče, nadaljuje pa se zgodba o Marileni. Izgubi službo v gledališču, trpi pomanjkanje, nakar jo v cirkusu zaposlijo kot najmočnejšo žensko na svetu. Nastopa v reklamah, medijih in postane zelo bogata. Zdaj živi in se obnaša tako, kot se od nje pričakuje, nočni plesalki ji postaneta odveč. Njeno spreminjanje opiše pisateljica takole:

»Saj je že začela pozabljati, da v njej koprnita dve duši, ti duši sta molčali in brez solz jokali v ječi, ki je bila zanju močno Marilenino telo, namesto njiju pa je v tem telesu rasla nova, tuja duša, debela in požrešna, prostaška in vesela, grabežljiva in brezobzirna, ostroumna, ko je bilo treba in namrgodena, ko ni bilo treba.

Saj ni skrivnost, da v človeku včasih izginejo prejšnje duše, še posebej ko odraste.«

Za duši, ki nimata občutka za denar in Marilenin dobičkonosno naravnani urnik, se situacija še poslabša, ko se Marilena zaljubi. Njen ženin Vladimir nima nobenega razumevanja za njeni dve neplačani nočni uri. Ko pa odpotuje v tujino, gre na njegovo željo Marilena na kliniko za hujšanje in lepotne operacije. Tja jo spremlja ženinova sestra Nelli. Marileno bodo shujšali in polepšali, z reklamiranjem posegov na svojem telesu pa bo zaslužila veliko denarja. Na kliniki se kmalu izkaže, da nameravajo Marileno zastrupiti, ženin pa se hoče v navezavi z Nelli polastiti njenega premoženja. Na to jo opozarjata plesalki, ki vse bolj onemogli plešeta svoji dve nočni uri. Čeprav se tega zave tudi Marilena, se ne more upreti hrani, ki ji jo dajejo na tla kot psu, zato vse bolj propada. Ko pa se začne v predsmrtni blodnji notranje razcepljati, znenada zavpije:

»Ničesar ne potrebujemo,« je vpila Marilena, »nobenega denarja, nobenega Vladimirja, naj nas pustijo živeti na otokih Man-Van!«

Ko to zavpije, se ena od sten odmakne in Marilena se znajde med dišečim grmičevjem. Spremeni se v plesalki, ki začneta svoj dveurni ples, prepričani, da sta se znašli v rajju.

Tako se v zgodbi pojavi pravljичni element, uresničitev velike želje, in to v trenutku, ko Marilenino zavedanje doseže svojo zgornjo točko; odpove se bogastvu in Vladimirju, s tem pa spet postane sama svoja, življenje bo gradila iz sebe.

Resda to stori šele takrat, ko se zave, da so iz njene drugačnosti delali atrakcijo in senzacijo in da je Vladimir zlorabil njeno ljubezen, a pot sprejemanja same sebe se začne.

Veliko vlogo pri Marilenini spremembi odigrata plešoči dvojčici. Fantazija, ki jo je vzpostavila Marilena, da bi laže prenesla pritiske okolja, dejavno poseže v njeno življenje. Sanjani par jo s svojo notranjo in zunanjo lepoto opominja pred nravnim propadanjem, na kliniki pa jo s svojim plesom vsakič znova obuja v življenje. Drugačnost kot sanjanje tako v kritični situaciji postane prednost, saj Marileni rešuje in ozavešča življenje.

V nadaljevanju zgodbe dvojčici zadrži varnostna služba. Nelli besni, ker niso ulovili Marilene. Zasliševalec zato pritiska na dvojčici, naj priznata, da sta Marileno požrli. A takrat se njuni dve uri končata, začneta se sprijemati, ker pa je med njima on, se znajde v vse tesnejšem objemu. Z nožem na slepo udari predse in jima tako razloči roke. Zdaj sta rešeni, on pa se v skladu s čarovnikovim urokom spremeni v bacil. Dvojčici pobegneta z nevarnega kraja in se zatečeta na železniško postajo. Na naslovnica odvrženih časopisov zagledata spremenjeno Nelli, ki se izdaja za shujšano Marileno. Skupaj z Vladimirjem bo vodila kliniko za hujšanje, odprla pa bo tudi muzej debele Marilene. Marija in Lena se zavesta, da ju je rešilo predvsem to, da Marilena ženinu ni izdala svoje skrivnosti, saj bi jo gotovo obrnil proti njej. Potem zaplešeta, saj je tako treba v težkih trenutkih. Tako si nabereta denar za vožnjo v sosednje mesto, kjer dobita službo v najboljšem varieteju. Pogosto ga obišče tudi čarovnik. Ker se mu urok ni posrečil, jima iz strahu nosi darila.

S tem se pravljica sklene v krog. Marilena, ki se je v predsmrtni blodnji razcepila na dve zavesti, najde pomiritev v uresničitvi svoje fantazije. Veliko okorno telo nadomesti sanjani par. Plešoči deklici imata vsaka svojo zavest, se pa medsebojno dopolnjujeta in druga drugi odvezemata samoto. Skupaj tudi ustvarjata lepoto, ki se ne vrača zgolj k njima samima, ampak na vse, ki doživijo njun ples.

Drugačnost kot sanjanje doživi realizacijo v živih telesih, sanjavka pa se v procesu sanjanja fizično razblinja, saj v odnosu do želje aktivni princip vse bolj izpodriva pasivnega. Samosprejemanje se uresniči s samoudejanjanjem, drugačnost pa se izrazi kot ustvarjalni princip. Tako se zgodi še ena pravljica.

Lila Prap

DRUGAČNOST V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Kaj je zame drugačnost v otroški književnosti?

Ker smo pravzaprav vsi drugačni od drugih in ker so različni tudi kriteriji posameznih družb, kaj je drugačnost in kaj ni, bi bilo težko reči, da je neka vrsta literature za otroke izjemno drugačna ali da obravnava teme o posebej »drugačnih«
ljudeh, če je ne gledamo v kontekstu določene družbe in časa, v katerem je nastala.

Že avtorje, ki ustvarjajo na področju otroške literature, lahko uvrstimo med »drugačne« od tistih, ki se gibljejo v svetu odraslih. Pa tudi med samimi avtorji je drugačnost pisanja in tematike pogoj za lasten, neponovljiv umetniški izraz.

Nekdo, ki bo hotel napisati, da je sonce zašlo za gore, bo enostavno napisal: Sonce je zašlo za gore.

Spet drugi se bo poigral: Gore so zašle za sonce.

Ljubitelji slikanja z besedami bodo tej temi posvetili več stavkov ali celo strani. Sonce bo, preden bo potonilo ali se zakotrljalo ali skrilo za mogočno skalovje, še zadnjič pobožalo ali se poigralo ali prebodlo ali objelo kopreno meglic ...

Magiki bodo v zahajajočem soncu videli ognjeno nebeško kočijo, nekatere bo spominjalo na žarečo žogo, eni bodo videli boga dneva, ki prepušča svet kraljici noči ...

Pisanje bajk in pripovedk je drugačno od nonsensnih zgodb, to je drugačno od humorističnih zgodbic in realističnih zgodb za otroke.

Vsak piše v stilu, ki je najbližji njegovi naravi. In tako kot so različne narave piscev, so različne tudi narave otrok, ki jih berejo.

Drugačnost med avtorji pogojuje tudi pisanje za različne starostne stopnje.

Če so bile najstarejše zgodbe namenjene vsem starostim, se moramo danes, tako kot na vseh drugih področjih, specializirati za pisanje za najmlajše od 0 do 6 mesecev, od 6 mesecev do 1 leta, od 1 leta do 2 let, štiri mesece in dva dni, malo starejše, še malo starejše in najstarejše otroke.

Za najmlajše tkemo domislice iz najkrajših možnih stavkov, ki govorijo o najpreprostejših stvareh iz sveta, ki jih obdaja, pri malo starejših si privoščimo simbolna ali igriva besedila s prenesenimi pomeni besed, logičnimi igrarijami in jezikovnimi in domišljjskimi virtuoznostmi, pišemo o izmišljenem svetu, v katerem lahko otroški junaki sprejemajo odločitve neodvisno od sveta vsemogočnih odraslih. Še pri malo starejših lahko uporabimo vse literarne prvine, ki jih najdemo v delih za odrasle, in pišemo o svetu konkretnih najstniških junakov in junakinj z vsemi radostmi in tegobami odraščanja.

Tudi besedila za različne starostne stopnje so med seboj neprimerljiva, so drugačna. Razlikujejo se predvsem po zahtevnosti jezika in tematiki, ki se otrok v določenem obdobju dotika in jih priteguje.

Posebno vrsto drugačnosti v mladinski literaturi, ki jo pogojuje predvsem družbena klima, je vsakokratna aktualna tematika, ki naj bi se je književniki za otroke lotevali.

Če bi kdo pred leti v svojih spominih na otroštvo napisal, da je, namesto kot pastirček ali revni delavski otrok, svoje otroštvo preživel kot dobro rejen in maziljen razvajenec, ki ga je na vrtu pred družinsko vilo guvernanta podučevala o prefinjenih dišavah cvetic, bi takoj izpadel rahlo drugačen. Tudi z zgodbami o brezmadežnem spočetju, Miklavžu, nebeških bitjih in peklenščkih ne bi ostal neopažen.

Pred nekaj desetletji, ko je veljal kot najbolj primeren idealistični, pozitivistično naravnan stil pisanja za otroke, bi tudi pisanje o nestrpnosti, nasilju, pijanosti, invalidih, norosti in smrti pomenilo precejšnjo drugačnost.

O istih temah so pravzaprav govorile že prastare pravljice, vendar na simboličnem in prenesenem nivoju. Če je zgodba omenjala, da je bil glavni junak sirota,

tepček, da je imel mačeho, da so ga sestre poniževale, da ga je lovec odpeljal v gozd, kjer bi ga naj ustrelil, itd., si si kot otrok lahko predstavljal vse tisto, kar opisujejo današnje, ponavadi dosti bolj realistične zgodbe za otroke. Ker o teh temah ne pišemo več na isti simbolni ravni kot v starih časih, se zdijo nam odraslim dosti bolj krute, otrokom pa povedo toliko kot stare pripovedke.

Danes te teme niso nikakršen tabu, nasprotno, celo zaželeni so. In to ne samo teme o drugačnih posameznikih, ampak tudi teme, ki postajajo v zahodni družbi aktualne zaradi nerešenih problemov z drogami, enormnega priseljevanja tujcev in s tem povezanih neonacističnih gibanj, razpadanja klasične družine, neozdravljivih sodobnih bolezni, ekoloških katastrof, terorizma, vojn, verskih nasprotij, gibanj posameznih skupin za družbeno priznanje evtanazije, prostitutk, istospolno usmerjenih, travestitov in transvestitov kot družbeno sprejemljivih itd.

Ker se ta tematika že pojavlja v delih za najstnike, ki se neposredno srečujejo z vsemi temi problemi, se tu in tam pojavljajo tudi pobude za predstavitev teh tem v naši literaturi za najmlajše.

Pri odpiranju otroške literature za vse mogoče teme bi se verjetno morali vprašati, ali so vse teme primerne za vse starosti otrok ali pa bi v želji po pretiranem seznanjanju tudi najmlajših otrok z vsemogočimi pojavi v družbi le-te samo obremenili z zadevami, ki pravzaprav ne sodijo v svet njihovih prvih vtisov o njih samih in njihovem mestu v najožjem okolju, ampak bolj med nerešene dileme in probleme odraslih.

Lahko se namreč zgodi, da v želji narediti že najmlajše s pomočjo zabavnih in poučnih slikanic nadvse tolerantne in odgovorne, dosežemo ravno nasprotni učinek. Otrokom ob predstavljanju različnih nezaželenih pojavov v družbi, s katerimi se še niso neposredno srečali, kaj hitro lahko naredimo te zadeve privlačne, namesto, da bi jih od njih odvrnili (npr. poučna slikanica o »sanjskem« svetu mamil). Prav tako lahko ob prehitevanju predstavljanja »vročih« tem, ki v se v naši družbi po vzoru zahoda pri nas šele odpirajo in še zdaleč niso rešene, najmlajše samo še bolj izpostavimo večinoma manj tolerantni sredi odraslih, v kateri živijo, in pri katerih smo to tolerantno vzgojo zaradi drugačne družbene klime v preteklosti zamudili (npr. slikanica o različnih spolnih nagnjenjih).

Govorim seveda o literaturi za otroke v predšolskem obdobju in o prej navedenih aktualnih vprašanih sodobne zahodne družbe, ki se nanašajo predvsem na probleme odraslih, nisem pa še na primer zasledila pobud o obravnavanja problemov, ki jih odrasli povzročajo otrokom že v njihovem najzgodnejšem obdobju (od pedofilije, psihičnega in fizičnega nasilja in zlorab v družini, izkoriščanja in podobnih zadev), kar bi omogočilo nezaščitenim otrokom, da ne bi vedno slepo sprejemali sveta odraslih, ki ni vedno tako dobronameren, kot se kaže. Mogoče so to prezahtevne teme, saj bi se v njih ves pedagoški naboj sprevrgel v razkrinkavanje slabosti vsemogočnih odraslih.

Za obravnavo določene »drugačnosti« se odločimo, ko čutimo, da se je ta začela neposredno dotikati otroškega sveta, in to z največjo odgovornostjo. Če pišemo o vsem mogočem zato, ker je to trendovsko, lahko otrokom, ki sodijo v neustrezno starostno skupino in tudi neustrezno okolje za naš podvig, kaj hitro naredimo več škode kot koristi.

Da končam razmišljanje o drugačnem načinu pisanja o »drugačnosti« za otroke: verjetno je kakšen otrok, ki po ločitvi staršev, v bolezni, zadrogiranosti, norosti ali smrti bližnjega res najde nekaj zase v zgodbi, ki realistično govori o

trpljenju, podobnemu temu, ki ga doživlja. Ali pa mu pomaga razumeti druge, ki imajo takšne probleme. Mogoče pa v knjigah išče le razvedrilo. Ali humor, ki mu pomaga vzpostaviti kritičen odnos do svojega sveta in sveta odraslih. Mogoče išče svet magičnega, svet čarovnij, s katerim lahko prebrodi tegobe trenutne realnosti. Mogoče v prastarih ali novih pravljicah najde izkušnje in modrost sveta.

Ne vem. Zato se mi zdi odgovorno pisanje in enakovredno sprejemanje vseh, ki pišemo za otroke, ne glede na to, ali pišemo o najbolj aktualnih temah sodobnega časa, o izmišljenem pravljicnem svetu ali svetu nesmiselnih igrarij, izjemno pomembno.

Tudi načinov opisovanja radosti in tegob otroškega sveta ne moremo primerjati med sabo. So kot mozaik v veliki zrcalni sliki sveta, ki jim ga ponujamo.

Zato: Živela drugačnost!

Slavko Pregl

ALI JE MAČEK SPLOH V ŽAKLJU oziroma o trivialnem v literaturi za otroke in mladino*

Niti predstavljal si nisem, kako hitro lahko padem kot žrtev lastne nečimrnosti. Ko sem lani bil povabljen, da bi spregovoril o trivialnem v literaturi za otroke in mladino, sem najprej v mislih zagledal navdušeno publiko, kako me na koncu po predavanju navdušeno treplja po ramenih. Seveda naj bi pri tem šlo za množice razigranih knjižničark. Šele potem sem se spomnil, da bi moral najprej povedati kaj pametnega. No, naš vsakdan ne potrjuje predpostavke, da bi javni govorniki morali govoriti pametno. Zato sem se pomiril. Misel v nadaljevanju, da nič ne vem o predmetu svojega predvidenega govorjenja, pa mi je naravnost dala krila.

Pogled od zgoraj

Slučaj je nanese, da sem prav ta čas član žirije za podelitev nagrade Večernica. Gre za nagrado, ki naj jo dobi najboljšo knjižno delo za mlade bralce v preteklem letu. V uglednem sestavu tistih, ki smo merili, tehtali in presojali, sem se znašel kot predstavnik neposrednih proizvajalcev. Skratka, v žirijo me je poslalo Društvo slovenskih pisateljev. Med deli, ki sem jih prebiral, sem zato najprej pogledal, če je kakšno izpod računalnika predsednika društva. Nikoli ne škodi, če se prilizuješ predsedniku. Resnici na ljubo je prilizovanje predsedniku Društva pisateljev povsem nekoristen posel. Lahko ti zagotovi kvečjemu kozarec vina na letnem društvenem srečanju ali slane palčke na kakšni okrogli mizi. Njegova beseda, denimo, o položaju slovenske knjige (tako za odrasle kot tudi za otroke), ki jo

* Besedilo je sicer nastalo za pisateljevo lanskoletno srečanje s knjižničarji, a ga je avtor pisal še posebej z mislijo na okroglo mizo o drugačnosti.

zažene v brk kulturni politiki, ima približno enak učinek, kot če bi svoje besede lepo zapisal, jih spraval v lično ovojnico, nalepil najnovejšo slovensko znamko in vse skupaj nato neopazno vrgel v jašek mestne kanalizacije.

Med deli, ki sem jih prebiral, tudi ni bilo nobenega, ki bi ga napisala snažilka v našem društvu. Kdaj pa kdaj je skrajno prijetno z umazanimi čevlji malce poskakati po nekom, ki ti nič ne more. Če se že država ves čas norčuje iz svojega državljana, moramo prizadetemu človeku blagohotno pogledati skozi prste, ko nakopičeni gnev stresa na koga, ki slučajno pride mimo. Še posebej, če sem to jaz. Tisti, ki stresa, in ne tisti, ki pride mimo.

Ker torej ni bilo ne izdelkov predsednika ne snažilke, sem bil prisiljen knjige pogledati z vso ustrežno nepristransko resnostjo.

Želim pa zelo jasno, glasno in odločno zatrditi, da mnenja, ki jih beležim od tu dalje, z mojim letošnjim branjem nimajo nobene zveze. Skoraj nobene. Ali pa so morda v tem času čisto slučajna. Zrasla so iz knjig, ki sem jih bral pred letošnjim letom ali jih bom bral v prihodnje.

Naj še okvirno namignem, kako razumem pojem »trivialno v mladinski književnosti«. Moja stališča strokovno niso utemeljena.

»Trivialno« je po mojem mnenju nekaj vsakdanjega, praznega in zato praviloma nepomembnega. Morda celo slabega. To je neke vrste maček v žaklju, s tem da mačka v tem žaklju še največkrat ni. Če pa že je, je precej zanikrn revež, ki žre, karkoli mu pač vržejo. S svojo pojavo ali dejanji pa tistim, ki v vrečo pogledajo, praviloma ne nudi prav nobenih užitkov.

Nekaj zadrege pri tem vseeno je. So ljudje, ki jih razveseli vsako živo bitje. So ljudje, ki jih še posebej razveseli zelo zanikrno bitje. In so ljudje, ki priznavajo le čistokrvne uglajene mačke z neoporečnim rodovnikom. Zato je v žaklju z mačkom mogoče najti vse ali nič, ne glede na to, kaj je res v njem.

Z visokega položaja člana ustrezne žirije (namigujoč na trivialnost) za začetek beležim:

a) Škoda je, kadar avtor, ki je napisal dobro besedilo, podleže navdušenju. Zato napiše drugi in morda še kakšen del iste zgodbe predvsem zaradi bodoče hvale in manj zaradi notranje potrebe. Tako dogajanje spominja na razmere iz jutranje moške šale. Mladi lord ob postelji izvaja sklece. Služabnik ga z utrujeno vljudnostjo blago opozori: – »Vaše lordstvo, drznem si vas opozoriti, da je dama že odšla.« Srečujemo se skratka s pisanjem, ki spominja na to, da glavni igralec razpolaga z vsem potrebnim orodjem. Po ustaljenem postopku ga tudi uporablja. Rezultat tega dela pa vseeno ne daje znakov, da je bilo početje smiselno.

Ob teh razlagah moram še posebej izvzeti primer, ki ga поблиže poznam. Nek avtor je napisal sijajno delo *Geniji v kratkih hlačah*. Za razliko od vsega, kar sem navajal zgoraj, je njegovo naslednje delo *Geniji v dolgih hlačah* svetel primer tega, kako se piše izvrstno nadaljevanje, potem ko je bil že prvi del dober. Obstoji pa resna nevarnost, da se bo avtor lotil še besedila o Genijih brez hlač. Morda bi ga bilo le treba ustaviti. Slutim, da bi bilo za njegovo zdravje in samozavest kar dobro, če bi tisto, česar del je v kratkih hlačah pokazal in v dolgih skrivnostno zakril, po vseh teh letih raje ohranil zase in za svoje ljubeznive bližnje.

b) Škoda je, kadar avtor, ki je napisal vrsto dobrih besedil, podleže zunanji zahtevi in se loti nečesa, kar mu ne leži. Kot vemo, je tržno gospodarstvo odločno poseglo na slovenski knjižni trg. Uredniki po založbah plezajo gor in dol po krivuljah ponudbe in povpraševanja. Iščejo tržne niše in morajo vdano poslušati predavanja strokovnjakov, ki o literaturi praviloma ne vedo skoraj nič. Vedo pa, kaj da so ljudje danes pripravljene plačati oziroma kaj menda iščejo. Kakšen mora biti format knjige, kakšna barva ovitka ter koliko delov naj ima. Toplim zgodbam je odklenkalo. Dobro in zlo sta družno odšla v maloro. Hrepenenja in druga črevca se valjajo povožena na velecestah v prihodnost. Zdaj je čas oprijemljivih zadev, o katerih (še) ni (preveč) knjig. Govorite otrokom o pijanih ločitvah, smrti, drogah, socialni, nasilju in praznem bogastvu. S knjigami naj stopajo v trdo življenje, ne pa v oblačke cvetja, nežnosti in neoprijemljivega. Tako se avtor nenadoma znajde v posebnem položaju. Z lopato zasuva tržno nišo, ki so mu jo odkrili prodajniki, in pri tem zdrzne s poti, ki mu jo je sicer kazala ustvarjalna potreba. To počne zelo zagreto. Zato niti ne opazi, da včasih zasipava tudi vse dobro, zaradi česar smo v preteklosti ob njegovem imenu metali čepice v zrak in morda zavistno škrtnili z zobmi.

Pri tem bi se še posebej rad spotaknil ob znanega avtorja. Napisal je slikanico o denarju in o knjigi ter knjigo *Počesane muhe*, neke vrste priročnik za lepo vedenje. Ko ga srečujem, vidim, da se ne koplje v denarju. Skratka, pisal je o nečem, na kar se sploh ne razume. Sedaj se sili z raznimi predavanji, ker mu nič drugega ne uspeva. Pisal je o knjigi, izdelku, ki po vseh dostopnih podatkih na Slovenskem zanima vse manj ljudi. Stresanje ljubeznivih besed na to temo je čisto zavajanje nedolžnih otročičkov. Če ob tem dodam, da se je v *Počesanih muhah* zavzemal za lepo vedenje, skromnost, poštenje in gledanje v oči brez potiskanja rok v žepe, skratka, bralce je silil v obnašanje, ki ga danes nihče ne razume, kaj šele, da bi ga izvajal, potem res zasluži, da bi ga javno obesili. Ali vsaj z njegovimi deli opozorilno dodobra seznanili vse, kar leze in gre.

c) Škoda je, kadar kakšen avtor, ki mu nihče noče nič hudega, začuti potrebo, da bi po številnih dobrih delih za odrasle položil na srce kaj še mladim generacijam. Ali da bi, potem ko se je pišoč o otrocih postaral, pisal še in neustavljivo še. Pri tem pa že piše o pomanjšanih odraslih in ne več o resnični mladi generaciji. V zvezi s to točko sem imel pripravljen zelo dolg spisek konkretnih primerov. Lepo sem si ga zložil in ga potisnil v žep. Ko sem ga izvlekel, da bi ga prepisal, sem slučajno potegnil ven še svojo osebno izkaznico. Pogled mi je nehote zdrsnil na moj EMŠO. Predvidevam, da razumete, kako sem iz spiska brez težav naredil papirnati avionček. Malce negotovo sem ga opazoval, ko ga je med letom zgrabil zračni vrtinec. Odnese ga je, po mojem mnenju, zelo daleč in v kakšne tuje kraje.

Pogled od spodaj

Zelo rad se spominjam dragega pisatelja z izvirnim imenom Samuel Langhorne Clemens. Bela gospa s koso mu je preprečila, da bi te dni praznoval svoj 167.

rojstni dan. Pred leti sem rahlo vznemirjen pristal ob njegovem Mississippiju in se napolil na pohajkovanje po New Orleansu. Prvi mož, ki sem ga srečal po nekaj korakih iz hotela, me je veselo pozdravil. Z dvignjenim klobukom je oznanil, da se mi ponuja sijajna možnost. Mestna občina je sprejela sklep in nerezidentom ponuja nepremičnine ob reki po posebno ugodnih pogojih. Bi gospod, morda tujec, želel svoj denar vložiti v cvetočo priložnost in cvetoče mesto? Gospod tujec nisem bil opremljen za taka dejanja. Takoj pa mi je bilo jasno, da sem prišel med podjetne potomce Toma Sawyerja in Huckleberryja Finna.

Brez težav si priključim pred oči teto Polly, njenega nečaka Toma in lesene planke okrog hiše, ki jih je bilo treba prebarvati.

Zgodbo o trivialnem v mladinski literaturi bi na tem mestu začel kot bralec osvetljevali takole:

- a) zelo običajna, navadna, takorekoč prazna je zgodba tete Polly. Teta ima okrog hiše leseno ograjo, potrebno barvanja, v shrambi pehar rdečih jabolk in na glavi vseh muh polnega nečaka Toma. Vsaka normalna teta je prepričana, da bi z modro kombinacijo jabolk in nečaka morala nekako priti do približno po-barvane ograje. Kot vemo, se je kljub tetinemu začudenju njena zgodba lepo odvila. Teta Polly je spomenik redkim ljudem na tem svetu, ki pričakujejo, da bodo za ustrezno plačilo nekaj dobili in to celo res dobijo.
- b) zelo običajna, navadna, takorekoč prazna je zgodba Toma Sawyerja. Ne bi rad delal, bi pa kljub temu rad plačilo. Na voljo je imel lesene planke, barvo in kup prijateljev. Tom ni imel na voljo raziskovalnih novinarjev, ki bi razglasili, da si smetana, če se družiš s tistimi, ki barvajo planke in če tudi sam sežeš po čopiču. To je moral z izbrušenim čvekanjem storiti kar sam. Uspelo mu je. Ne samo da so prijatelji delali namesto njega, še plačali so, da jim je to dovolil! Torej se je fantova zgodba lepo odvila. Tom je spomenik sodobni državi ter osebni idol nekaterih naših uspešnih in občudovanih podjetnikov. Ti si vzamejo plačilo, ker organizirajo farbanje širokih množic, žrtve pa z iskrivim ognjem v očeh za ta teater še veselo praznijo svoje žepe.
- c) zelo običajna, navadna, takorekoč prazna je zgodba Tomovih prijateljev. Zdrava pamet jim je sicer velevala, naj gledajo, pa bodo videli. Ampak Tomova besedna umetnost jih je prepričala, da je res to, kar on govori, in ne to, kar oni vidijo. In tudi njihova zgodba se je ustrezno razvila. Tomovi prijatelji so spomenik večnemu človeškemu upanju in naivnosti, kjer vse šole zelo veliko stanejo in prav nič ne naučijo.

Kratek povzetek vsega, kar sem na kratko zbasal v prejšnje odstavke, nas seveda takoj in odločno navda z iskrenim besom. Mark Twain je iz nič, iz najbolj vsakdanjih, navadnih, takorekoč trivialnih zadev, skoval veliko zgodbo.

Poznam pisatelja, ki sem ga nekajkrat zaslužno ozmerjal že v prejšnjih izvajanjih. On je imel svojo dobro teto, teto Angelo. V shrambi ni imela jabolk. Pač pa je pekla najboljše vanilijeve rogljičke in listnate marmeladne žepke na svetu. Na srečo okrog hiše ni imela lesene ograje, imela je le nečaka. Teti Angeli se ni bilo treba truditi, da bi kaj posebej kombinirala. Do praznega pladnja, na katerem so bili še pred kratkim lepo zloženi rogljički, je prišla z zelo enostavno kombinacijo

polnega pladnja in praznega nečaka. Ta nečak je seveda modro poskrbel, da nikoli, kadar je prišlo do tega, ni bilo v bližini prijateljev.

Na tej točki se torej zgodi bistvena razlika.

Mark Twain je iz nekajkrat nič, iz samih trivialnosti, naredil veliko.

Pogoltni nečak je iz veliko na pladnju naredil nič.

Pogled od strani

Pri tem sprehajanju po trivialnem v mladinski literaturi smo doslej tako malce poimenovali in preimenovali pojme.

Preden zapustim polje, na katerega sem se v trenutku slabosti pustil zvabiti, bi rad opozoril še na nekaj zadev.

Prva je strokovna srenja. Ona dobro ve, kaj je trivialno v literaturi za otroke in mladino. Ona tudi sicer vse zelo dobro ve. Zato jo prebirajte zbrano in pozorno. Tudi jaz sem jo. Najbolj mi je bilo zanimivo brati, kadar se je lotila nekega Slavka Pregla. Včasih so v njegovih delih opazili stvari, ki jih jaz nisem nikoli. Zato sem knjige tega avtorja vedno zelo rad ponovno vzel v roke. Skušal sem se naučiti tistega, kar sem spregledal pri svojem branju njegovih besedil.

Drugo so tete in strici, prijateljski vplivni poznavalci. Kakšen avtor – nečak tako lahko čez noč postane praktično nepogrešljiv v oddajah, člankih, programih, osrednjih izložbah ... Za mnoge je tisto, kar piše v časopisu, res. Tisto, kar piše pisec v svojih knjigah, ni več pomembno.

In potem včasih v kakšnem knjižnem skladišču najdejo kupe knjig, na katere so pozabili. Direktor obljubi posebne nagrade. In že vam trop oglaševalcev, pardon, strokovnjakov za stike z javnostmi, in prodajalcev leze pri vseh luknjah v vašo zavest in v vaš žep. Zvezda je rojena.

Možnosti za prav trivialne zmede je torej obilo. Možnosti, da se v tej zmedi kdo izgubi, ni nič manj.

Kadar mi zmanjka moči, da bi pletel teorije – in zdajle sem že počasi na tem – se globoko zazrem v oči sogovorniku. Potem zelo učeno rečem nekaj nadvse trivialnega: ah, visoko, plitvo, klasično, moderno ... saj je vseeno. Gre samo za tole: besedilo je dobro ali je pa zanič.

Naj zaključim z najbolj pomembnim. Trivialno ali dobro v literaturi za otroke in mladino lahko pade na takega ali drugečnega bralca. Od njega je odvisno, če bodo notranje strune zapele ali ne ... Pri uglaševanju in napenjanju teh bralskih strun igrajo nepogrešljivo vlogo knjižničarji, se pravi, knjižničarke. Zelo zaupno vam povem, da uživajo mojo naklonjenost in spoštovanje.

Še posebej, kadar uspejo najti kaj žlahtnega v trivialni ali kakšni drugi literaturi za otroke in mladino. Z drugimi besedami, kadar v žaklju najdejo več, kot je v njem, in pomagajo, da to opazijo tudi bralci.

Summary

At the 7th meeting of Slovene authors of youth literature, The Eye of the Word, the journal *Otrok in knjiga* organized a traditional symposium for writers, literary critics and librarians. The topic this time was **Differentness in youth literature**. The participants tried to answer the following questions: is differentness manifested primarily through dealing with dark, taboo (even shocking) topics in youth literature or can differentness be understood also as creating an unusual view of life and the world; is the authors' trying to get close to an »un-adult world« an unknown quality in itself; what is the role of literary figures in creating differentness as a way of exiting from the world of adult concepts and control; how is differentness manifested in different literary genres and types; at what point does differentness become commercial, i.e. it sells well; where is the boundary between trivial differentness and the one that still encourages reflection about the potential life offers?

IBBY NOVICE

2. APRIL – MEDNARODNI DAN KNJIG ZA OTROKE

IBBY – Mednarodna zveza za mladinsko književnost (s sedežem v švicarskem Baslu) je na pobudo nemške pisateljice in novinarki Jelle Lepman sklenila, da se en dan v letu posveti knjgam za otroke. Za ta dan je izbrala 2. april, rojstni dan velikega danskega pravljničarja Hansa Christiana Andersena (1805–1875).

Ob Mednarodnem dnevu knjig za otroke, ki se praznuje od leta 1967, obkroži svet poslanica s posebnim sporočilom, ki naj bi mlade zblížalo s knjigami. Poslanico vsako leto pripravi ena od nacionalnih sekcij IBBY. Slovenci smo doslej prispevali že tri poslanice: leta 1968 jo je napisal France Bevk, leta 1970 Ela Peroci, leta 1997 pa sta jo ustvarila Boris A. Novak (besedilo) in Matjaž Schmidt (plakat).

Pokroviteljica letošnjega Andersenovega dne je bila brazilska sekcija IBBY. Poslanico je napisala brazilska pisateljica in dobitnica Andersenove madalje (leta 2000) Ana Maria Machado. Avtorja spremljajoče ilustracije na plakatu, perujskega ilustratorja Rafaela Fabrica Yocktenga Benalcazarja, ki trenutno biva v Kolumbiji, so skupaj izbrale latinskoameriške sekcije IBBY.

Ana Maria Machado: KNJIGE – SVET V ČAROBNEM OMREŽJU

Bila sem še majhna, ne vem, koliko let mi je pravzaprav bilo. A bila sem dovolj velika, da sem lahko stala pred pisalno mizo svojega očeta in nanjo

položila roke, na katere sem naslonila brado. Tik pred mojimi očmi je stal kipec iz medenine: zelo suh vitez s kopjem v rokah, ki je sedel na še bolj suhem konju, za njim pa majhen osel, ki je nosil zelo obilnega majhnega moža, ki je vihtel svoj klobuk, kot bi z njim pozdravljaj. Na moje vprašanje je oče odgovoril in mi ju predstavil: Don Kihot in Sančo Pansa.

Hotela sem vedeti, kdo sta bila in kje sta živela. Izvedela sem, da sta bila Španca in da že stoletja živita v čarobnem bivališču – v knjigi. Nato je moj oče prekinil svoje delo, vzel s police velikansko knjigo in mi začel kazati slike obeh ter pripovedovati njune zgodbe. Na eni od ilustracij je bil Don Kihot obdan s stotinami knjig.

– Kdo pa živi v teh knjigah? sem hotela vedeti.

Iz njegovega odgovora sem razbrala, da gre za najrazličnejše knjige, v katerih živi neskončno število oseb. Od tega trenutka naprej sem s pomočjo staršev spoznavala nekatere od njih, kot na primer Robinzona Crusoa na njegovem otoku, Gulliverja v deželi Liliput in Robina Hooda v njegovem gozdu. Nato sem ugotovila, da princeske in vile, velikani in duhovi, kralji in čaravnice, trije pujski in sedem palčkov, grdi raček in hudobni volk, vsi moji stari znanci iz zgodb, ki so mi jih pripovedovali, živijo tudi v knjigah.

Ko sem se naučila brati, sem tudi sama zaživela v knjigah. V pravljicah in

zgodbah sem se srečala z junaki z vsega sveta, s knjigami sem prepotovala ves svet, od Kitajske do Irske, od Rusije do Grčije. Popolnoma sem se vživela v knjige Monteiro Lobata, kot bi sama zares bila na kmetiji rumene žolne, kjer so se zgodbe dogajale. V knjigah sem živela. V svobodnih deželah brez meja. Čisto enostavno je bilo priti na Missisipi k Tomu in Hucku, jezdit po Franciji z d'Artagnanom, se izgubiti na bagdaski tržnici z Aladinom, leteti v deželo Nije s Petrom Panom, preleteti Švedsko na gosaku skupaj z Nilsom, se spustiti po zajčji luknji z Alico, biti skupaj z Ostržkom plen morskoga psa, zasledovati Moby Dicka s kapitanom Ahabom, križariti po sedmih morjih s Krvavim kapitanom, iskati zaklade skupaj z Dolgim Johnom Silverjem, potovati okrog sveta s Phileasom Foggom, ostati več let na Kitajskem z Marcom

Polom, živeti v Afriki s Tarzanom, v gorah s Heidi ali v hišici v preriji z družino Ignalls, biti izpostavljen izkoriščanju na londonskih ulicah skupaj z Oliwerjem Twistom in na pariških s Cosette, preživeti požar z Jane Eyre, obiskovati šolo skupaj s Henrikom in Garronejem, slediti s Kim svetemu možu v Indiji, sanjati, da bom pisateljica skupaj z Jo March ali da na pobočjih Bahie skupaj s Pedrom Balo pripadam tolpi Kapitana Sable ... in potem sem brala vedno več knjig za odrasle.

Čisto preprosto, brez zemljepisnih meja in brez starostnih omejitev sem prehajala iz enih knjig v druge. Zdelo se je, da je vse povezano v čvrsto, čarobno omrežje.

Počasi sem iz tako veliko in tako različnih svetov ustvarila svoj lastni svet. In v knjigah, ki jih pišem, delim z ljudmi vse to, kar živi v meni.

NOVA MEDNARODNA LITERARNA NAGRADA V SPOMIN NA ASTRID LINDGREN – THE ASTRID LINDGREN MEMORIAL AWARD FOR LITERATURE

Sredi letošnjega januarja je Švedski državni svet za kulturo obvestil Slovensko sekcijo IBBY o novi mednarodni literarni nagradi, ki je posvečena spominu na švedsko mladinsko pisateljico Astrid Lindgren (1907–2002). Nagrado je ustanovila švedska vlada. Nagrada je denarna in znaša 5 milijonov SEK (približno 550 000 USD, približno 540 000 eurov). Namen nagrade je ohranjati spomin na Astrid Lindgren in njeno življenjsko delo ter promovirati literaturo za otroke in mladino kot tudi pravice otrok na svetovni ravni. Nagrada se bo podeljevala enkrat letno, prvič bo podeljena junija 2003.

Astrid Lindgren, avtorica priljubljenih junakov, kot so Pika Nogavička,

Emil, brata Levjesrčna in Kljukec s strehe je imela in še ima velik vpliv na literaturo za otroke in mladino na Švedskem in drugod po svetu.

Astrid Lindgren si je zelo prizadevala za pravice otrok in se javno zavzemala zanje. Zato je pomembno, da bo ta nagrada promovirala pravice otrok po vsem svetu v skladu s humanističnim prepričanjem pisateljice.

Spominska nagrada Astrid Lindgren za literaturo bo podeljena pisateljem in ilustratorjem za literarno delo za otroke in mladino, ki je na najvišji umetniški ravni in v skladu s humanističnim duhom Astrid Lindgren. Nagrajeni bodo lahko posamezniki in ustanove, društva, ki so dosegli pomembne uspehe pri

spodbujanju branja otrok in mladostnikov. Nagrada se lahko podeli tudi za pripovedovanje zgodb (story-telling). Nagrada se lahko podeli enemu ali več dobitnikom, ne podeljuje pa se posthumno.

Švedski državni svet za kulturo, ki je odgovoren za nagrado, je ustanovil poseben oddelek, ki bo skrbel za nemoteno delo žirije, za administracijo in informacije v zvezi z nagrado.

Nagrajence bo izbrala žirija, ki jo sestavlja 12 članov, izbranih iz vrst švedskih strokovnjakov na področju mladinske literature, pisateljev, ilustratorjev, knjižničarjev in literarnih kritikov. Eden od članov žirije zastopa družino Astrid Lindgren. Vsako leto meseca marca bo žirija proglasila nagrajenca v mestu Vimmerby, rojstnem kraju Astrid Lindgren, ki leži v okrožju Småland v južni Švedski. Nagrada bo svečano podeljena meseca junija v Stockholmu.

Prva nagrajenca »the Astrid Lindgren Memorial Award for Literature 2003« sta

Christine Nöstlinger (Avstrija) in **Maurice Sendak** (ZDA).

Nagrajenca bosta prejela nagrado 4. junija 2003 v muzeju na prostem Skansen v Stockholmu.

V obrazložitvi je med drugim za Christine Nöstlinger rečeno, da je »... prava nevzgojiteljica kalibra Astrid Lindgren. Njeni pisateljski vsestranskosti in skrajni angažiranosti dajejo pečat nespoštljiv humor, ostroumna resnost in tiha toplina, in je vedno brezpogojno na strani otrok in obstrancev.« Za Maurica Sendaka pa, da je »... najvidnejši ustvarjalec v sodobnem slikaništvu. Kot nihče drug je razvil edinstvene pripovedne možnosti slikanice – v veselje vedno novih ustvarjalcev slikanic. Je eden najpogumnejših raziskovalcev najskrivnejših koticov otroštva – v veselje vedno novih bralcev.«

Nagrajenca sta doslej že prejela pomembne nagrade, Christine Nöstlinger je med drugim prejela nagrado Friedricha Bödeckerja (1972), nemško nagrado za mladinsko književnost, Detscher Jugendliteraturpreis (1973) in Andersenovo nagrado (1984), Maurice Sendak pa je med drugim dvakrat prejel Caldecottovo medaljo (1964 in 1974) ter Andersenovo nagrado (1970).

K sodelovanju so kot predlagateljice nagrade za 2004 vabljeni ustanove in organizacije širom po svetu. Predlagateljice izbere žirija, ki ima tudi pravico predlagati kandidate za nagrado **Predlagateljica za nagrado 2004 sta tudi Slovenska sekcija IBBY in Društvo slovenskih pisateljev.**

Kandidira se lahko 4 kandidate:

2 v kategoriji pisateljev/ilustratorjev (enega iz svoje države/regije in enega iz tuje države/regije)

2 v kategoriji dejavnosti za promocijo branja (enega iz svoje države/regije in enega iz tuje države/regije)

Ob kandidaturi avtorjev je potrebno posredovati:

- utemeljitev
- predstavitev pisatelja/ilustratorja (biografija)
- predstavitev pisateljevega/ilustratorjevega dela (bibliografija). Ni potrebna celotna bibliografija, temveč izbor. Vključene naj bodo tudi reference o prevodih (primerni so uradni jeziki ZN) ter članki, kritike in drugi tiskani teksti
- naslovi za stike, naslovi nominiranih avtorjev in naslovi založb/zastopnikov.

Ob kandidaturi dejavnosti za promocijo branja je potrebno posredovati:

- predstavitev projekta za promocijo branja in njegovo organizacijo
- vsebino dejavnosti, ciljno skupino, namen in metode

- pobudnika, prireditelja promocije branja
- financiranje projekta
- rezultat, ovrednotenje, učinke, mednarodne ocene, odziv in podobno
- reference in naslove za stike

Kandidature za nagrado 2004, napisane v švedskem ali angleškem jeziku, je treba poslati do 1. julija 2003 na naslov:

The Swedish National Council for Cultural Affairs
 P.O. Box 7843
 SE-103 98 Stockholm
 Sweden

Nominacije, poslane Švedskemu državnemu svetu za kulturo, so uradni do-

kumenti in bodo objavljene na njegovi spletni strani.

Kdor ne želi sam nominirati kandidatov za nagrado, je vabljen, da Švedskemu državnemu svetu za kulturo priporoča kvalificirane predlagatelje. Seznam letošnjih predlagateljev je objavljen na spletni strani The Swedish National Council for Cultural Affairs.

Podrobnejše informacije:

Tel.: +46-8-519 264 00/08

Fax: +46-8-519 264 99

E-mail: litteratureaward@kulturradet.se

Internet: www.kulturradet.se

naslov: »Litteraturpris till Astrid Lindgrens minne« in na sedežu Slovenske sekcije IBBY.

IBBY NAGRADA ZA PROMOCIJO BRANJA 2003

Na sejmu knjig za otroke v Bologni je vsako leto podeljena IBBY nagrada za promocijo branja, IBBY-Asahi Reading Promotion Award. Nagrada je tudi denarna, sredstva prispeva japonska založniška hiša Asahi Shimbun in znaša 10.000 USD. Nagrajenca, skupino ali ustanovo, ki v neki državi na uspešen način spodbuja k branju, izbere žirija med predlogi, ki jih posredujejo nacionalne sekcije IBBY. Člani letošnje žirije, Loty Petrovits (Grčija), predsednica žirije, Joan Glazer (ZDA), Xosé Antonio Neira Cruz (Španija), Gudlaug Richter (Islandija), Elizabeth Serra (Brazilija) in Nilima Sinha (Indija), so podelili dve IBBY-Asahi Reading Promotion Award 2003, in sicer projektu **Bibliotecas Hermanas** (Bolivija) denarno nagrado in posebno pohvalo projektu **Reach Out and Read** (ZDA).

Bibliotecas Hermans (Sestrskse knjižnice) je projekt spodbujanja branja in

opismenjevanja knjižnice Th'uruchapitas (kar pomeni ilovnata lička, kot jih imajo zaradi podnebja tamkajšni otroci) v Cochabambi v Boliviji. Projekt podpirata bolivijska pedagoška ustanova Taller de Experiencias Pedagógicas in bolivijska sekcija IBBY, sodeluje pa apalaška državna univerza v ZDA, The Library Science Program of Appalachian State University (Bonne, North Carolina). Knjižne in knjižnične programe opismenjevanja in spodbujanja k branju izvajajo prostovoljno učitelji in so namenjeni otrokom iz najrevnejših četrti, otrokom zapornikov in otrokom, katerih matere prodajajo na odprtih mestnih tržnicah. Program poteka že od leta 1980 in si prizadeva predvsem usposobiti čim več prostovoljcev in najti stalne prostore za knjižnice.

Reach Out and Read (Vzemi in beri) je program, ki ga je vpeljal pediater dr. Robert Needlman (Cleveland, Ohio,

ZDA) in vključuje 12 zdravstvenih ustanov za revnejše otroke v Clevelandu. Pediatri dajo novo slikanico vsakemu otroku prvič pri šestih mesecih in nato do petega leta ob vsakem rednem obisku, to je vsakih šest mesecev. Starše pa v pogovoru opozarjajo, kako pomembno je brati otrokom. V čakalnicah prostovoljci otrokom berejo in predstavljajo knjige. Uspehi so izredni.

Ostali predlogi za nagrado 2003 so bili:

- »Hope for the Future« (Upanje za prihodnost), projekt MIGJENI skupine, ki ga je predlagala albanska sekcija.
- »The Parent-Child Mother« Goose Program (Pravljичni program za starše in otroke), projekt, ki ga je predlagala kanadska sekcija.

- »Reading Books for Ten Minutes out of Class Every Day« (Deset minut branja vsak dan izven pouka), projekt Zveze delavcev pri časnikih in časopisih za kitajske otroke, ki ga je predlagala kitajska sekcija.
- »Nordic Centre for Children's Literature« (Nordijski center za mladinsko literaturo) za čilsko-danski projekt, ki ga je predlagala danska sekcija.
- »Ein Bücherbus in Nicaragua« (Bibliobus v Nikaragui), za projekt Nemčije in Nikaragui, ki ga je predlagala nizozemska sekcija.
- »Club du livre et de la lecture pour jeunes ruraux/Caravane Civique« (Bralni in knjižni klub za mlade na podeželju v Maroku), projekt, ki ga je predlagala švicarska sekcija.

KIMETE BASHA – nova izvršna direktorica IBBY

Po triintridesetih letih zelo uspešnega dela v IBBY zapušča zaradi upokojitve mesto izvršne direktorice IBBY gospa **Leena Maissen**. Za novo izvršno direktorico je bila med desetimi kandidati izbrana Kimeta Basha iz Bruslja. Administrativna direktorica ostaja gospa Liz Page iz Basla, kjer ostaja tudi sekretariat IBBY.

Kimete Basha je preživela mladost v Avstraliji, kamor so po drugi svetovni vojni emigrirali njeni albanski starši. Študij angleščine je končala na univerzi v Torontu. Po letu 1979 se je preselila v Bruselj in se zaposlila kot učiteljica in bibliotekarka na Mednarodni šoli. Vključila se je v številne projekte za demokratične in socialne spremembe na Balkanu.

BOOKBIRD IŠČE NOVEGA UREDNIKA

Sedanjemu uredniškemu timu revije *Bookbird*, ki jo izdaja IBBY, se izteka triletni mandat. Revija izhaja štirikrat letno v angleškem jeziku. Novi urednik ali pa uredniški tim naj bi začel s prvo številko revije v letu 2005. Od urednika se pričakuje, da ima izkušnje na uredniškem področju, da pozna delovanje IBBY in da ima finančno podporo neke ustanove za administrativne stroške. Pri-

jave za novega urednika je treba poslati do 1. avgusta 2003. Podrobnejše informacije dobite na naslovu:

Alida Cutts
 Bookbird Editor Search Committee
 800 Barksdale Road, PO Box 8139
 Newark, DE 19714-8139, USA
 E-mail: acutts@reading.org
 Fax: int. +1302-731-1057
 in na sedežu Slovenske sekcije IBBY.

IBBY KONGRESI

29. kongres IBBY na temo KNJIGE ZA AFRIKO bo od 05. – 09. septembra 2004 v Cape Townu v Južni Afriki. Pokroviteljica kongresa je gospa Graça Mahel, soproga Nelsona Mandele. Referate je treba poslati do 30. junija 2003, Prijave na kongres pa do 30. aprila 2004.

Podrobnejše informacije lahko dobite na naslovu:

Jay Heale
South African Children's Book Forum (SACBF)
P.O. Box 847
Howard Place – 7450 South Africa
Tel.: +2721 – 532 05 55
Fax: +2721 – 671 29 02
E-mail: sacbf@worldonline.co.za

30. kongres IBBY bo od 20.–24. septembra 2006 v Pekingu na Kitajskem.

Podrobnejše informacije dobite na naslovu:

Chinese Board on Books for Young People (CBBY)
21 Dongsì Shi'er Tiao
Beijing 100708 – China
Tel.: +8610 – 64 05 07 60

Fax: +8610 – 64 03 27 66
E-mail: liping2188@sina.com

31. kongres IBBY bo od 07. – 11. septembra 2008 v Copenhagenu na Danskem. Tema kongresa bo ZGODOVINA V ZGODBAH, ZGODBE V ZGODOVINI. Podrobnejše informacije dobite na naslovu:

Vagn Plenge
IBBY Denmark
Hjulet/Aloa
Bakkegårdsalle 9, kld
DK-1804 Frederiksberg C – Denmark
Tel./Fax: +45 –33 31 09 00
E-mail: hjulet@get2net.dk

32. kongres IBBY bo leta 2010 v Santiagu de Compostela v Španiji. Podrobnejše informacije dobite na naslovu:

Xosè Antonio Neira Cruz
IBBY Spain
Rúa do Tambre 3
E-15705 Santiago de Compostela – Spain
Tel.: +34981 – 58 25 86
Fax: +34981 – 55 71 17
E-mail: xneira@usc.es

BIB'03 – BIENALE ILUSTRACIJ V BRATISLAVI 2003

Bienale ilustracij v Bratislavi 2003 bo v času od 05. septembra do 31. oktobra 2003 v Domu kulture v Bratislavi.

Podrobnejše informacije dobite na naslovu:

BIBIANA
Panská 41
815 39 Bratislava, Slovakia
Tel./Fax: + 421 2 544 349 86 ali + 421 2 544 335 50
E-mail: bib@bibiana.sk

PODOBE DOMIŠLJIJE 2003

Častna gostja Marija Lucija Stupica

V italijanskem mestecu Sàrmede bo 25. oktobra 2003 otvoritev 21. mednarodne razstave ilustracij »Le Immagini della Fantasia«. Razstavljal bo 42 umetnikov iz 21 držav. Preko 300 originalnih ilustracij bo obiskovalce popeljalo v svet pravljic, legend in zgodb. Za popolnejši vtis jih bodo spremljale tudi knjige, zato bo to tudi predstavitev mladinske literature. Kot vedno bo ob razstavi na voljo tudi bogat katalog. Želja organizatorjev razstave je prikazati nove trende in najbolj originalne sodobne ilustracije.

Od leta 1991 so razstave poleg Sàrmeda in bližnjega Trevisa gostovale še v Benetkah, Madridu, Aix en Provence, Vojvodski palači v Genovi, v Pompidujevem centru v Parizu, v Cankarjevem domu v Ljubljani, v Lizboni, Seville, italijanskem Vidmu, Salzburgu, Essnu, v Hiši umetnosti na Dunaju, v Istanbulu, Neaplju, Monzi, Stockholmu, Sieni, Rimu, Belunu in Bratislavi.

Razstavo spremljajo številne prireditve, s katerimi želijo opozoriti na pomen slikanice za otroka.

V okviru razstave sta še dve posebni predstavitvi, in sicer predstavitev častnega gosta (L'ospite d'onore) in predstavitev določenega lika ali teme.

Za letošnjo častno gostjo je izbrana akademska slikarka Marija Lucija Stupica. Ilustracije velike umetnice, ki je svoja dela predstavila v Sàrmedu že večkrat, so izjemne kvalitete, obogatene z njej lastno subtilnostjo; njihova nežna, otožna atmosfera zahteva zbrano pozornost in čarobno tišino, je zapisala Monica Manachesi.

Letošnji izbrani pravljичni lik je Perraultova **Pepelka**. Zanimivo bo videti, kako jo doživljajo današnji umetniki.

V Sàrmedu so pripravili tudi spominsko retrospektivno potujočo razstavo Štěpána Zavřela: Il magico mondo di Štěpán Zavřel (Čaroben svet Štěpána Zavřela) in poletno ilustratorsko šolo: Scuola estiva d'illustrazione »Štěpán Zavřel«. Tedenski tečaji bodo potekali od 16. junija do 26. julija. Voditelji tečajev so priznana ilustratorska imena: Svjetlan Junaković, Jindra Čapek, Linda Wolfsgruber, Józef Wilkoń in Maurizio Olivotto.

Informacije dobite na naslovu:
Fondazione mostra internazionale d'illustrazione per l'infanzia
Via Marconi, 2 - 31026 Sàrmede (TV)
Tel.: 0438.959582 Fax: 0438.582780
E-mail: sarmede@tmn.it
www.tmn.it/sarmede/mostre.htm

Vse prispevke za IBBY novice je napisala Tanja Pogačar

POGLED NA SVOJE DELO

LUTKARJA BREDA IN TINE VARL

Pisati o sebi se mi zdi malce smešno. Kaj je tisto, kar bi zanimalo bralce; kaj je tisto, kar bi sama želela, da bi vedeli o meni? Pravzaprav ne samo o meni – pač pa o naju s Tinetom. Kdor naju pozna, ve, da sva lutkarja, da za to dejavnost živiva poklicno in tudi v svojem prostem času.

Poklicno delo

Breda: Že trideset let hodim v službo! Temu se pač tako reče, čeprav nimam občutka, da hodim v službo! Boste rekli, da ne vem, kaj govorim (pišem). Hoditi v službo ima namreč pogosto negativni prizvok in veliko ljudi že v nedeljo zjutraj vzdihuje zaradi ponedeljka, ko je zopet treba na delo. Zato sama vedno podarjam, da v službi uživam, saj delam to, kar najraje počnem: lutke za male in velike otroke; žalotsne in vesele lutke, preproste in tehnološko bolj zahtevne. Tudi scenske rešitve spadajo v moj opis del in nalog, tu in tam še kakšen kostum, gledališki list in plakat, pa je že več kot dovolj za zapolnitev delovnih ur. Navadno pa je tako, da se ne gleda na uro, ampak se dela, dokler stvari niso pripravljene za uporabo, kar pomeni, da jih igralci lahko vzamejo v roke in z njimi igrajo. V lutkovnem gledališču morajo biti stvari domišljene, preden se pričnejo vaje v prostoru, igralec mora imeti lutko v roki že na prvi vaji in z njo se mora dati narediti vse, kar režiser

želi, da lutka zmore. Kasnejše spremembe lutke naj bi bile minimalne, še boljše pa je, če jih sploh ni. Ugotavljam pa, da je to predvsem za mlade režiserje najtežje, saj zvečine ustvarjajo sproti, ko vidijo, kaj jim prostor z igralci in lutkami omogoča.

Sama najraje rezbarim v les. Lesena lutka je zame tista ta prava, tista, ki najdlje živi in postane z leti še zanimivejša, saj izžareva patino časa in odseva vse tiste široko odprte otroške oči, ki jim lutka odpira svet čudežev oziroma jih popelje v imaginarni svet zabrisanosti med živim in neživim.

Tine: Štirideset let sem hodil v službo, nazadnje skoraj deset let v Lutkovno gledališče Maribor, pred tem dvajset let na Zvezo kulturnih organizacij. Lutkovna dejavnost severovzhodne Slovenije mi je ob vsem drugem pomenila največ. Ko danes gledam nazaj, sem prepričan, da so bila prav sedemdeseta in osemdeseta leta na gledališkolutkovnem področju v Sloveniji najbolj plodna in bogata. Vesel sem, da je bilo tako. In žalosten, ker so stvari kasneje stagnirale. Priznati moram, da je bilo delo z amaterji zame najlepše. Nikoli ni bilo dovolj denarja za amatersko dejavnost, pa so bili tisti resnično zagreti za dejavnost hvaležni že za nasvet. Ta občutek, da si bil nekemu dragocen (koristen), mi v življenju pravzaprav pomeni največ. Med profesionalci se pa stvari odvijajo drugače.

Neprestano si razpet med dajalci denarja (v našem primeru sta to Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Mestna občina Maribor) in kolektivom, ob tem pa moraš še repertoarno in izvedbeno zadovoljiti občinstvo na eni in uradno kritiko na drugi strani. Z občinstvom mislim na učiteljski kader in starše, saj so otroci zvečine bolj sprejemljivi za raznolikost, za modernejše, tudi abstraktne postavitve.

Danes sem že upokojen (kako se to čudno sliši), vendar se mi pogosto dogaja, da sem v časovni stiski. Zdaj se z velikim veseljem spet posvečam ljubiteljski dejavnosti pri nas in na slovenskem Koroškem.

Prosti čas

Breda: V prostem času delam lutke. Delam jih z mladimi na avstrijskem Koroškem. Skoraj trideset let (točneje 29) pripravljamo uprizoritve z lutkami in z maskami ali pa gledališke predstave najrazličnejših žanrov. Delati na Koroškem resnično pomeni delati, saj lutkovne skupine znotraj kulturno umetniških društev večinoma nimajo ne delavnic ne ljudi, ki bi bili usposobljeni tehnično izvesti scenske elemente in lutke. Tako imam vedno ob sebi svoj tehnični kovček, v katerem je prava delavnica v malem: z vsem orodjem, ročnimi stroji in osnovnim materialom, ki je potreben za izdelavo lutk. Smešno: kot ženska se kar dobro spoznam na tehniko in kadar s Tinetom potujeva po svetu, njega poleg gledališča zanimajo moda, kulinarika, ljudje, mene pa zaustavi vsako najmanjše izložbeno okno s tehnično ponudbo, še posebej, če so razstavljeni tudi stroji in orodja za obdelavo lesa in drobnih predmetov.

V prostem času kdaj pa kdaj narišem kake kostume in sceno za druga gledališča po Sloveniji, pa tudi za Avstrijce sem že delala. Tu in tam pripravim še

kakšno grafično opremo za knjižno edicijo, bolj prijateljsko kot kaj drugega. Trenutno se ukvarjam z opremo nove knjige Toneta Partljiča, v kateri opisuje pot po Dravi iz Maribora do Dupleka in si privoščiči kar nekaj krepkih zapisov o velikih politikih malega sveta. Naslova še ne vemo, gotovo pa bo nekaj v zvezi s popotovanjem in golažem. Pred leti sem opremljala in urejevala knjižne izdaje, saj sem bila najprej zaposlena kot likovno-tehnična urednica v mariborski Založbi Obzorja. Lahko si predstavljate, kako mi je pri duši, ko spremljam njen pokop. Mesto in vsi odgovorni v njem pa ne naredijo nič.

V prostem času predavam na Pedagoški fakulteti v Mariboru, in sicer bodočim vzgojiteljicam, profesorjem razrednega pouka in likovnikom. To počnem zelo rada. Lutkarjev nas je zelo malo in prav je, da naša znanja in védenja na kakršenkoli način prenašamo na mlade. Kar nekaj študentov letno lutkarija tako zagrabi, da se odločijo za diplomsko nalogo iz teh vsebin in kasneje, ko že učijo, pri svojem delu pogosto uporabljajo lutko.

V prostem času tu in tam tudi kaj napišem. Seveda pišem o lutkah oz. za lutkarje. S tem mislim na tehnologijo, uporabo ... Pisati sem začela (knjige; kakšen časopisni članek, strokovni zapis v revijah) na pobudo založnice Emice Antončič. Njena založba Aristej se je sprva ukvarjala z otroško in mladinsko literaturo in kasneje prerasla v zanimivo založniško hišo družboslovnih in humanističnih knjižnih izdaj. Ob letošnjem slovenskem tednu knjige je založba praznovala že deseto obletnico ustanovitve. Emici sem resnično hvaležna za prvo vzpodbudo; sodelujeva še naprej, sama pa tudi mimo njene založniške hiše še kaj napišem.

Tine: V prostem času sem tudi prej, ko sem še direktoroval, pripravljala lut-

kovne uprizoritve s koroškimi Slovenci, predvsem z mladimi. Začel sem davnega leta 74, po gostovanju mariborskih lutkarjev na Koroškem. Tajnik Krščanske kulturne zveze v Celovcu, gospod Nužej Tolmajer, je bil nad gostujočimi predstavami tako navdušen, da smo se kmalu dogovorili za sodelovanje. Prva predstava, ki sem jo zrežiral v Celovcu in v kateri so igrali dijaki slovenske gimnazije iz Celovca in člani koroške dijaške zveze, je bila *Koza Lizika*. Njej so leto za letom sledile še druge, popularne uprizoritve z najrazličnejšimi lutkovnimi sistemi in prostorskimi postavitvami. V tem času pa nismo samo odkrivali čarobnosti lutkovnega sveta, ampak smo se ne glede na starost našli kot ljudje, ki podobno čutimo in mislimo. Dijaki so postali študentje, študentje so se prelevili v odgovorne delovne ljudi najrazličnejših usmeritev in poklicev. Še vedno se srečujemo na premierah in ob kulturnih praznikih, v lutkovnih skupinah pa že igrajo njihovi otroci. Delati na Koroškem je nekaj posebnega; ne gre samo za gledališko dejavnost, ki naj bo kljub ljubiteljstvu čim boljša, gre za nekaj veliko močnejšega, za del naroda, ki je naš, pa vendar drugje, del ljudi, ki so razpeti med vsakdanom in dejavnostjo za ohranitev skupnosti. Žal ne zagovarjajo vsi mnenja, da jih bo v največji meri ohranila prav kulturna dejavnost: od lepe materne besede, zapisane v literaturi, pesmi, zapete v zboru ali posamezno, do najrazličnejših oblik gledališča, kjer se vse te dejavnosti združujejo. In še nekaj je bistvenega pomena: kdor se v otroških letih aktivno vključi v eno od oblik društvene dejavnosti (zaigra na odru ali zapoje), bo ostal Slovenec vse življenje. Seveda pa ne morem mimo našega prijateljskega odnosa. S tistimi, ki so se v lutkovno skupino vključili že pred tridesetimi leti, ohranjamo pristne prijateljske odnose, tisti, ki igrajo zdaj, so mi kot vnuki: veselijo se z mano, mi

marsikaj zaupajo, se mi potožijo nad šolo in starši, predvsem pa zelo, zelo radi nastopajo z lutkami.

V prostem času, večinoma so to le zimski meseci, dnevno obiskujem mariborsko termalno kopališče Fontana. Postala mi je pojem prijetnega počutja in počitka, razgibavanja in sprostitve. Vse goste, ki prihajajo v našo hišo na Betnavski – in teh ni malo – obvezno peljem tja. Fontano poznajo skoraj vsi lutkarji iz Evrope, ki so kdaj gostovali pri nas.

Pogosto sem tudi v Svečini, v majhni hiši med vinogradi, ki je pravi zeleni azil za mestne ljudi. Tam kosim, skrbim za rože, preganjam polhe. Ti so največja nadlega; ne dajo mi spati, pa se zaradi njih ob večerih raje vračam v Maribor.

Zelo rad tudi potujem. Moja najljubša destinacija je London, ki je gotovo Meka gledališkega sveta. Kljub temu da Bredo bolj privlači vzhodnjaška eksotika, vsakih nekaj let pristaneva v Londonu.

Konjički

Breda: Če bi me vprašali, kaj razen svojega poklica najraje počnem, bi odgovorila, da sem najraje v naravi; rada hodim po hribih, včasih tudi po skalah, rada kolesarim in smučam. Zadnjih nekaj let, odkar imamo drugi dom v Svečini, rada tudi jaham. Bližnji kmet Purgaj se z veliko ljubeznijo ukvarja z vzrejo konjev haflingerjev. Organizira tudi jahalne tečaje in tako sem se pred leti še sama vključila. Krasno je; kobile so čudovite. In vsako leto imajo žrebeta, ki norijo okoli svojih mam. Tako preprosto je, elementarno, nobene noblese. Pokrajina tega skrajnega zahodnega konca Slovenskih goric je prečudovita. Lahko jo gledam skozi oči sprehajalca ali iz konjskega sedla, vedno mi odpira nove poglede, da si oko in duša vtisneta v spomin te nepozabne impresionistične slike. Pred leti sem si kupila tudi knji-

žico slovenske transverzalne poti in si rekla, da jo moram prehoditi do svojega sedemdesetega rojstnega dne. Pridno jo polnim z žigi.

Zvečer obvezno zaspim s knjigo v roki. Tine sicer zlobno pripominja, da si s knjigo samo pokrijem obraz, da lažje zaspim; pravi, da niti treh vrst ne preberem. Čeprav je v tem morda nekaj resnice, pa to vendarle govori o moji veliki ljubezni do knjig in literature. V mladosti nisem bila posebej strastna bralka in sem kakšno domače branje tudi prepisala. Z leti pa mi knjiga pomeni vedno več; ne samo strokovna, študijska, tudi poljudna in leposlovna. Začela sem brati poezijo in spoznavati drugačne poglede na svet. Zanima me predvsem elementarnost, izvornost našega bivanja. Domače knjižne police so se začele polniti ... Seveda ne kupujem romanov, čeprav jih rada berem, ampak knjige o lutkah in gledališču, o vseh vrstah umetnosti, o filozofiji novega sveta, ki se že čuti povsod okoli nas. Kupila sem seveda tudi Harryja Potterja in ga prebrala na dušek; po pravici povedano, ga je Tine prebral pred mano, ker imajo upokojenci pač več časa! Kot likovna urednica pri Obzorjih sem bila seznanjena s svetovno založniško produkcijo, redno sem obiskovala frankfurtski in bolonjski knjižni sejem, pa je ta ljubezen do knjig ostala.

Seveda zelo rada tudi potujem. Kamorkoli. Vse se mi zdi zanimivo in primerljivo z našim okoljem, z našim načinom življenja. Toda vedno znova ugotavljam, da tega svojega koščka sveta prostovoljno ne bi zamenjala nikoli.

Tine Na prvo mesto bi postavil potovanja. Med vsemi potovanji doma ali v tujini so mi najbolj pri srcu tista, ki so povezana z ogledi gledaliških ali opernih, lutkovnih in baletnih predstav. Tu se z Bredo zelo lepo ujemava. Vesel sem vrhunskih dosežkov, ki nastanejo v

Mariboru. Bil sem in sem še velik ljubitelj Pandurjevega gledališča. V zadnjih letih se neverjetno dviguje mariborski balet, posebej sta me navdušila Klugov Tango in Lacrimas. Pred leti sem videl Bejarovo postavitve Stravinskega v Parizu, pa Šparenblekove koreografije v Zagrebu, Ljubljani in na Dunaju. Klug s svojimi pogledi na sodobno plesno gledališče, s svojo neverjetno energijo, s poznavanjem telesa in giba, z natančnostjo izvedbe prav nič ne zaostaja za njimi. Izredno rad imam tudi musical. Videl sem prav vse Webrove, nekatere tudi na newyorškem Broadwayu; odkar pa dunajska glasbena scena ponuja tudi to bolj všečno glasbeno zvrst, sem kar večkrat na leto v avstrijskem glavnem mestu. Pa tudi najbližje je. V dveh urah in pol si v centru Dunaja, ki ni zanimiv le s te gledališko scenske plati, pač pa tudi z muzejsko razstavne.

Ne vem, če je prav, da razodenem še svojo ne najbolj moško preokupacijo: zelo rad kuham. Pravijo, da je moj golaž najboljši daleč na okoli. Kadar v Mariboru gostujejo koroški lutkarji in spijo pri nas, že vnaprej vedo, da jih na Betnavski čaka pisnik špagetov ali polente in Tinetov golaž. V kuhinji sem rad inovativen. Kljub ne vem kolikim kuharskim knjigam z vsega sveta, ki jih kupuje Breda, najraje poskušam sam: od kitajske do štajerske kuhe na moj način! Miza mora biti vedno lepo pripravljena. Najbolj srečen pa sem takrat, kadar za mizo sedi veliko ljudi.

Zelo uživam tudi v naravi, vendar ne pretiravam! Rad gobarim, na dvatisočaka pa bom stopil le, če me bo na vrh pripeljala gondola.

Družina

Breda + Tine: Spoznala sva se, ko sva kot aktivna mladinka sodelovala v mladinskem radijskem klubu Mladi mladim mariborske radijske hiše. Kma-

lu sva pripravila prvo skupno lutkovno predstavo (jasno, da jo je režiral Tine, lutke pa izdelala Breda). Skupaj sva že triitrideseeto leto! Imava dva krasna otroka, Valentino in Matica, ki sta poklicno zašla v umetniške vode (umetnostno zgodovino in glasbo), kar nama je zelo všeč. Žal še nimava vnukov, čeprav si jih že želiva. Doma je že pripravljeno majhno gledališče in lutke, ki bodo z veseljem zabavale mladež. Najina otroka sta odraščala brez svojih lutk, seveda pa sta bila v stiku z njimi – doma smo pogosto cele noči delali lutke, pa vadili v domači dnevni sobi. Videla sta vse mariborske lutkovne predstave, kasneje tudi dramske in operne. Ob skupnih večerjeh se velikokrat spominjata zgodnje mladosti in »neumnih staršev«, ki so jima kupovali majice z mucami, čeprav bi veliko raje imela take brez vsega ali vsaj s kakšno raketo na sprednji strani. Spominjata se, kako je bilo vedno najlepše pri najboljših družinskih prijateljih, kjer sta dobila tudi Coca-colo, pri

nas pa smo pili samo domači jabolčni ali grozdni sok; spominjata se, kako sem čistila okna, ko sem ostala kak dan doma zaradi njune bolezni, namesto da bi ves čas posedala ob njuni postelji. S Tinetom sva si že stokrat obljubila, da bo pri vnukih drugače; razen Coca-cole, seveda!

Zaključek

Ne veva, kakšna slika veje iz zapi-sanega. Prav gotovo ni politično obarvana, saj naju politika ne zanima; kot kulturnika in esteta se trudiva biti nad njo. Ugotavljava, da to sicer ni vedno najboljša pot, ker nam politika vendarle kroji kulturni vsakdan, a drugače ne znava in nočeva živeti.

Skušava se držati načela (verjetno nama je to usojeno), da je dajanje vrlina, zato le redkokdaj rečeva: »Ne, tega pa ne bova naredila!«

Breda in Tine Varl, maja 2003

Opomba uredništva:

Breda in Tine Varl sta za svoje dolgoletno delo na področju mladinskega gledališča, še posebej lutkarstva, januarja 2003 prejela Tischlerjevo nagrado, najvišje priznanje koroških Slovencev.

ODMEVI NA DOGODKE

5. SLOVENSKI BIENALE ILUSTRACIJE

Po treh letih so se zopet odprla vrata slovenskemu bienalu ilustracij. Časovni zamik je bil potreben, da se ne bi naša najpomembnejša ilustratorska predstavitev prekrivala z bienalom ilustracij v Bratislavi (BIB), na katerem želijo slovenski ilustratorji tako kot doslej tudi v bodoče sodelovati.

5. slovenski bienale je bil posvečen **ilustracijam Marije Lucija Stupica**, ki bodo jeseni 2003 s samostojno razstavo predstavljene tudi na BIB-u.

5. slovenski bienale ilustracije, ki je bil v Cankarjevem domu v Ljubljani od 14.11.2002 do 5.1.2003, je gostil 47 sodobnih slovenskih ilustratorjev. Razstavo so dopolnjevale originalne ilustracije Ivana Vavpotiča iz Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu. Uvodni besedili v katalogu sta prispevala kustosinja razstave Judita Krivec Dragan in dr. Andrej Smrekar. Strokovna žirija v sestavi akad. slikarke Kamile Volčanšek, akad. slikarja Milana Eriča, umetnostnega zgodovinarja Iztoka Premrova in umetnostnega zgodovinarja dr. Ferda Šerbelja je podelila sedem nagrad in priznanj: **Smrekarjevo nagrado za življenjsko delo akad. slikarki Jelki Reichman, Smrekarjevo nagrado za ilustratorsko delo zadnjih let akad. slikarju Zvonku Čohu, plaketo Hinka Smrekarja Damijan Stepančiču in akad. slikarki Kamili Volčanšek, priznanji Hinka Smrekarja pa sta prejela akad. slikarka Alenka Sottler**

in akad. slikar Gorazd Vahen. Posebno nagrado, namenjeno debitantu, je žirija prisodila absolventu Akademije likovnih umetnosti, **Petru Škerlu**.

Postavitev razstave s predstavitevijo ene ali več ilustracij izbranih avtorjev je nevsiljivo poudarjala pomen posameznih razstavljalcev. Luči, usmerjene v spodnji rob ilustracij, so omogočale gledalcu bližji odnos do vsakega razstavljenega lista posebej.

Razstavljali so: Peter Abram (1956), Zvest Apollonio (1935), Mojca Cerjak (1959), Igor Cvetko (1949), Marjeta Cvetko (1953), Zvonko Čoh (1956), Daniel Demšar (1954), Dunja Furlani Kofler (1944), Fojž A. Zorman (1952), Kostja Gatnik (1945), Jelka Godec Schmidt (1958), Ančka Gošnik Godec (1927), Adriano Janežič (1972), Marjanca Jemec Božič (1928), Samo Jenčič (1958), Alenka Koderman (1970), Kristina Krhin (1974), Polona Lovšin (1973), Irena Majcen (1948), Marjan Manček (1948), Jaka Modic (1962), Dušan Muc (1952), Radko Oketič (1953), Silvan Omerzu (1955), Mojca Osojnik (1970), Andreja Peklar (1962), Lilijana Praprotnik Zupančič – Lila Prap (1955), Marija Prelog (1954), Ana Razpotnik (1978), Jelka Šubert Reichman (1939), Lucijan Reščič (1946), Irena Romih (1965), Matjaž Schmidt (1948), Rudi Skočir (1951), Alenka Sottler (1958), Damijan Stepančič (1969), Urška Stropnik (1973), Ana Šalamun (1970), Peter

Škerl (1973), Karmen Špelič (1969), Maja Šubic (1965), Gorazd Vahen (1969), Emi Vega (1953), Kamila Volčanšek, Ana Zavadlav (1980) in Dalibor M. Zupančič (1949).

Razstava je prepričljivo razgrnila pred gledalca motivno pestrost, humor, bogastvo likovnih izrazov in tehnik s pretežno visoko ravnijo razstavljenega gradiva.

Za redne spremljevalce slovenskega ilustratorskega dogajanja je bilo presenečenje veliko število novih imen v primerjavi s 4. bienalom. Mednje sodijo: Alenka Koderman, Kristina Krhin, Polona Lovšin, Jaka Modic, Radko Oketič, Ana Razpotnik, Irena Romih, Ana Šalamun, Peter Škerl, Karmen Špelič, Maja Šubic, Emi Vega, Ana Zavadlav. Številne med njimi spremljamo v otroškem periodičnem tisku, na tej prireditvi pa jih srečujemo prvič. Prvikrat se je na bienale uvrstila tudi Marija Prelog, ki že dolgo ilustrira predvsem religiozno in šolsko tematiko. Opazna je bila vrnitev Dunje Furlani Kofler na ilustratorsko sceno.

Bogateje kot na vseh dosedanjih bienalnih prireditvah (z izjemo drugega bienala) je bila zastopana ilustracija za odrasle. S Petrom Abramom in Zvestom Apolloniem smo se na bienalih že srečali, na novo sta se predstavila Jaka Modic in Radko Oketič z aktualno politično oziroma vojno tematiko. V podoben tematski okvir bi lahko prišli tudi karikature Daliborja M. Zupančiča, ki smo ga na 4. bienalu spoznali v avtorski slikanici *Dežela tuintam*.

Odnos ilustratorja do snovi, ki jo ilustrira, in njegova odvisnost od bralca oziroma gledalca, ki mu je namenjena, že po naravi stvari vodita v izrazno in tehnično raznolikost podob. Tako so npr. najuspešnejše upodobitve tistih zgodb, ki so ilustratorju najbližje. Ne nazadnje otroška ilustracija zahteva od avtorja tudi otroški sorodno občutljivost

in smisel za domišljjsko bogastvo predstava, kadar te oblikujejo pravljичni svet. Ta svet upodablja vsak avtor po svoje, v skladu s svojim likovnim gledanjem in svojo življenjsko filozofijo. Prav zato je tako pomembna sorodnost med avtorjem besedila in ilustracij. K temu idealu vodi avtorska slikanica, ki jo ustrvari ena sama oseba, pri čemer je pomembno, da sta si besedilo in njegova likovna upodobitev po kvaliteti kolikor je le mogoče enakovredna. Pomembna je tudi občutljivost in odgovornost likovnega urednika pri izboru najprimernejšega ilustratorja in njegov posluš, da zazna, kdaj neko besedilo ne potrebuje ali celo ne prenese likovnega ponazarjanja.

Ko poskušamo predstaviti posamezne avtorje bienala in njihova razstavljenega dela, omenjamo najprej nagrajence. Jelko Reichman odlikujeta razumevanje in odprtost do otrok, ki ji omogočata njeno bogato likovno znanje v realistični obliki, z rahlo idealizacijo predvsem figur, uporabiti na otroku prijazen in dojemljiv način. Zvonko Čoh je tudi v Kekcu in Bedancu Josipa Vandota v literarni priredbi Andreja Rozmana Roze na svoj poseben način zapisan humorju in karikiranju figur. Hkrati inventivno sledi Vandotovi zgodbi v preteklem, k romantiki nagibajočem se krajinarstvu. Tako s slogovno dvojnostjo ilustracije opozarja na oba avtorja zgodbe, na pisatelja Josipa Vandota in na Andreja Rozmana Rozo, ki je Vandotovo pripoved prilagodil za slikanico in jo približal današnjim otrokom. Damijanu Stepančiču je v ilustracijah za *Mlečno čokolado in druge detektivske zgodbe* Petra Svetine uspelo v domišljjsko in pripovedno bogatih, barvitih ilustracijah združiti nekatere značilnosti slovenske ilustratorske tradicije z dinamičnostjo risanih filmov v zelo učinkovito avtorsko pripoved. Kamila Volčanšek je žirijo prepričala z izvirnostjo svojega humorja in žlahtnostjo računalniško kolorirane skenirane risbe

s tušem za *Košasto Katko* pisateljice Bine Štampe Žmavc. Alenki Sottler je z ilustracijo *Pepelke* iz knjige *Najlepše pravljice* uspelo ustvariti virtualni vtis pravljичnega sveta v klasični tehniki tempere s črtkano risbo v prevladujoči zeleno-zlato-vijolični barvitosti. Gorazd Vahen je za slikanico *Čuk na palici* Svetlane Makarovič ustvaril iluzionistično prepričljivo pokrajino z dramatično težo oblakov in vanjo vključil živalske protagoniste zgodbe. Peter Škerl je presenetil z originalno oblikovanimi deževnikarji za slikanico *Deževnikarji* Špele Kuclar. S kombinacijo črtovja s tušem in akrilnih ploskev v močnih barvnih in svetlobnih kontrastih je dosegel tudi s pokrajinskim prizorom pravljичni vtis s surrealističnim podtonom.

Med nenagrajenimi avtorji izstopajo med najmlajšimi Maša Kozjek, ki z akrilno podobo s posebnimi perspektivnimi pogledi dosega pravljичno občutje in hkrati realistično prepričljivo podaja značilnosti kraške pokrajine, ki jo podpira tudi kolorit. Polona Lovšin je učno snov ilustrirala v mešani tehniki z akrilom na slikarsko spreten in domišljjsko bogat način. Ana Razpotnik pripoveduje otroško zgodbo o mucu igrivo in lahkotno, pri čemer je uporabljenimi liki in svetlobnimi efekti v mešani tehniki spominja na Mojco Osojnik. Urška Stropnik vnaša z otroško občuteno črtno risbo in plakatno tempero v slovensko ilustracijo pravo novost in svežino. Svoj ilustratorski pristop enako uspešno uveljavlja pri izobraževalnih in literarnih temah pa tudi pri oblikovanju reklamnega gradiva. S prijetnim, otroško nerodnim likovnim podajanjem zgodbe o medvedkih Janeza Bitenca nas pritegne Alenka Koderman. Zdajšnja duhovita in barvita likovna pripoved Adriana Janežiča za *Stonogo Berto* avtorice Urše Krempel je v primerjavi z njegovo karikirano in groteskno obarvano črnobelo risbo otrokom najbrž bolj blizu.

Med srednjo generacijo je imeniten Kostja Gatnik z ilustracijo za *Veroniko z Malega gradu*. Poleg jasne risbe jo odlikujeta akcija in kmečko robati humor, podoben njegovim ilustracijam za *Bohinjske pravljice*. Marjan Manček ima, tako se zdi, neizčrpen zaklad vedno novih domislic in dolgo vrsto različnih, avtorsko prepoznavnih likovnih rešitev. V ilustraciji besedila Polonce Kovač *Težave in sporočila psička Pafija* je z nočnim prizorom na svoj originalen način pravljичen in slikarski. Matjaž Schmidt vnaša v svojo ilustracijo vse več slikarskih potez s študijem barve in svetlobe, ob tem pa s pretiravanji v proporcijah figur in z njihovim karikiranjem želi animirati mladega bralca. Ilustracija ljudske pravljice *O pastirju in debeli uši* to jasno kaže. Dobre likovne rešitve sta za protivojne ilustracije našla Radko Oketič za avtorsko zgodbo *Protiraketna lubenica* in Fojž A. Zorman za *Begunce*.

Lilijana Praprotnik Zupančič – Lila Prap je s svojimi avtorskimi slikanicami tako rekoč na mah osvojila otroke in likovne kritike in se uveljavila na mednarodnih ilustratorskih razstavah. Njene harmonične podobe so vrhunske moderne oblikovalske stvaritve. Po kompleksnosti zabavnih, izobraževalnih in vzgojnih vsebin v velikih formatih slikanic za majhne otroke jo lahko primerjamo z Ericom Carlejem, enim največjih mojstrov slikaniške ustvarjalnosti za otroke.

Irena Romih je z akrilno ilustracijo sprevoda s prižganimi svečami v težkem rjavem koloritu ustvarila tubobno razpoloženje na povsem slikarski način.

Ančka Gošnik Godec in Marjanca Jemec Božič sta bili na 5. slovenskem bienalu ilustracije edini predstavnici starejše generacije naših ilustratork. Marjanca Jemec Božič je v ilustracijah za Pavčkovega *Jurija Murija drugič v Afriki* s svežino in humorjem ter z ilu-

stratorsko večino prekosila svoje prvo oblikovanje *Jurija Murija v Afriki*. Ančka Gošnik Godec je bila predstavljena z ilustracijami iz knjige *Lonček, kuhaj!* s podnaslovom Najlepše slovanske pravljice. Zbrala jih je Kristina Brenkova. Ilustracija v katalogu poudarja umetnično izjemnost v slikanju miniaturnih upodobitev pravljичnih bitij in prizorov. S svojo oblikovno dovršeno ilustracijo je Ančka Gošnik Godec enako privlačna za otroke in odrasle. V zadnjih letih so njene ilustracije postale še bolj sproščene, igrive in humoristične.

Tudi drugi avtorji na bienalu, čeprav v zapisu niso posebej omenjeni, pomembno dopolnjujejo mozaik slovenskih ilustratorskih izrazov in pripravljajo nova pota njihovem razvoju. Ob tem se zdi verjetno, da bo naslednji bienale slovenske ilustracije prinesel še večji odmik od t. i. knjižnega slikarstva k oblikovalskim slikaniškim projektom, kar je bilo opaziti že na 5. bienalu.

Ob zaključku tega kratkega pregleda se nehote spomnim besed slovaške

ilustratorke starejše generacije, ki je na enem od srečanj med ilustratorji, založniki in publiko na razstavi ilustracij v Bologni menila, da je naravno, če mladi ilustratorji danes prevzemajo vodilno vlogo, vendar bi po njenem prepričanju morala vsaka mednarodna ilustratorska razstava ohraniti nit s staro klasično ilustracijo, iz katere bi se mladi lahko marsičesa naučili. Ne nazadnje je ilustracija v knjigi statični medij, ki dovoljuje otroku ponovno in ponovno vračanje k isti zgodbi in istim slikam. Prav zato je ilustracija v knjigi lahko bogatejša in zahtevnejša od tistih, ki jih otrok sprejema preko elektronskih medijev v obliki hitro bežečih slik, ki praviloma ne omogočajo večkratnega gledanja. Otroku najbrž potrebuje eno in drugo.

Po vsem povedanem bogato ilustrirano pravljico izročilo ni namenjeno samo otrokom, morali se mu bomo znati odpreti tudi odrasli, če se hočemo približati otrokom.

Maruša Avguštin

LEVSTIKOVE NAGRADE 2003

Založba Mladinska knjiga že od leta 1949 podeljuje Levstikove nagrade, s katerimi spodbuja in nagraduje ustvarjalce izvirnih slovenskih knjig za otroke in mladino. Gre za eno najstarejših slovenskih knjižnih nagrad, staro skoraj toliko kot založba, ki jih podeljuje.

Do leta 1999 so Levstikove nagrade vrednotile le tekočo produkcijo, ob petdesetletnici nagrade pa so začeli podeljevati še Levstikovi nagradi za življenjsko delo

Letošnje nagrade so podelili 11. junija. Prejeli so jih:

– za življenjsko delo pesnik **Tone Pav-**

ček in ilustratorka **Marjanca Jemec Božič**;

- za izvirno leposlovno delo, za avtorsko slikanico *Hiša, ki bi rada imela sonce*, ilustratorka **Mojca Osojnik**;
- za izvirne ilustracije v knjigi *Leteči krožnik na našem vrtu* ilustrator **Damijan Stepančič**.

Utemeljitev Levstikove nagrade pesniku TONETU PAVČKU za življenjsko delo:

Tone Pavček je eden tistih slovenskih mladinskih pesnikov, ki so si že s svojimi prvimi objavami prislužili sloves

klasika, s svojimi številnimi knjigami pa je globoko obeležil tudi zgodovino Založbe Mladinska knjiga.

Tone Pavček je čarovnik z besedami, ki odzvanjajo in prekipevajo od otroško razposajenih in brezskrbno žlobudravih podob in zvokov, po drugi strani pa se vedno najde prostor in trenutek za resnejša premišljevanja o razpotjih in postajah na poti življenja, ter o sencah, ki sem in tja na tej poti neizogibno zatemnijo sonce.

Pesnikova popotnica za vse male in velike vandrovcе na poti življenja je, da je vsem dvomom navkljub vredno vztrajati. Kajti kot pravi: »Pot k lepemu je odprta. Je od vseh in za vse.«

O pesniku Tonetu Pavčku

Tone Pavček se je rodil 29. septembra 1928 v Svetem Juriju na Dolenjskem. Je pesnik, prevajalec, urednik, publicist, znan kulturni delavec. Gimnazijo in visokošolski študij prava je končal v Ljubljani. V letih 1955–57 je bil novinar pri *Ljubljanskem dnevniku* in *Ljudski pravici*, nato do leta 1972 novinar in urednik na RTV Ljubljana in hkrati (1963–67) ravnatelj Mladinskega gledališča v Ljubljani. Od 1972–90 je bil glavni urednik Cankarjeve založbe in v letih 1979–83 predsednik Društva slovenskih pisateljev.

Objavljati je začel v *Mladinski reviji* leta 1947. S Kajetanom Kovičem, Janezom Menartom in Cirilom Zlobcem je leta 1953 izdal znamenito zbirko *Pesmi štirih*. Pripada povojni generaciji pesnikov, ki so izšli iz socialnega realizma in ga razvijali v smeri intimizma.

Nagrade in priznanja:

1958 **Levstikova nagrada**;

1959 Trdinova nagrada;

1961 Nagrada Mlado pokolenje in **Levstikova nagrada**;

1965 Nagrada Prešernovega sklada;

1984 Prešernova nagrada;

1987 Kajuhova nagrada; 1996, nagrada Večernica;

2003 Levstikova nagrada za življenjsko delo.

Pri Založbi Mladinska knjiga so izšla naslednja dela Toneta Pavčka:

Trije bratje in zlata ptica (1956), *Maček na dopustu* (1957), *Juri Muri v Afriki* (1958), *Velesenzacija* (1961), *Strašni lovec Bumbum* (1969), *Kaj je najlepše* (1969), *Čenčarija* (1975), *Domače živali* (1976), *Mokedaj* (1976), *Poganske hvalnice* (1976), *Slon v žepu* (1979), *Sonce in sončice* (1993), *Upočasnitve* (1998), *Deček gre za soncem* (1998) *Juri Muri drugič v Afriki* (2001)

Utemeljitev Levstikove nagrade ilustratorki MARJANCI JEMEC BOŽIČ za življenjsko delo:

V zgodnjih petdesetih letih prejšnjega stoletja je nekaj zagnanih ljudi omogo-

čilo razmah slovenske ilustracije. Med njimi zaseda posebno mesto akademska slikarka Marjanca Jemec – Božič. Posebno zato, ker je v njenih ilustracijah poudarek na humorju, ob njih pa so se vedno hahljali tako odrasli kot otroci, katerim so bile namenjene.

Neobremenjeno in lucidno, včasih obešenjaško, a vedno tudi z zrnom modrosti, je predstavljala in komentirala najbolj tipične in občeveljavne značajske poteze nastopajočih junakov. Njene prepoznavne podobe in značilni rokopis govorijo s preprosto, h karikiranju nagibajočo risbo, in čistimi, sijočimi barvami. Pravzaprav je vse, kar nariše ali naslika, podvrženo rahljanju resnobnega sveta odraslih, ki tako radi umetno razmejujemo svet realnega od sveta domišljije. Od začetka ustvarjalne poti do danes je ustvarila številna dela, s katerimi je zaznamovala otroštvo in mladost večini od nas.

O ilustratorki

Marjanci Jemec Božič

Akademska slikarka Marjanca Jemec Božič se je rodila leta 1928 v Mariboru. Študirala je na Akademiji upodabljaljajočih umetnosti in leta 1954 diplomirala pri prof. Maksimu Sedeju. V letih 1955–1959 je bila zaposlena pri Delavski enotnosti, nato pa se je posvetila ilustriranju knjig in revijalnega tiska za otroke in mladino.

Nagrade in priznanja:

1971 Prix Japan 1971 za TV (ilustracijo *Čarobna moč v prodajalni instrumentov*);

1974 prva nagrada UNICEF-a za voščilnico;

1981 Kajuhova nagrada; **Levstikova nagrada** za ilustracije v knjigah *Ko Nina spi*, *Deževen dan je krasen dan*, *Pomladna ladja*, *Žiga-žaga*, *Metuljčki*;

1988 Plaketa UNICEF-a za ustvarjanje motivov za voščilnice;

2003 Levstikova nagrada za življenjsko delo.

Pri Založbi Mladinska knjiga so izšle naslednje knjige z ilustracijami Marjanca Jemec Božič:

Marja Cerkovnik: *Andrejev lok* (1966), Ela Peroci: *Pozabljene pravljice* (1967), Marja Cerkovnik: *Devet sončnih dni* (1967), Smiljan Rozman: *Janko in njegov svet* (1969), *Pravljice iz naših dni* (1969), Marja Cerkovnik: *Dopoldanski in popoldanski otroci* (1969), Marjana Seme: *Spomini partizanske učiteljice* (1970), Branka Jurca: *Rdeči škorenjčki* (1970, 1976), Josip Ribičič: *Nana, mala opica* (1970, 1999), Sergej Vošnjak: *Kruh, ki ga ni bilo* (1970), *Ljudske pesmice* (1971), *Jurček orje* (1972), Branka Jurca: *Katka, stoj!* (1972), Neža Maurer: *Kam pa teče voda* (1972), Marja Cerkovnik: *Pravljica na visokih petah* (1973), Marja Cerkovnik: *Praznična pravljica* (1974), Anica Černejeva: *Me-*

tuljčki (1975), Polonca Kovač: *Jakec in stric Hladilnik* (1976), Josip Ribičič: *Prvi izlet* (1976), Vida Brest: *Prodajamo za gumbe* (1976), France Bevk: *Kurir Markec* (1976,1983), Janez Vipotnik: *Diko na potepu* (1977), Branka Jurca: *Anča Pomaranča* (1983), Bojan Pisk: *Ko se smejem, vse razgrejem* (1983), Cvetko Gerlanc: *Dobro jutro, sonce, berilo za 3. r. OŠ* (1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991), Danilo Lokar: *Na pot* (1984), Branka Jurca: *Ko Nina spi* (1984, 1988), Igo Gruden: *Jožek ima hiško* (1984), Josip Palada: *Pismo* (1984), Branka Jurca: *Miško poleno* (1984), Vida Brest: *Mala Marjetica in gozdni mož* (1985), *Roža čudotvorna*, antologija sodobnega jug. pesništva za otroke (1985), Žarko Petan: *Pravljice za očeta* (1986), Jana Milčinski: *Lukec dobi sestrico* (1986, 1987, 1999), Miha Matè: *Zmajčkov rojstni dan* (1986), Janez Bitenc: *Telefon v mestu Tutukaj* (1987), Jovan Jovanović: *Žaba bere časopis* (1987), Cvetko Zagorski: *Vesela in žalostna voda* (1987), Jan Ryska: *Dedek, Kilijan in jaz* (1988), Tone Pavček: *Juri Muri v Afriki* (1988, 1993, 1994, 1998, 2000), Polonca Kovač: *O krokodilih, putkah in miselnih igrach* (1989), Leopold Suhodolčan: *Piko Dinozaver* (1989), Helena Veselko: *Prvo berilo* (1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999), Branka Jurca: *I: 0 za zajce* (1990), Polonca Kovač: *Križemkraž* (1991), Kaje-tan Kovič: *V mestu* (1991), Miha Matè: *Papagaj Bine* (1992), Ivan Potrč: *Dva admirala in druge zgodbe* (1993), Miha Matè: *Bosopeta družčina* (1994), Sara Cone Bryant: *Muca in papiga* (1994), Branko Rudolf: *Srebrna ribica* (1995), Miha Matè: *Kurja vojska* (1996), Vojan Tihomir Arhar: *Uganke* (1996, 1998), Berta Golob, Vida Medved Udovič, Miha Mohor, Igor Saksida: *Kdo se skriva v ogledalu*, slov. berilo za 5. r. OŠ (1998, 1999, 2001), Anja Štefan: *Melje, melje*

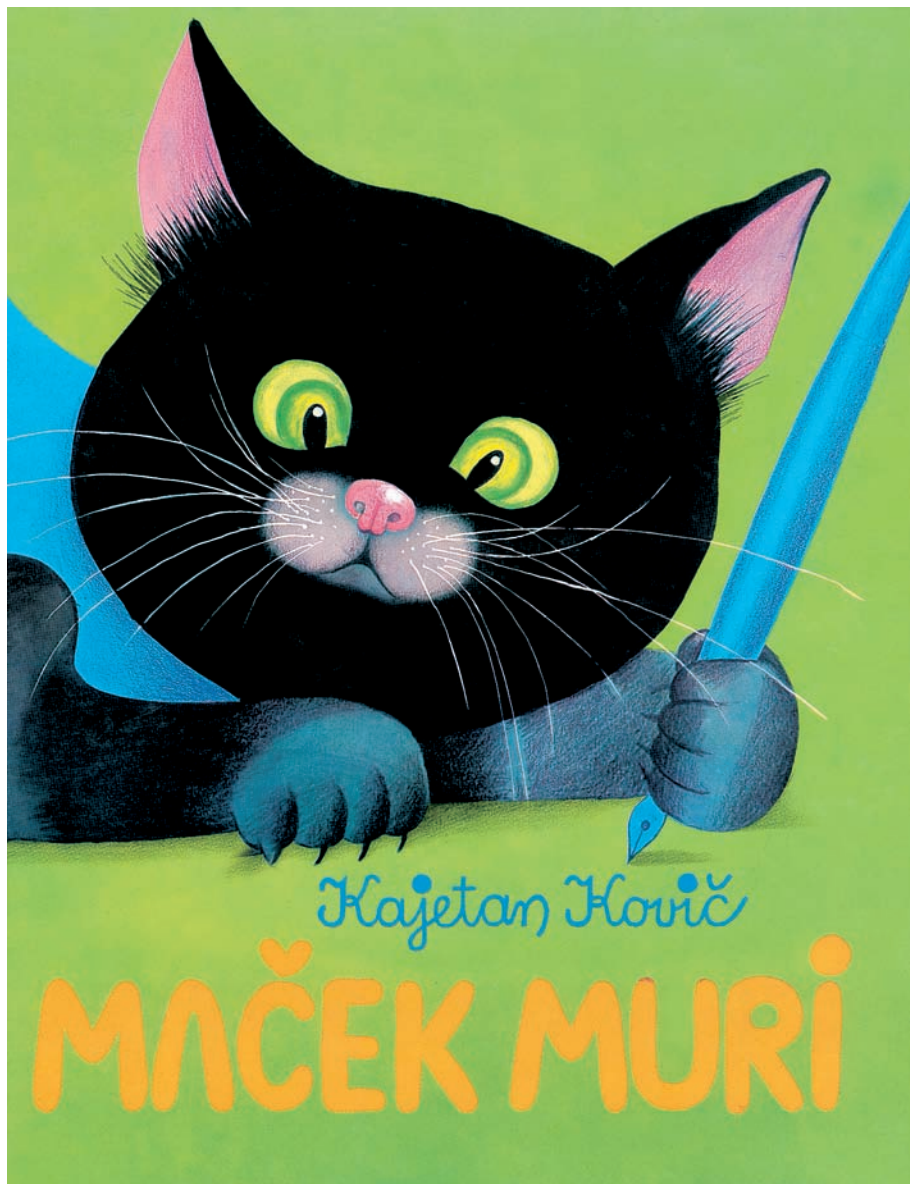
mčinček (1999), Vida Brest: *Prodajamo za gumbe* (2001), Tone Pavček: *Juri Muri drugič v Afriki* (2001)

Utemeljitev Levstikove nagrade ilustratorki MOJCI OSOJNIK za avtorsko slikanico *Hiša, ki bi rada imela sonce*:

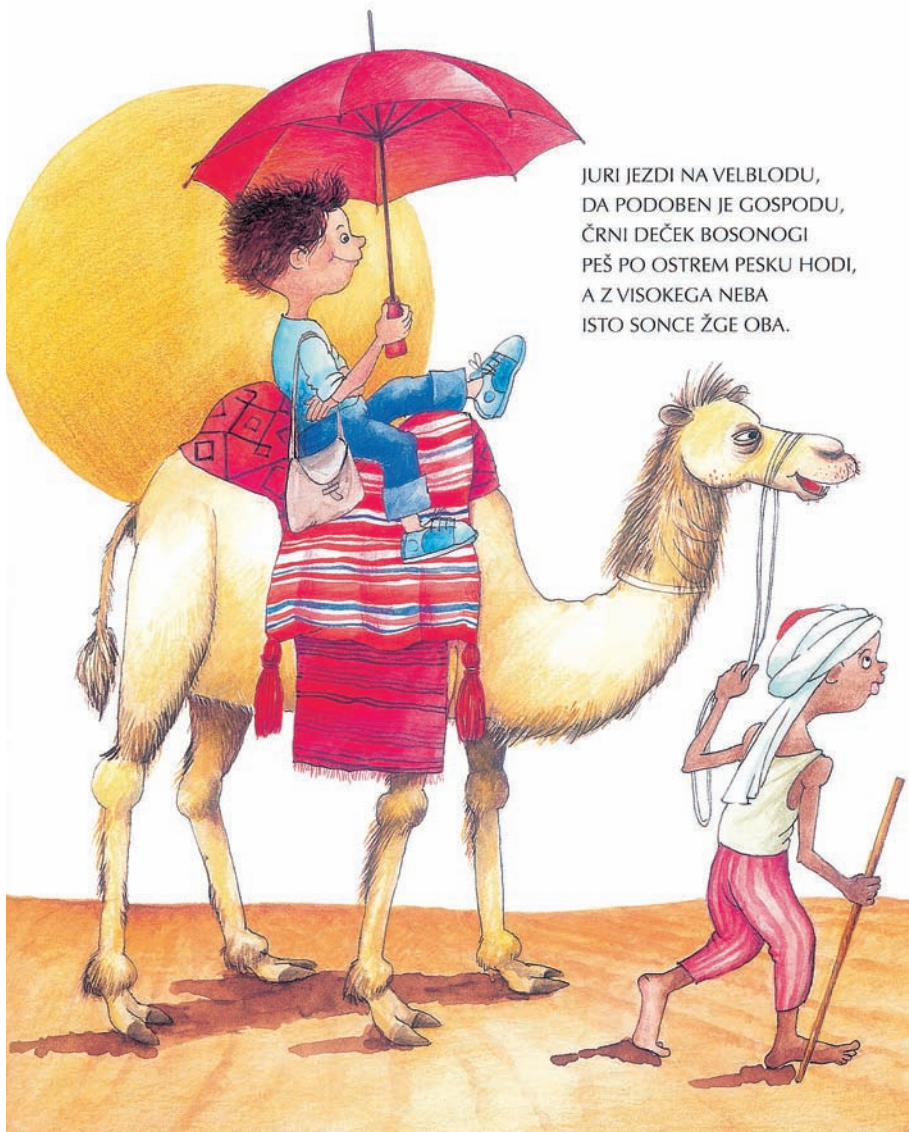
Akadska slikarka Mojca Osojnik je z avtorsko slikanico *Hiša, ki bi rada imela sonce* izjemno aktualno posegla v današnji, v marsičem preplitev čas. Avtorica se je v domišljenem, a okleščenenem in hkrati izrazno polnem besedilu lotila temeljnih filozofskih razmišljanj, ki jih je s pomočjo slikarskih podob simbolizirala za male in velike bralce.

Vrhunska avtorska slikanica z resničnim umetniškim presežkom nudi estetski užitek bralnemu sladokuscu v vseh starostnih obdobjih, in prav tako je po mnenju žirije slikanica Mojce Osojnik *Hiša, ki bi rada imela sonce*, ki daleč presega kakovostne standarde knjig za otroke in se s svojo večplastnostjo uvršča med kompleksna umetniška dela.

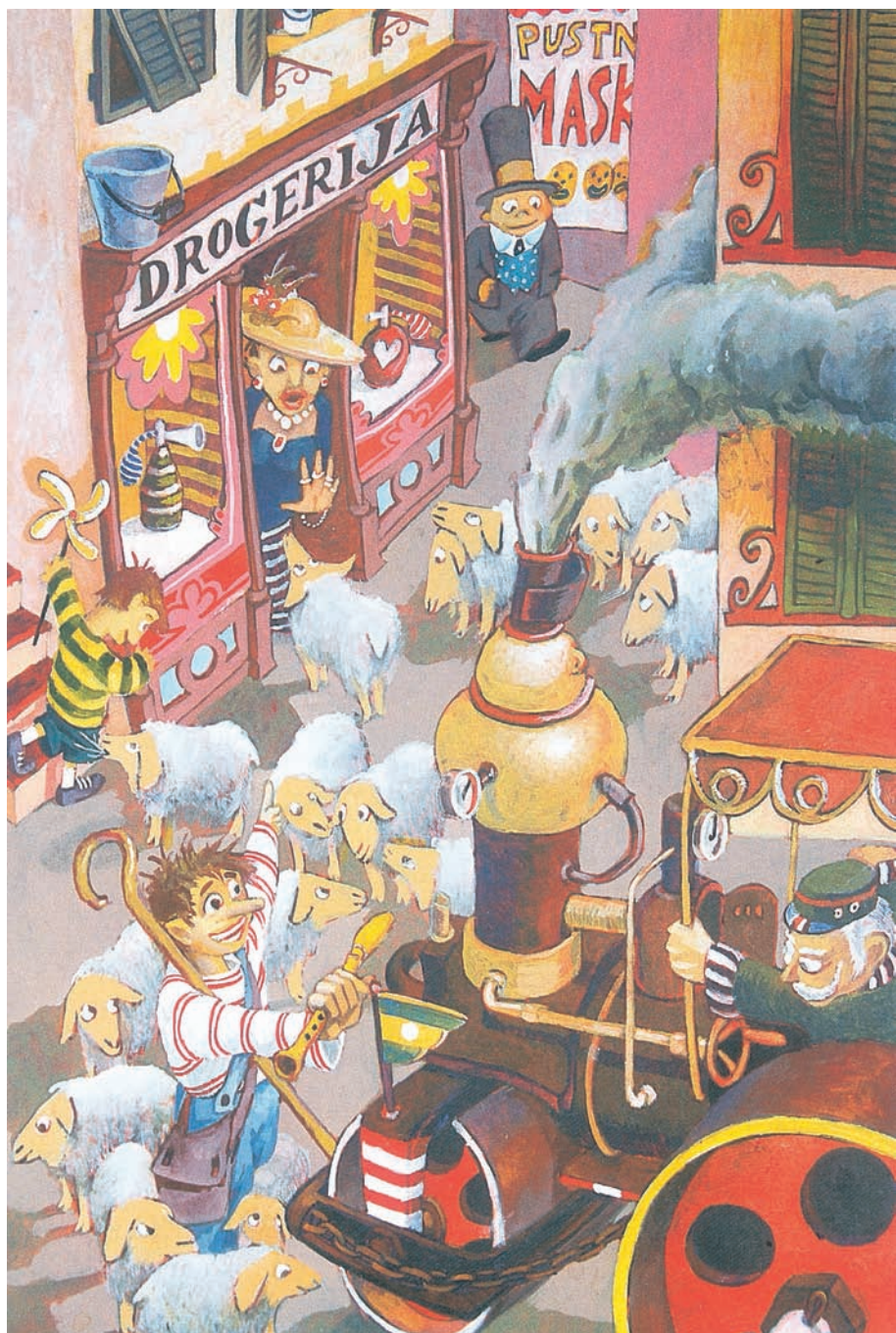

*Ilustracija Jelke Reichman iz slikanice
Kajetana Koviča Maček Muri*

JURI JEZDI NA VELBLODU,
DA PODOBEN JE GOSPODU,
ČRNI DEČEK BOSONOGI
PEŠ PO OSTREM PESKU HODI,
A Z VISOKEGA NEBA
ISTO SONCE ŽGE OBA.

*Ilustracija Marjance Jemec Božič iz slikanice Toneta Pavčka
Juri Muri drugič v Afriki*

*Ilustracija Damijana Stepančiča iz knjige Petra Svetine
Skrivnost mlečne čokolade*

*Ilustracija Urške Stropnik iz slikanice
Bine Štampe Žmavc Drevo srca*

O ilustratorki Mojci Osojnik

Slikarka in ilustratorka Mojca Osojnik se je rodila 29. junija 1970 v Kranju. Študirala je slikarstvo pri prof. Emeriku Bernardu na ALU v Ljubljani, kjer je leta 1995 diplomirala.

Študij slikarstva je nadaljevala pri profesorjih Metki Krašovec, Gustavu Gnamušu in Lisi Adams, diploma 1997.

V študijskem letu 1997/98 se je kot Fulbrightova štipendistka udeležila študija umetnosti na CGU-Art v Los Angelesu. Leta 2001 je dokončala magisterij na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani.

Mojca Osojnik je dobitnica Univerzitetne Prešernove nagrade 1994. Od leta 1997 ima status samostojne ustvarjalke na področju kulture. V letih 2001 do 2003 je živela in ustvarjala v Los Alamosu (Nova Mehika, ZDA). Svoja dela razstavlja na številnih samostojnih ter skupnih razstavah doma in v tujini. Že od študentskih let temelji njeno ustvarjanje na ilustriranju otroških knjig ter otroškega revijalnega tiska. V zadnjih letih daje poudarek avtorski slikanici.

Nagrade in priznanja za ilustracijo:
1997 Plaketa Hinka Smrekarja, 3. slovenski bienale ilustracije, Ljubljana
1998 Österreichische Kinder- und Jugendbuch Illustrationspreis, Dunaj
1999 Plaketa Hinka Smrekarja, 4. slovenski bienale ilustracije, Ljubljana
2001 Častno Priznanje BEIJ'01, Japonska
2001 Najlepša slovenska knjiga na 17. slov. knjižnem sejmu
2003 Levstikova nagrada za avtorsko slikanico *Hiša, ki bi rada imela sonce*.

Pri Založbi Mladinska knjiga sta izšli naslednji knjigi Mojce Osojnik: *Hiša, ki bi rada imela sonce*, avtorska slikanica; 2001 (v tisku) *Polž Vladimir gre na stop*, avtorska slikanica; 2003

Utemeljitev Levstikove nagrade ilustratorju DAMIJANU STEPANČIČU za izvirne ilustracije v delu Janje Vidmar *Leteči krožnik na našem vrtu*

Damijan Stepančič razvija na področju ilustracije pripovedno bogato in izrazito slikarsko govorico. V knjigi *Leteči krožnik na našem vrtu* je znal smiselno uporabiti oba kontrasta črno – bele tehnike in poudariti moč risbe kot temeljnega načina likovnega izražanja. Pri tem je ohranil vso domišljijo in duhovitost, ki sta sicer avtorsko prepoznavni v njegovem ilustratorskem delu. Iz množice vizualnih podob mu ni težko izluščiti bistva in v nekaj potezah označiti karakter oseb, lastnosti predmetov ter ustvariti prostore nenavadnih perspektiv, vnesti razpoloženje v dogodke in s posebno humornostjo vizualizirati svet otroških predstav.

O ilustratorju Damijanu Stepančiču

Damijan Stepančič se je rodil 22. maja 1969 v Ljubljani. Po Srednji šoli

za oblikovanje se je vpisal na Akademijo za likovno umetnost, smer slikarstvo, kjer je leta 1995 diplomiral. Z ilustracijo se je začel aktivno ukvarjati leta 1999. Istega leta je na Bienalu slovenske ilustracije prejel posebno priznanje žirije za inovativnost. Svoja dela redno objavlja v revijah *Pil* in *Pil PLUS*. Zaradi posebnosti revijalnega tiska (periodično izhajanje, neobičajne teme člankov) si pri revijalni ilustraciji lahko privoščijo različne vsebinske in oblikovne pristope.

Nagrade:

2003 Levstikova nagrada za ilustracije v delu *Leteči krožnik na našem vrtu* Janje Vidmar.

Pri Založbi Mladinska knjiga so izšli naslednje knjige z njegovimi ilustracijami:

Slovenski jezik 6; delovni učbenik za 6.

razred osnovne šole (1997), *Slovenski jezik 7*; delovni učbenik za 7. razred osnovne šole (1998), Uri Orlev: *Žival iz mraka* (1998), Gudrun Pausewang: *Ob-lak* (1998), *Sreča se mi v pesmi smeje*; berilo za 7. razred 9-letne osnovne šole (1999), Janja Vidmar: *Klovn iz Strahovskega dola* (1999), Janja Vidmar: *Potovanje groze* (2000), Peter Svetina: *Usodne platnice* (2001), Denis Poniž: *Maturitetni romani* (2001), *Dober dan, življenje*; berilo za 8. razred 9-letne osnovne šole (2001), *Raziskujem domači kraj*; delovni zvezek za izbirni predmet v 9. razredu 9-letne osnovne šole (2001), *Skrivno življenje besed*; berilo za 8. razred osnovne šole (2001), *Slovenščina za četrti razred – učbenik* (2002), *Slovenščina za peti razred – učbenik* (2002), Janja Vidmar: *Leteči krožnik na našem vrtu* (2002), *Raziskujem in ustvarjam*: učbenik za naravoslovje in tehniko v četrtem razredu 9-letne OŠ (2003)

POROČILA – OCENE – ZAPISI

REVIJA OTROK IN KNJIGA MED LETOŠNJIMI GLAZERJEVIMI NAGRAJENCI

V Mariboru vsako leto podelijo Glazerjevo nagrado za življenjsko delo ter Glazerjeve listine za pomembne dosežke v krajšem časovnem obdobju. Nagrade, poimenovane po pesniku Janku Glazerju, so najvišja priznanja mariborske občine na področju kulture.

Na razpis za letošnje nagrade je prišlo 20 predlogov. Nagrade, ki so bile svečano podeljene 20. marca 2003 v Kazinski dvorani SNG Maribor, so prejeli:

za življenjsko delo dr. Jože Mlinarič, Glazerjeve listine pa revija *Otrok in knjiga*, akademski slikar Bogdan Čobal ter režiser in ustvarjalec razširjenih medijev Igor Štromajer.

Utemeljitev nagrade za revijo *Otrok in knjiga*:

Revija *Otrok in knjiga* je edina slovenska strokovna revija, namenjena obravnavi mladinske književnosti,

*Od leve: Slavica Rampih Vajzovič, Darja Kramberger,
Darka Tancer-Kajnih in Dragica Turjak*

književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev. Od ustanovitve pred 30 leti ves čas izhaja v Mariboru.

Preučevanje mladinske literature je bilo v tradiciji slovenske literarne zgodovine v primerjavi s preučevanjem literature za odrasle zmeraj zapostavljeno. Šele v zadnjem obdobju je postalo enakovreden del slovenske literarne vede in nedvomne zasluge za to ima tudi revija *Otrok in knjiga*, ki redno objavlja razprave in strokovne članke s tega področja.

Pisanje o literarnih delih za otroke in mladino se tako tudi zaradi možnosti rednega objavljanja v reviji postavlja na zrele literarnoteoretične in literarnozgodovinske temelje in oddaljuje od zgolj impresionistično poljubnega in emocionalnega opisovanja zgodb. V zadnjih letih pa je revija svoje delovanje opazno razgibala tudi z organizacijo simpozijev in okroglih miz o nekaterih značilnih temah mladinske književnosti in o problemih strokovnega pisanja o njej.

MOJA NAJLJUBŠA KNJIGA 2003

April je mesec, ko ima knjiga praznik. Slovenski knjižničarji (posebno še mladinski) vse od leta 1967 pričnemo s praznovanjem že 2. aprila, na mednarodni dan knjig za otroke (izbran na Andersenov rojstni dan). Zdaj je že šesto leto ta praznik tudi v znamenju razglasitve posebnega priznanja, ki ga mladi bralci v slovenskih splošnih in šolskih knjižnicah podeljujejo svoji izbrani knjigi v akciji »Moja najljubša knjiga«.

Akcija je povezana z bibliopedagoškimi dejavnostmi v splošnih in šolskih knjižnicah, med katerimi sta posebej pomembni razstava moja najljubša knjiga (pripravljajo jo mladi bralci sami) ter pogovori o knjigah. Te in mnoge druge dejavnosti se izvajajo po večini slovenskih knjižnic, od leta 1998* pa mnoge od njih s temi dejavnostmi sodelujejo v skupni akciji Moja najljubša knjiga, ki jo koordinira Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica iz Ljubljane, podpira slovenska sekcija IBBY,

njena častna pokroviteljica pa je Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Slavnostna podelitev priznanj Moja najljubša knjiga 2003 je bila letos v Pionirski knjižnici v Ljubljani.

In rezultati? 10.386 otrok je izbralo tako:

– najljubša mladinska knjiga slovenskega avtorja:

Anica

Muck, Desa: *Anica*.

Anica in materinski dan; Anica in grozovitež; Anica in zajček; Anica in športni dan; Anica in Jakob.

Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001, 2002

– najljubša mladinska knjiga, prevedena v slovenščino:

Harry Potter

Rowling, Joanne. K.: *Harry Potter. Kamen modrosti; Dvorana skrivnosti; Jetnik iz Azkabana; Ognjeni kelih.*

Prev. Jakob Kenda. Ljubljana: Epta, 1999, 2000, 2001

* Seznam knjig s priznanjem »moja najljubša knjiga«:

1998 Bogdan Novak: *Ninina pesnika dva*, Roald Dahl: *Matilda*

1999 Desa Muck: *Lažniva Suzi*, Roald Dahl: *Matilda*, Primož Suhodolčan: *Košarkar naj bo!*

2000 Primož Suhodolčan: *Košarkar naj bo!*, Roald Dahl: *Matilda*, Nejka Omahen: *Silvija*

2001 Primož Suhodolčan: *Košarkar naj bo!*, Joanne K. Rowling: *Harry Potter*

2002 Primož Suhodolčan: *Košarkar naj bo!*, Joanne K. Rowling: *Harry Potter*

2003 Desa Muck: *Anica*, Joanne K. Rowling: *Harry Potter*

Podrobnejše razvrstitve knjig slovenskih in tujih avtorjev ter ostale zanimivosti iz tega izbora si lahko ogledate na domači strani knjižnice Otona Župančiča: <http://www.lj-oz.sik.si/index.htm>, v

rubriki: ALI VAS ZANIMA, pod naslovom: IZBOR MLADINSKIH KNJIG, pod izborom MOJA NAJLJUBŠA KNJIGA, pod gumbom: VEČ O TEM.

Vojko Zadravec

MOŽNOSTI KNJIŽEVNE IN BRALNE VZGOJE Z REVIJAMI

Seveda so možnosti književne in bralne vzgoje z dobrimi revijami številne, bogate in raznolike in jih predstavljam iz neke vrste prakse. Ne sicer iz izkušenj v skupini predšolskih otrok – tudi to bi bilo zelo zanimiv pogled – ampak naravnost iz uredništva *Cicibana* in *Cicidoja*.

Ta položaj je za pisanje obenem udoben in neudoben: udoben zaradi bližine in dobrega poznavanja predmeta, nelagodje pa se pojavi ob misli, ali se zmorem ogniti pristranosti. O slovenskih revijah za otroke je mogoče marsikaj tehtnega povedati, pa vendar strokovnjaki za področje mladinske književnosti, književni kritiki, pedagogi ... o njih skoraj nič ne pišejo.¹ Kar je gotovo za vse velika škoda – za tiste, ki se trudimo delati kakovostne revije, in za one, ki v tej vsesplošni vseenosti uspevajo s površnimi in cenenimi. Navsezadnje so najbolj oškodovani naslovniki – otroci.

Kdaj lahko rečemo, da je revija za otroke kakovostna? Dobra leposlovna revija prinaša dovolj velik delež leposlovnih besedil, ki so pretehtano izbrana; dobra poučna revija pa zagotavlja pisano

raznoverstnost besedil drugih funkcijskih zvrsti. Dobro revijo za otroke odlikuje prečiščen jezik na eni in prečiščen likovni jezik na drugi strani (ilustracija, fotografija, oblikovanje ...) Odlika dobre revije za otroke je povezovanje različnih vej umetnosti (besedne, likovne, glasbene), ki spodbuja k umetniškemu izražanju tudi naslovnika. Dobra revija za otroka jemlje otroka in njegovo pravico do resničnosti resno, spoštuje njegova čustva, upošteva njegove posebne potrebe, gradi na njegovih izkušnjah in jih bogati, se ne poigrava niti z njegovo naivno nagnjenostjo h kiču niti ne s stereotipi (spolnimi, rasnimi, verskimi, narodnostnimi in drugimi) ...

Še in še bi lahko naštevala. Toda tako, kot je težko v nekaj besedah in preprosto razložiti, katere odlike ima dobra knjiga, zgodba, ilustracija ... tako ali pa še teže je opredeliti dobro otroško revijo. Poskušala bom na primeru revij, pri katerih urejanju sodelujem: opisala bom značilnosti *Cicibana* in *Cicidoja*.

Revija *Ciciban* je v šolah in vrtcih živo prisotna že od leta 1945. Leta 1998

¹ V uredništvu vemo le za dve diplomski nalogi (Danica Štumerger, *Uredniški koncepti revije Ciciban*; mentorica prof. dr. Helga Glušič, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, š. l. 1994/95. Maja Čufer *Spodbujanje predpismenjevalne zmožnosti s slikopisi*; mentorica doc. dr. Vida Medved Udovič, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Predšolska vzgoja, Enota v Kopru, š. l. 2001/ 2002.) ter za članek *Cicibanova in Cicidojeva rubrika Pojemo, pojemo ...* dr. Branke Rotar Pance, objavljen v reviji *Vzgojiteljica*, junija 2002. Nekaj kratkih priložnostnih besedil o pomenu in zgodovini *Cicibana* najdemo v *Zlatem Cicibanu*, ki je izšel ob petdesetletnici revije, l. 1995 (ur. Nataša Bucik in Danica Štumerger).

se je uredništvo odločilo za še eno otroško revijo, *Cicido*, da bi lažje streglo potrebam in sposobnostim različno starih otrok. V didaktičnih nalogah in v poljudnih besedilih je namreč skoraj nemogoče obenem nagovarjati triletnega malčka in osemletnega šolarja. Tako je *Cicido* namenjen otrokom od drugega do šestega leta, *Ciciban* pa otrokom od tu naprej; vendar meje niso ostre, pri književni vzgoji še prav posebej ne, saj se dolga čudežna pravljica ali lirski pesem z zastrto metaforiko globoko dotakne tako malčka kot starejšega šolarja, mogoče obeh prav s svojo nedoumljivostjo. In narobe: zgodba v slikah, ki jo v *Cicidoju* namenjamo najmlajšim in v književnost niti ne sodi, saj nima besed (nanje šele čaka, izziva s slikami), bo triletnika spodbudila k spraševanju, ugibanju in pripovedovanju, osemletnika pa že k pisnemu upovedovanju.²

Kaj odlikuje kakovostno leposlovno in poučno revijo za otroke? Dovolj velik delež leposlovnih besedil in pretehtan izbor le-teh, pisana raznolikost besedil drugih funkcijskih zvrsti, izbrana likovna oprema (ilustracija, fotografija, otroška risba) in končno tudi povezo-

vanje različnih vej umetnosti (besedne, likovne, glasbene ...).

Delež izbranega leposlovja je bil v *Cicibanu* že od začetka precejšen in pravzaprav v nobenem uredniškem konceptu ni bil zanemarjen. Iz pravljič, iz ciklusov pesmi in ugank, slikopisov in glasbenih pravljič, ki so izhajali v *Cicibanu* in *Cicidoju*, so nastajale in še nastajajo knjige.³ V *Cicibanu* so dobrega pol stoletja objavljali skoraj vsi priznani slovenski književnik in književnice, ki so pisali tudi za otroke. Tako je tudi še danes.⁴ Urednice premišljeno črpamo iz knjig, iz tradicije, tudi iz starih letnikov naše revije, saj otroci hitro rastejo, lepa besedila pa ostajajo lepa in nas živo nagovarjajo.

V *Cicibanu* zadnjih devetih let in tudi v *Cicidoju* je največ pripovedne proze – v vsaki številki vsaj ena (daljša) ljudska pravljica, ena daljša avtorska pravljica in še nekaj krajših zgodb: bodisi fantastičnih pripovedi bodisi takih z motiviko iz vsakdanjega življenja otrok. Ker je za nebralca ali oblikujočega se bralca najpomembnejši in prvi stik s stranjo v reviji pogled na ilustracijo, tej namenjamo veliko pozornosti in so

² Reviji povezuje priloga Za starše (in seveda za učiteljice, vzgojiteljice), namenjena otrokovim odraslim »vodnikom po reviji«. Zelo poljudno napisani članki osvetljujejo nekatere rubrike in naloge iz *Cicibana* oziroma *Cicidoja*. Tako npr. k vsaki vzgojno-izobraževalni temi meseca knjižničarka pripravi uporaben seznam dostopnih leposlovnih in poljudnih knjig. Tovrstnih povezav je še veliko.

³ Naštela jih bom le nekaj, npr. zbirke ljudskih pravljič *Babica pripoveduje*, *Mamka Bršljanika*, *Lonček*, *kuhaj*; antologija ljudskih pesmi z vsega sveta *Zajček sivi*, *nagajivi* (prevajalka in prva urednica vseh teh zbirk je Kristina Brenkova); slikopisi Anje Štefan v zbirkah *Čez griček v gozdiček* in *Lešniki*, *lešniki* ter pravljice iste avtorice v slikanici *Melje*, *melje mlinček*, pesmarica *Pojemo*, *pojemo*, ki jo je skupaj z zgoščenko uredila Katja Virant Iršič (tudi avtorica glasbenih pravljič pod naslovom *Bakreni prstan*); lirski pesmi Ferija Lainšča *Rad bi*; *Živalske uspavanke* Lilijane Praprotnik Zupančič; *Uganke o živalih* (izbor), *Skrinja pisana* (izbor slovenskih ljudskih pesmi); iz *Cicibanove* in *Cicidojeve* zakladnice pa je trenutno v pripravi še kakih sedem knjig!

⁴ *Ciciban* in *Cicido* sta trenutno edini leposlovni reviji za otroke od 2. do 8. leta. *Kekec* je namenjen malce starejšim otrokom, druge otroške revije, ki izhajajo bodisi samostojno bodisi kot priloga revij za starše, družino, vzgojo, pa prinašajo daleč premalo leposlovja – in še to je nekritično zbrano ali pa gre v resnici le za didaktična besedila – da bi ob njih mogli govoriti o možnostih premišljene in kakovostne književne vzgoje.

zato daljše pripovedi bogato členjene z (vinjetnimi) ilustracijami, tako da je mogoče pravljico v *Cicibanu/Cicidoju* brati in gledati kot slikanico. Zelo priljubljen je pri bralcih začetnikih pa tudi pri otrocih v predbralnem obdobju tako imenovani slikopis – na pol književna na pol pa že didaktična vrsta besedila, v katerem so narisljivi samostalniki upodobljeni. Mejni žanri so še strip v *Cicibanu* ter zgodba v slikah oziroma kar zgodba brez besed v *Cicidoju*. Vse te leposlovne in tudi ne čisto leposlovne vrste spodbujajo k branju tudi manj veščega bralca.

Prvo povabilo k besedilu v reviji je za nebralca seveda ilustracija, kot sem že omenila. Vemo, da z odločitvijo za tega ali onega ilustratorja močno opredelimo značaj ilustriranega besedila. Isto besedilo bo z ilustracijo Alenke Sottler obetalo liričnost, z ilustracijo Jelke Reichman idilo, z ilustracijo Zvonka Čoha humor... Obenem se zavedamo močnega vpliva ilustracije na oblikovanje estetske občutljivosti otroka (in odraslega).

Za *Ciciban* in *Cicido* še danes slikajo najboljše slovenske ilustratorke starejše generacije (M. Stupica, A. Gošnik Godec, M. Jemec Božič), iz srednje generacije pa M. Manček, M. Schmidt, J. Godec Schmidt ter nekoliko mlajši D. Demšar, A. Sottler, M. Cerjak, Z. Čoh, L. Praprotnik Zupančič, S. Junaković... Med mladimi, ki se uveljavljajo, so najbolj opazni G. Vahen, M. Kozjek, A. Zavadlav, A. Košir, A. Razpotnik... Mnogi naši ilustratorji so avtorji imenitnih, tudi nagrajenih knjig; sodelujejo na mednarodnih razstavah, so dobitniki domačih in mednarodnih nagrad. Mladi, ki se pri nas učijo, pa se na ilustriranje svojih prvih knjig pripravljajo. S *Cicibanom* in *Cicidojem* tako zorijo nove generacije ilustratorjev. Otroci nevede prihajajo v stik s svežimi ilustratorskimi prijemi, pokukajo pa tudi v svet, saj za obe reviji

ji poiščemo včasih kakovostna tuja dela (npr. Grimmove pravljice v stripu imenitne nemške ilustratorke R. S. Berner, stripi brez besed uveljavljene belgijske ilustratorke I. Godon).

Enako kot pri ilustraciji je tudi pri leposlovju osnovno merilo objavljenosti estetska dodelanost in izrazna moč. Seveda v reviji za otroke, za zelo različne otroke (in njihove odrasle), ne more prevladovati hermetična lirika, igra z besednimi pomeni in podobami, ampak je treba ponuditi tudi dovolj preprostega humorja in zvočne igivosti, tudi dovolj mejnih žanrov, kot so npr. pesmi, ki spodbujajo k ritmičnemu gibanju in k oponašanju, pa izštevank, prstnih in rajalnih iger, rimarij, abecedarij, ugank... in celo didaktične poezije (za štetje, za pomnjenje ipd.). To nikakor ne pomeni, da bi didaktična verzifikacija imela v naših revijah kakršnokoli prednost pred čisto, igrivo poezijo. Se pa v praksi (vrtec, šola, družinsko okolje) kar prepogosto pokaže, čemu dajejo prednost odrasli, ki ne znajo ustvariti primernega razpoloženja za branje pesmi, ki se jim lirika zdi premalo »oprijemljiva« (podobno se godi zahtevnejšim zvrstem glasbe).

V otroškem svetu ločitve med glasbo in liriko nikoli ni bilo, še vedno sta eno, kot pred davnimi časi v Grčiji; to poskušamo spoštovati in upoštevati. Ker dobra besedila zaslužijo dobre uglasbitve, s pomočjo zunanje urednice, muzikologinje Katje Virant Iršič vsako leto pridobimo nekaj uveljavljenih slovenskih skladateljev resne glasbe, ki se odgovorno posvetijo izbranim lirskim besedilom. V zadnjih petih letih smo objavili dela A. Čopija, J. Goloba, T. Habeta, J. Ježa, B. Jež Brezavšček, A. Kumarja, M. Slosarja, I. Štuheca, B. Vremšaka. Objavljamo slovensko ljudsko peto pesem in že skoraj ponarodele otroške pesmi J. Bitenca in M. Voglar. Ker vemo, da je večina otrok v vsakdanjem življenju deležna (le ali predvsem) tistih glasbenih žanrov in

slogov, ki prevladujejo na prvem in drugem programu nacionalnega radia in na lokalnih radijskih postajah, tj. takšnih in drugačnih popevk, narodnozabavnih viž ipd., izbiramo v naših revijah glasbene zvrsti in sloge, ki otrokovo obzorje širijo, upoštevaje kakovost, večplastnost, dodelanost vsega, kar bomo otrokom ponudili za petje, za poslušanje.

Pomembna nam je torej raznolikost zvrsti in vrst, raznolikost avtorjev in poetik. Viri so zapisi domačega in tujega ljudskega slovstva, domače in prevedene knjige, tuje otroške revije, seveda pa tudi izvirna, še neobjavljena dela sodobnih slovenskih pesnikov in pesnic, pisateljev, pisateljic. Pri iskanju dobrih ljudskih pravljič nam je v veliko pomoč Anja Štefan, pripovedovalka, ki ljudske pravljič zbira, izbira, transkribira, prireja in tako mnoge približa sodobnim poslušalcem/bralcem (npr. še neobjavljene pripovedi iz zakladnice velikega zapisovalca Milka Matičetova).

Seznam vseh avtorjev in avtoric zadnjih desetih let *Cicibana* (in petih *Cicidoja*) bi bil mnogo predolg, naštela jih bom le nekaj. Ponatiskujemo iz del naših klasikov (F. Levstik, J. Stritar, D. Kette, O. Župančič, F. Milčinski, S. Kosovel...) in iz polpreteklega obdobja (K. Brenkova, B. Jurca, E. Peroci, F. Milčinski Ježek, L. Krakar, J. Šmit; T. Pavček, K. Kovič, D. Zajc, S. Makarovič, N. Grafenauer, E. Fritz, V. Möderndorfer, B. A. Novak, M. Košuta, P. Kovač...). Med ustvarjalci, ki ta čas pišejo za najmlajše, so v zadnjem desetletju v *Cicibanu* in *Cicidoju* prisotni N. Maurer, B. Štampe Žmavc, B. Gregorič, F. Lainšček, A. Rozman, M. Voglar, M. Planinc, P. Svetina (Rozman in Svetina tudi s prevodi), A. Štefan (tudi s števil-

nimi priredbami ljudskih pravljič), Z. Škerl Jerman, M. Podvornik Alhady (kot prevajalki ljudskih pravljič).

V *Cicibanu* so občasno objavljene tudi dramske igre, vendar skoraj nikoli ne gre za prava dramska oziroma gledališka besedila – ta so namreč praviloma predolga za revijalno objavo (zato jih je v *Cicidoju* še manj kot v *Cicibanu*). Objavljamo pa dramatizacije, včasih dopolnjene s prvimi glasbene pravljič ali z napotki za izdelavo lutk. Osnova dramatizacij so največkrat ljudske pravljič, pogosto živalske s preprosto zgradbo, včasih tudi bolj zapletene čudežne pravljič. Redkost so pravi dramski prizori, npr. humoristične odrske slike, kratki mjuzikli, skeči ipd. Včasih samo s kratko uredniško opombo pod črto nakažemo, da je določena pravljič ali pripovedna pesem kot nalašč za gledališko početje, za igro, morda celo igro z glasbo, saj verjamemo, da so vzgojiteljice, učiteljice skupaj z otroki žive in iznajdljive in si znajo dramatizacijo prirediti tudi same.

Posebno mesto v književni in bralni vzgoji imajo rubrike, ki spodbujajo otrokovo besedno ustvarjalnost in jo povezujejo z likovno in/ali glasbeno, tako da npr. otrok napiše pesem ali zgodbo ob izbrani ilustraciji, opazuje in opisuje likovno umetnino, zapoje lirsko pesem, ob njej zapeše, jo zaigra.

Reviji *Ciciban* in *Cicido* v svojem drugem, neleposlovnem delu ponujata besedila drugih funkcijskih zvrsti, največ je poljudnih in praktičnosporazumevalnih. Poljudna besedila približajo otroku ves »pisani svet« narave in družbe, tehnike in športa, učijo pa ga tudi gledanja vase ter socialne občutljivosti.⁵ Napisana so jasno, jedrnato, natančno in

⁵ V vseh besedilih in ilustracijah, še posebej pa v teh s področja socialnega učenja, se poskušamo skupaj z avtorji zavestno izogibati spolnim, rasnim, verskim in drugim stereotipom ter spodbujati strpnost.

živo, dopolnjena z estetsko ilustracijo in fotografijo. Posebej uporabne in nazorne so Cici Vesele šole na plakatu (take so večinoma vse v *Cicibanu* in nekatere v *Cicidoju*), saj jih lahko damo na razpolago otrokom tudi kot tabelske slike v razredu, igralnici, kotičku. Praktično-sporazumevalna besedila so v *Cicibanu* in *Cicidoju* največkrat navodila za reševanje didaktičnih nalog in ugank. Razumevanje tovrstnih besedil navaja otroka na kasnejše samostojno delo z učbenikom ali delovnim zvezkom.⁶

Je pa še ena vrsta praktičnosporazumevalnih besedil, ki so v reviji vidno ločena od drugih, ki jih ne naročamo in ne urejamo urednice – to so oglasi. Bdimo pa nad zakonitostjo vsebine in oblik (v skladu z Zakonom o medijih) ter nad obsegom oglasnega prostora, ki je omejen z notranjim dogovorom v Založbi. Ker je sedanji Zakon o medijih vsaj kar se tiče oglaševanja za otroke precej ohlapen, se v *Cicibanu* in *Cicidoju* znajdejo tudi oglasi, ki ne nagovarjajo k pametnim nakupom potrebnih reči, ampak zbujaajo umetne potrebe in poželenja, pač v skladu z neizrečeno ideologijo naše sedanje družbe. (Ideologija prejšnje države je bila v otroških revijah zastopana z zgodbami o partizanih in kurirčkah in s kako hvalnico Titu, naš sedanji jari kapitalizem pa poskuša pridobiti pridnega potrošnika.)

Če otroci oglasov ne opazijo, jih nane ne bomo posebej opozarjali. Bolj verjetno pa je, da reklame otroke pritegnejo, vznemirijo. Tudi to je lahko priložnost za vzgojo kritičnega potrošnika, za navajanje na kritično branje/razumevanje besedil. Koliko igrač zares potrebujemo? S koliko igračami se sploh utegnemo igrati? Kaj vemo o zdravi hrani? In kakšno hrano nam ponujajo številni oglasi? Pogovor, voden s takšnimi in podobnimi vprašanji, nam pomaga razumeti naravnost oglasnih sporočil. Verjetno je bralna vzgoja prav na tem področju najtežja.

Ker ni prijetno končati z najtežjim, grem spet k najlepšemu: z dobro otroško revijo stopa bralec/gledalec na vsaki strani v drugačen, drug svet. Drobne umetnine v njej – leposlovne, likovne, glasbene – so večplastne, imajo kaj povedati, strežejo otrokovi potrebi po varnosti in svobodi, po užitku in lepoti. Takšne revija vsebinsko zlepa ni izčrpana, zato je dobrodejna v knjižnem kotičku igralnice, razreda, v šolski ali vrtčevski knjižnici. Zapelje k sproščeni igri, k samostojni uporabi, k pogovoru... Tke bližino med otrokom in odraslim, med otroki v skupini.

Nič hudega, če jo živahne roke po nesreči raztrgajo!

Slavica Remškar

⁶ Iz Cici Veselih šol (vzgojno-izobraževalnih prilog naših revij) pa tudi iz ugankarskih strani so v zadnjih petih letih črpali številni pisci učbenikov in beril za nižje razrede OŠ oziroma za prvo triletno devetletke.

NOV PREVOD BARBARE FRISCHMUTH

Barbara Frischmuth: *Poletno jezero.*
Mohorjeva založba: Ljubljana, Celovec,
Dunaj, 2002

Uspešno avstrijsko pisateljico in prevajalko Barbaro Frischmuth (1941), dobitnico številnih nagrad za otroško in mladinsko literaturo, slovenski bralci in bralke že poznajo, saj sta bili doslej prevedeni dve njeni knjigi (*Počitniška družina* in *Afrika*), Radiotelevizija Slovenija pa je predvajala tudi njeno radijsko igro *Mesečeva žena*.

Zgodbo o otrocih, ki preživljajo del svojih počitnic ob enem izmed številnih avstrijskih jezer, in jo je avtorica nasloвила kar *Poletno jezero* (*Sommersee*, 1991), pa v slovenskem prevodu Alje Lipavic Oštir beremo že z vednostjo, da gre za delo, ki je doseglo pri bralni publikli tako dober odziv, da so po njem posneli celo nadaljevanko.

Da je delo kar klicalo po ekranizaciji, nam postane jasno že, ko preberemo prve strani v knjigi. Najprej je filmsko že samo prizorišče dogajanja, idilični Salzkammergut, s svojimi številnimi jezeri, ki jih obkrožajo strme gore. Pred nami zaživijo kraji, ki so bili kulisa mnogim avstrijskim domovinskim filmom. Nato pa počasi spoznamo tri družine z otroki, ki so za nekaj tednov združeni v preživljanju poletnih dni.

Iz Nemčije se z vlakom pripelje družina Wagner. Medtem ko se starši kmalu spoprijateljijo z Beranekovimi z Dunaja, pa sinu Manfredu, dvojčici Gerti in Gundi, ki sta oblečeni v avstrijsko narodno nošo, nista takoj všeč. Tudi onidve ne iščeta njegove družbe, saj se prav dobro razumeta s Pischom, sinom gospe in gospoda Fischerja, ki sta lastnika penziona, v katerem bosta obe družini preživelii svoje počitnice.

Tudi Manfred kmalu najde družbo,

navihano deklico Lilo, ki je hčerka natakariice iz penziona. Lilo nima očeta, a ga tudi preveč ne pogrša, saj ima ne-navadnega dedka, kovača Eisenscharta, ki je takoj všeč tudi Manfredu. Skupaj preživijo čudovite ure na gorski kmetiji in odkrivajo gozdne skrivnosti.

Ko se obema otrokoma pridružijo še Piscoho in dvojčici, povzročii pet radovednežev staršem marsikateri neprijeten trenutek.

Zgodbo je pisateljica razdelila na šest poglavij, v katerih se odvijejo dogodki, ki niso le zabavni in napeti, ampak so za življenje otrok zelo pomembni. V prvem poglavju je osrednja oseba Manfred, čigar zgodnje otroštvo je zaznamovala bolezen, saj se je rodil z luknjo v srcu. Toda na počitnice prihaja ozdravljen, ker so ga uspešno operirali. Zato želi Manfred končno početi vse tisto, kar počnejo drugi otroci. Lilo in dr. Rosenschönova, stara zdravnica, ki je zaradi judovskega porekla na začetku vojne zbežala s starši v Anglijo, mu pomagata, da se nauči voziti kolo in plavati.

V naslednjih poglavjih pa izvemo, da se morata dvojčici pripravljati na popravni izpit iz zgodovine, da se Piscoho počuti zapostavljenega, ker njegova starša pričakujeta še enega otroka, in da je robotost, s katero nastopa Lilo, včasih le maska, za katero se skriva občutljivo dekletce.

Podobno je tudi s fantom Ferdlom, domačinom, ki otrokom nagaja, a si pravzaprav želi njihove družbe. Po različnih bolj ali manj nevarnih dogodkih pa le najdejo pot drug do drugega.

Prepričljivo in živo orisani otroški liki so le ena izmed odlik te knjige, ki ne zabava samo mladih bralcev in bralk. Starejše spodbuja k premisleku o tem, kako so otroci velikokrat prepuščeni sami sebi in se zato znajdejo

v situacijah, ki se ne končajo vse tako srečno kot pustolovščine naših junakov, samo zato, ker starši niti na dopustu ne najdejo volje in časa, da bi jim prisluhnili, saj se raje posvečajo svojim konjičkom.

Barbara Frischmuth v zgodbi, ki v slovenskem prevodu ne obsega niti sto petdeset strani, opozori tudi na dejstvo, da družina ni nujno prostor, v katerem so otroci srečni. Lilo, ki raste ob dedku in mami, v ničemer ne zaostaja za drugimi otroki, pravzaprav je še bolj tenkočutna in samostojnejša od njih.

Ne samo v kritiki staršev, ampak tudi v slikanju dežele, v katero je postavljeno dogajanje, se pisateljica izkaže za lucidno in neprizanesljivo opazovalko. V mladinski prozi ubeseduje podobna spoznanja, kot jih je odmevno in dovršeno izrazil v svojih delih avstrijski pisatelj Thomas Bernhard. Tudi Barbara Frischmuth se ne more izogniti nacizmu, čeprav ga omeni na videz le mimogrede v zgodbi o zakladu, ki naj bi ga nacisti vrgli na dno enega od jezer v Salzkammergut, holokavstu, ki se razkriva v življenjski usodi dr. Rosenschönove, pa tudi v nacionalni samozaverovanosti, ki jo posebej vedno v dirndle oblečena avstrijska družina s češkim priimkom. In nenazadnje je tu še Manfredov oče, zagovornik ekologije, ki na svoja načela pozabi takoj, ko gre za njegov užitek.

Mimogrede in na zabaven način pa pisateljica v svoji zgodbi prepleta tudi posebnosti dežele, v katero je postavljeno dogajalno prizorišče:

»V Nemčiji govorijo nemško, v Avstriji in Švici tudi. To pa še zdaleč ne pomeni, da v teh državah – in še posebej v posameznih zveznih deželah, kantonih in provincah – ista beseda vedno pomeni isto stvar. Posebej očitno je to pri hrani.

Kar je za nekoga cmok, je za drugega knedelj. Kar je marsikje poznano kot smetana, se drugje imenuje vrhnje, da sploh ne omenjamo starega tekmovanja med paradajzi in paradižniki, cvetačo in karfijolo, nogo in kračo; in pri hrenovkah, ki se imenujejo dunajske, medtem ko pri frankfurtskih govorimo o klobasah, je vse postavljeno na glavo.«

Pisateljica opozori tudi na problem množičnega turizma, ki vedno bolj spreminja podobo pokrajine:

»Manfred opazi vse mogoče, kar drugim, kakor je videti, sploh ne pade v oči. S pogledom ne potuje samo po poti in čez travnik, občasno pogleda tudi navzgor h goram. Predvsem skale ga očarajo.

‘Kaj pa je to?’ naenkrat vpraša in obstane z odprtimi usti. ‘Je tukaj padla toča meteoritov?’ Del pobočja pod navpično navzgor podaljšanim železnim opornikom je resnično videti kakor pokrajina kraterjev. Kamenje štrli iz večkrat raztrgane ruše in v nekatere izbokline na zemlji so vrezane kakor nož ostre krivine.

‘To?’ Lilo odkima. ‘To je velika smučarska proga pod sedežnico, kjer se pozimi smučajo.’

‘O!’ reče Manfred. ‘In nihče se zaradi tega ne razburja?’

Lilo še vedno odkimava. ‘Veš, kadar gre za smučanje, tukaj ne poznajo ničesar.’«

Pisateljčino pisanje pa odlikujejo še zgoščenost dogajanja, odsotnost vsakršnega moraliziranja in razumljiv, živ jezik. *Poletno jezero* je tako knjiga, ki bo kratkočasila mlade, a tudi starejše bralke tudi v času, ko je poletje že ali še daleč.

Katja Mihurko Poniž

DETEKTIV SAMEMU SEBI

Peter Svetina: *Skrivnost mlečne čokolade in druge detektivske zgodbe.* Ilustriral in opremil Damijan Stepančič. Založba Educy, Ljubljana, 2002, 80 strani

Knjiga, sestavljena iz desetih zgodb, je posvečena Piju i Piju, Naočniku in Očalniku, mojstru Elliottu O'Venu, Mavriciju Pikcu in drugim najslavnejšim detektivom vseh časov. Je druga knjiga za otroke Petra Svetine. Prva, z naslovom *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*, je leta 1999 izšla pri Mladinski knjigi ter je pravzaprav knjižica z eno zgodbo. V njej nastopa mrožek, ki vztraja v svoji trmi, da si ne postrizže nohtov, in je za svojo zvestobo sebi na koncu tudi nagrajen: dobi delo kot glasbenik na kontrabasu. Prav trma in posluš za lasten občutek pa je tudi ena glavnih značajskih potez Lovrencija Pipa, detektiva, ki na hudomušen in samosvoj način reši deset nadvse zapletenih primerov.

Živi z babico, ki mu v težavah tudi priskoči na pomoč, puha pipo in z raznimi mešanicami tobaka neguje svoje misli, da mu služijo pri posebej zapletenih primerih, vozi se na skiroju, ko pa kaj pomembnega zasluti, izusti: »Babica, tukaj smrdi po cigaretah!«. Najrajši ima čokolado, mir za razmišljanje ter kak težaven primer. Najbolj pa se boji babičinega karanja, zobozdravnika in kuhanega korenja. Če ga primer ne poišče, vestno stika naokoli in ga najde sam. Nemalokrat se tako zgodi, da posten vzrok težav kar on sam ali pa njegove navade. Tako mnogokrat rešuje namišljene primere ali pa njegovi primeri segajo na domišljijško področje. V prvi zgodbi išče ukradeni veter, v naslednji pa izginulo domačo nalogo, za katero se izkaže, da je bila napisana s peresom z nevidnim črnim, ki ga je prav sam detektiv izugibil. Vedno je

na preži, nemalokrat opreza kar za sabo. Tako lahko na kratko opišem lik, ki ga je zgradil Peter Svetina.

Kot zvemo iz Spremnje besede (napisala jo je Darka Tancer - Kajnih), je Peter Svetina mlad univerzitetni učitelj (sedaj je vodja Pionirske knjižnice v Ljubljani), ki se je v strokovni javnosti uveljavil s prispevki o slovenski književnosti, že nekaj časa pa ga v otroški periodiki srečujemo kot ustvarjalca mladinske književnosti. Vsekakor obvlada, česa se je lotil. Tu mislim predvsem na duhovite in zabavne opise likov, ki nastopajo v zgodbah, ter na zgradbo zgodb na rekih ali besednih igrah. Slednje se tudi prepleta v dvogovorih, ki jih mojster Pip uporablja ob reševanju posameznega primera. V svoje pripovedi Peter Svetina vpleta tudi predmete, dogodke ali like iz druge tovrstne mladinske in otroške književnosti, svojega Lovrencija Pipa tako postavlja v širši čas in prostor. Istočasno pa ga postavlja v sedanost in tukajšnjost, saj detektiv pridno prebira časopise, posluš radio in ob prostem času piše detektivski priročnik z naslovom *Detektiv in multiračunalnik*. K zabavnosti in poučnosti teh detektivskih zgodb prispeva tudi že omenjena detektivova lastnost, da postane vzrok primera kar on sam oziroma njegov način dojemanja sveta. Kot poučnost pa naj izpostavim detektivovo značajsko lastnost, da ne jemlje samega sebe preresno. Vedno namreč dopušča možnost, da je v svoji zavzetosti in zavezanosti primeru šel predaleč. Tako dodobra izpostavi samoposmeh, posredno pa smeši tudi književno zvrst, ki jo predstavlja. Menim, da je tudi to pomembna odlika obravnavanega dela.

Kot lahko sklepam iz prebranih desetih detektivskih zgodb mojstra Lovrencija Pipa, te zgodbe niso edini primeri, ki jih

je rešil. Vztrajno stika dalje in pričakujem, da jih skozi umetelno pripoved Petra Svetine še mnogo pošlje željnemu

otroškemu, mladinskemu in tudi starejšemu občinstvu.

Andrej Lutman

REVIJA CHILDREN'S LITERATURE IN EDUCATION 2002

Marec 2002

Roderick McGillis je uporabil slikanico Chrisa Raschke *Arlene Sardine* (1998) kot iztočnico za svoja razmišljanja o moči marketinške ekonomije. *Arlene Sardine* pripoveduje o sardeli, ki si je tako želela postati sardina, da je za to žrtvovala svoje življenje in pristala lepo pakirana v konzervi. V današnjem času se mora mladostnik, ki še išče svojo identiteto, spopadati s prisilami in zahtevami tržnega gospodarstva, z vsiljevanjem določenih modelov. Mladinska književnost mu lahko zelo pomaga, saj branje spodbuja kritično mišljenje in s tem zmožnost individualnega odločanja.

Stephen Cockett poroča o projektu, ki ga je na Poljskem sponzoriral Britanski svet. Osem študentov dramskega oddelka Univerze v Exetru je ustvarilo »show poezije«. V tej 50-minutni predstavi so predstavili 12 pesmi v angleškem jeziku s pomočjo igre in plesa, ciljna publika so bili poljski otroci stari 9–12 let, pa tudi učitelji v mestih Torun, Krakow in okolici. Članek opisuje, kako so otroci brez velikega predznanja angleščine dojemali predstavo, pa tudi izkušnje, ki so jih pridobili angleški študenti.

Janis Dawson razmišlja, da sta si romana L. M. Montgomery *Anne of the Green Gables* in Kate Douglas Wiggin *Rebecca of Sunnybrook Farm* (romana sta prevedena tudi v slovenščino pod naslovoma *Ana z Zelene domačije* in *Rebeka*) vsebinsko v marsičem pod-

obna. Glavni junakinji obeh knjig sta deklici, ki ju je kruta usoda pognala od doma, zavetje sta našli pri neprijaznih starih devicah, njuno prilagajanje ni bilo lahko. Avtorica članka navaja veliko mnenj in ocen različnih kritikov predvsem o delu *Ana z Zelene domačije*, sprašuje se, kaj je v romanu resnično originalnega in kanadskega. Meni, da roman odlikuje neka posebna izpovedna moč, ki ga naredi boljšega od podobnih klišejskih zgodb.

Akiko Yamazaki pravi, da prevod literarnega dela nikoli ni samo avtomatičen proces, ob prevajanju nastaja veliko problemov prav zaradi srečanja dveh različnih jezikovnih in kulturnih sistemov. Težave se še povečajo, če gre za prevod mladinskega dela, saj otroci ne vedo veliko o kulturi, iz katere izhaja določen tekst. Posebno v nemških in angleških prevodih je zamenjava »originalnih« imen glavnih junakov z domačimi pogosta praksa. Avtorici eseja se zdi, da ta menjava ni potrebna in da kaže na pomanjkanje spoštovanja drugih kultur, mladi bralec pa je prikrajšan za spoznanje o kulturnih razlikah, ki delajo svet, v katerem živimo, zanimiv in pester.

Marla Harris v svojem eseju z naslovom *Puste hiše in skrita mesta* razmišlja o romanih, v katerih so glavni junaki otroci ali najstniki, ki živijo v urbanem okolju in ostanejo sami zaradi različnih vzrokov (vojna, revščina, epidemije, tehnološke katastrofe) in kako se organizirajo v skupine in skupnosti, ki jim pomenijo nadomestilo za dom,

družino. Te romane imenuje »romani preživetja« v mestih, za razliko od nekoč zelo popularnih romanov preživetja v divjini. Ti romani so žanrsko raznovrstni (fantastika, satira, socialni realizem, zgodovina) in so doživeli vzpon in porast po letu 1970. Zakaj? Sodobna velemesta, kjer že sama arhitektura ustvarja silno distanco med bogatimi in revnimi, so vedno bolj sovražna človeškemu življenju. Glavni problemi so: prenatrpanost, kriminal, nasilje, onesnaženost, osamljenost, tehnologija, ki jo je že težko nadzorovati. Današnji otroci odraščajo v svet, kjer izginjajo nekdanje vrednote, priča so razpadu družine, ogrožajo jih vojne, terorizem in napovedi o koncu sveta so del vsakdana. Zato ni čudno, da je zapuščenost tema, h kateri se avtorji mladinske literature vedno znova vračajo. Tudi romani: O. T. Nelson – *The girl who owned the city*, Joan Phipson – *When the city stopped*, John Marsden – *Tomorrow, when the war began* govorijo o življenju v mestih po katastrofah (vojna, kuga, tehnološka nesreča), otroci so prisiljeni postati bojevniki ali celo morilci. Romani Felice Holman – *Secret city*, USA, Ben Bova – *City of darkness*, Neal Shusterman – *Downsiders* pa govorijo o revščini in nasilju, zaradi katerih si otroci ustvarijo pribežališča, kjer najdejo tudi prostor za sočutje in prijateljstvo.

Junij 2002

Hilary S. Crew pripoveduje o delu profesorice, pisateljice in feministke Donne Jo Napoli, ki je stare, klasične pravljice, kot so *Janko in Metka*, *Motovilka*, *Lepotica in zver*, *Žabji kralj* spremenila in na novo povedala, saj po njenem feminističnem prepričanju njihova patriarhalna vsebina in ideologija nista več sprejemljivi za današnji čas in družbo. Pravljičice so spremenjene na

treh nivojih. Spremenjena je strategija pripovedovanja (npr. pravljico o Janku in Metki pripoveduje čarovnica v prvi osebi), spremenjen je prikaz ženskih in moških značajev glede na spol in odnos med spoloma, tudi sistem vrednot je na novo postavljen. Najstniški bralci bi v teh predelavah pravljič našli veliko zanimive snovi za razmišljanje.

David L. Russell v svojem prispevku razmišlja o podobnem delu kontroverzne pisateljice Francesce Lie Block z naslovom *The rose and the beast*. Devet klasičnih pravljič (npr. *Pepelka*, *Snegulčica*, *Rdeča kapica*, *Lepotica in zver*) je F. L. Block modernizirala in spremenila. Glavne junakinje bijejo boj za preživetje v sodobni, brezdušni družbi, obsedeni z nasiljem, seksom in drogami. Preživijo s pomočjo lastne bistroumnosti in iznajdljivosti, čarovnija tu nič ne pomaga. Te pripovedi nosijo močna socialna sporočila, so polne simbolike, postavljene v surrealistična okolja, so varljivo preproste. V teh mračnih, nenavadnih pravljicah pa ljubezen še vedno ostaja vrednota, zaradi katere je vredno živeti.

Miriam Rivett razmišlja o novi angleški seriji Darren Shan books, ki je začela izhajati v letu 2000, prva knjiga ima naslov *Cirque du Freak*, ta je v l. 2001 postala bestseller tudi v Ameriki, do zdaj je izšla serija že v 15 državah sveta. Glavni junak je šolar Darren Shan, ki pripoveduje svoje dogodivščine v prvi osebi. Je običajen fant, ki ima svojo družino, prijatelje, hobije, potem pa je prisiljen vse to zapustiti in postane »polvampir«, asistent vampirja Mr. Crepsleya. Knjige so torej mešanica grozljivke in fantastike, še ena različica zgodb o vampirjih, ki so pri mladih izjemno popularne. Avtor je Darren O'Shaughnessy, knjige so namenjene predvsem fantom okrog desetega leta starosti, ki radi igrajo računalniške igrice in gledajo TV horror. Pisane so tako, da konec vsakega poglavja in tudi konec vsake knjige pusti bralca v pri-

čakovnaju, kaj se bo še zgodilo – torej v stilu računalniških igrice če želiš vedeti več, moraš v naslednjo stopnjo. Avtorica članka se sprašuje, kaj naredi sicer povprečno delo bestseller. Meni, da to omogoča zvita marketinška strategija. To pa je: atraktivna naslovnica (pajek), po možnosti brez otroških junakov na naslovni strani, ki knjigo takoj označijo kot otročjo, pozitivna mnenja in recenzije v kvalitetnejših časopisih. Avtor je v intervjuju označil svoje delo kot mešanico grozljivke *Goosebumps* in pa romana Burnettove *Skrivni vrt* in jo s tem uvrstil med kvalitetnejšo literaturo. Pomembna je tudi spletna stran (The Darren Shan website), kjer najdemo intervjuje z avtorjem, mnenja otrok o knjigah, celo odlomke iz knjig, najavili pa so tudi snemanje filmov po romanih.

Peter Bramwell govori o knjigi angleškega pisatelja Johna Marsdena *The box of delights* (1935), ki je po njegovem mnenju po krivici zapostavljena in prezrta. Zdi se mu, da je knjiga s svojo mešanico žanrov, s prisotnostjo mitskega in magičnega, s hvalnico otroški domišljiji spet aktualna in sovпада s trendi sodobnega mladinskega ustvarjanja. Knjiga je na BBC doživela kvaliteteno televizijsko adaptacijo, ki je povezala elemente žive akcije in animacije in je na BBC-jevi spletni mreži označena kot kulturna.

Weimin Mo in Wenju Shen ugotavljata, da veliko kitajskih otroških pesmic odseva življenje in izkušnje kitajskih žensk. Pesmice pripovedujejo o njihovih skrbeh, strahovih, željah, upanju pa tudi trpljenju; so odsev kitajske tradicije. Te pesmice predstavijo tri prelomnice v življenju ženske: otroštvo in čas pred poroko, poroko in zakonsko življenje. Te pesmice še vedno prinašajo otrokom veselje, še bolj pa so pomembne kot zgodovinski dokument.

Patrick Ryan, pripovedovalec pravljic in učitelj, v prispevku razlaga, kako sta z upokojenim nogometasem Rosijem

v javnih knjižnicah pripovedovala otrokom zgodbe, da bi predvsem fante spodbudili k pripovedovanju. Otroci so bili navdušeni, svoje nastope sta še večkrat ponovila v drugih knjižnicah. Nogometas Rosie je navduševal s pripovedovanjem o svojih nogometnih podvigih. Ryan opisuje strukturo teksta in pa tehniko pripovedovanja nogometasa, v njej najde elemente pravljice in ljudskega pripovedništva.

September 2002

Claudia Mills obravnava roman Eleanor Estes *The hundred dresses* (1945), ki ga je neki kritik ocenil kot enega najbolj bridkih in ganljivih obsodb nestrpnosti in predsodkov v mladinski književnosti. Roman je tudi zgodba o zmagi ustvarjalnosti in domišljije. Umetniški talent glavne junakinje Wande Petronski spremeni njen pusti, dolgočasni svet, prisluži pa si tudi spoštovanje popularnih sošolk, ki so jo prezirale in zapostavljale zaradi njene revščine in poljskega rodu. Roman odpira veliko etičnih vprašanj, ki so zelo aktualna tudi v današnjem času.

Stuart Marriott je pregledal 1074 modernih otroških slikanic, v katerih imajo glavno vlogo živali in narava. Večina teh slikanic prikazuje živali kot igračke ali bitja s človeškimi lastnostmi (živali so oblečene, pojejo, govorijo; če že nastopajo v naravnem okolju, je to prikazano vse prej kot realistično). Zato so po mnenju S. Marriotta še posebej dragocene slikanice, v katerih živali ohranjajo svoje naravne značilnosti: so tudi fizično podobne živalim iz resničnega sveta, narava pa ni zgolj prijateljica ljudi, ampak tudi nevarna in nepredvidljiva. Slikanice, ki jih avtor posebej priporoča, so: Eric Carle: *The tiny seed*, Bob Graham: *The wild*, Julia Draper: *Secret place*, Simon James: *The wild woods*, Anthony Browne: *Zoo*.

Lorinda B. Cohen razpravlja o edinem delu za otroke pisateljice Eudore Welty *The shoe bird*, ki pripoveduje o skupini živali, ki imajo zabavo v trgovini s čevlji. Živalski značaji spodbujajo razmišljanje o zmožnostih in inovativnosti ženske ustvarjalnosti, o novih pristopih in kršenju obstoječih pravil v jezikovnem izražanju.

Pat Pinsent govori o romanu *Louis Sachar Holes* (knjiga je prevedena v slovenščino pod naslovom *Zeleno jezero*), v katerem glavni junak Stanley Yelnats po nesrečnem naključju pristane v kazenski koloniji Zeleno jezero, zaradi spleta nenavadnih okoliščin pa na koncu obogati in prvi v nesrečni zgodovini Yelnatsov postane uspešen. Kljub temu da knjigo lahko beremo kot realistični roman, saj dogodki ne presegajo meja verjetnega, pa P. Pinsent definira knjigo kot pravljico, ne le zato ker vsebuje mnogo elementov tega žanra, ampak predvsem zato, ker sta na delu Usoda in Sreča, ki zagotavljata srečen konec. Avtorica članka s pomočjo te knjige razlaga glavne značilnosti pravljice.

Kelly McDowell razmišlja, da je klasična mladinska književnost, ker so jo pač večinoma pisali odrasli za otroke, izrazito didaktično naravnana. Otroški liki, s tem pa pa tudi otroški bralci, zavzemajo pozicijo objekta, so v podrejenem položaju in vodeni preko odraslih subjektov, s čimer so oropani možnosti samostojnega delovanja. Knjiga pisateljice Mildred D. Taylor *Roll of thunder, hear my cry* (prevedeno tudi v slovenščino pod naslovom *Silni grom, čuj moj krik*) je ena prvih knjig, v kateri odrasli otrokom puščajo prostor za razmišljanje in subjektivno delovanje po lastni izbiri. Glavna tema romana je rasizem, glavni junaki so zatirani črnci, ki kljubujejo strahotam rasnega razlikovanja. Prav dejstvo, da so bili črnici toliko časa v podrejenem položaju, torej prisiljeni delovati na način nemočnih otrok, od-

visnih od belih gospodarjev, pa določa drugačne didaktične pristope v afro-ameriški mladinski literaturi.

December 2002

Dr. de Risk (psevdonim dr. Victorie de Rijke) je napisala obsežen članek o delu ekscentričnega pisatelja in igralca Spika Milligana, ki je umrl v letu 2002. Njegova besedila za radijsko komedijo v nadaljevanjih *The Goon Show* (1951–1960) so bila podlaga surrealistični satiri *Monty Python's Flying Circus*. Zelo znana in cenjena je njegova poezija absurda za otroke, ki Milligana uvršča v sam vrh britanske nonsense literarne tradicije, med avtorje, kot so Lewis Carroll, Edward Lear in Američana Ogden Nash in Dr. Seuss.

Linda Parsons v svojem obsežnem, zanimivem eseju obravnava roman *The Secret garden* (*Skrivni vrt*) pisateljice Frances Hodgson Burnett. L. Parsons na začetku našteje nekaj skrajno pozitivnih, pa tudi nekaj negativnih kritik romana, opiše težko in razgibano življenje pisateljice Burnettove, nato pa s pomočjo devetih vprašanj, ki si jih je zastavila in nanje našla odgovore ob branju knjige, interpretira svoje videnje zgodbe. V sicer realističnem okviru romana je prepoznala elemente pravljice o Trnjulčici. *Skrivni vrt* je zgodba o iskanju lastne identitete glavne junakinje Mary Lennox, je zgodba o moči pozitivne, potentne ženske energije, ki vpliva in spreminja patriarhalno usmerjeno okolje in družbo.

Elwyn Jenkins v prispevku kritično razmišlja o prevodih ljudskih pravljic prvotnih prebivalcev, ki predstavljajo velik del produkcije otroške literature v Južni Afriki. Glede na to, da je Južna Afrika znana po svojem zapostavljanju in marginalizaciji črncev, Jenkins išče razloge, ki so dali ljudskemu slovstvu

tako pomembno vlogo. V začetku je na izdajatelje vplivala teorija socialnega darwinizma, kasneje so te knjige igrale neko vlogo v promociji apartheida, v glavnem pa so bile produkt »očetovskega« odnosa belih do črnih. Zanimivo je, da so ljudske pripovedke Južne Afrike in tudi Avstralije premagale in preživele vdor evropskih pravljicnih elementov. Danes so cenjene, ker južnoafriškimi otrokom ohranjajo prvotno kulturo, ki izginja v sodobni družbi.

Roger Clark kritično in ironično ocenjuje feministične študije mladinske literature. Sprašuje se, zakaj feministke tako rade v svojih raziskavah statistično preštevajo. Feministične raziskovalke deli v tri skupine: liberalne, radikalne in multikulturne. Kvantitativen pristop je značilnost liberalk in radikalk, medtem

ko sodobne multikulturne feministke v svojih raziskavah delujejo v smeri kvalitativnega pristopa, kar avtor članka vidi kot pozitiven premik. Članek izžareva dejstvo, da moški še vedno malce zviška ocenjujejo žensko raziskovalno delo in prizadevanja.

David Blamires razmišlja o delu Wilhelma Hauffa, ki je napisal tri zbirke pravljic, ki so v Nemčiji še vedno zelo brane. Ena njegovih zelo popularnih pravljic je *Pritlikavec Nos*, ki je tudi v Angliji od leta 1960 doživela tri prevode. Pripoveduje o dečku, ki je bil sedem let spremenjen v veverico, nato pa je pridobil človeško podobo, postal je palček z ogromnim nosom, končno pa le dosegel normalne odrasle proporce. Zgodba vsebuje odtenke, ki omogočajo seksualno interpretacijo dela.

PRAVLJICE, KI NAM DAJO MISLITI

Med literarnimi vsebinami, ki otroke zanesljivo navežejo na knjige, je pravljica na prvem mestu, saj v labirintu življenja predstavlja izhod iz imaginacije v stvarnost. Tudi Feri Lainšček, pisatelj in pesnik, nam v uvodu desetih pravljic s skupnim naslovom *Mislice*, ki so izšle v zbirki Cicibanija Založbe Franc-Franc (nagrajene z nagrado Večernica in so že doživele ponatis), pove, da gre za navdihe, za katere se mora zahvaliti pripovedovalcem iz zgodnjega otroštva.

Spoznanja psihologije, da neovirana domišljija uravnoteži razvoj intelekta, niso nova, žal pa so kljub temu pogosto spregledana. Povezanost razvoja zavesti in intelekta, ki seveda nista sinonima, saj ima zavest mnogo širše implikacije, terja negovanje otrokovih naravnih potreb, da se mu svet univerzalnih vrednot prikaže postopno – skozi vsebine, v katerih sprva razume le črno-belo

(slabo – dobro), sčasoma, vzporedno z razvojem čustveno-socialnih dimenzij, pa jim vgrajuje tudi spekter situacij in ravnanj, ki zahtevajo občutljivejše etične presoje.

Prav pravljice imajo temeljno vlogo pri razvijanju sposobnosti za zaznavanje, doživljanje, razumevanje in vrednotenje sveta. Vzporedno spodbujajo k iedetskemu doživljanju, kar pušča globoke vrednostne sledi. Ustvarjalna vizualizacija namreč razširja vloge in stereotipe ter otrokom ponotranjeno odkriva, da so družbeni odnosi zelo zapleteni, nekakšna ogledala, ki jim pomagajo prepoznati naslednji čustveno-socialni (razvojni) korak. Besede in ideje, ki se jim ob poslušanju ali branju pravljic motajo po mislih, so zelo pomembne; kar si v umu govori, je temelj, na katerem gradi kasnejše doživljanje resničnosti. Vsak miselni komentar vpliva na občutke in

zaznave vsega, kar se otroku v življenju dogaja. Tudi preko teh vzvodov se razvija intuicija, vidik osebnega doživljanja, ki se v današnjem (sodobnem?) svetu vse bolj odriva ali pa celo zamenjuje s sentimentalnostjo.

Kljub fiktivnosti v smislu spoznavne razsežnosti pa zaradi nevsiljive, a sugestivno oblikovane vsebine *Mislice* omogočajo, da se otrok na neboleč način seznanja tudi s temno platjo stvarnosti. Med branjem ali poslušanjem ga bo vsebina namreč povsem prevzela in preoblikovala tok njegovih razmišljanj.

Čeprav gre, kot nam avtor v uvodu tudi sam pove, za prvine znanih shem, že po prvi pravljici ugotovimo, da beremo samosvoje snovne vsebine. V ospredju vseh je Ljubezen – tista prava, nezamenljiva, oplemenitena z izvorno energijo neba in zemlje, a danes že pozabljena ali pa obravnavana kot spektakularna kulisa življenja.

Preden sem se odločila pisati o *Mislicah*, smo z osmimi osnovnošolci (od prvega do šestega razreda) pravljice poslušali na zgoščenci. V petih zaporednih dneh se je zvrstilo devet vsebin, deseto pa sem jim dva dni kasneje prebrala iz knjige. Po poslušanju posamezne vsebine smo se pogovarjali, kaj je koga najbolj navdušilo in kaj se jim zdi posebno vredno zapomniti kot vzorec, ki bi ga želeli uporabiti v življenju. Zanimivo je, da vsi sodelujoči verjamejo v »veliko ljubezen« in so hkrati prepričani, da jo bodo nekoč, ko odrastejo, tudi doživeli. V *Mislicah* jo prepoznajo kot silo, ki kljub trpljenju vztraja in zaupa vase. Spodbudila jih je k preobražanju in preseganju ustaljenih socialnih izkušenj in jih navdihnili, da bi (če bi se izkazalo za potrebno) tudi sami iskali, čakali in vztrajali... Enajstletni deček je izrazil skrb, da morda ne bo znal presoditi, ali bo njegovo prvo »zaresno« dekle pravo ali ne. Čeprav so ga ostali potolažili s trditvijo, da mu bo to povedalo srce,

je bil v dvomu, ki ga je še isti večer razrešil v sklep, da se bo z dekletom poročil šele čez sedem let od dne, ko jo bo spoznal...

Občutja otrok, ki so *Mislice* doživeli, ne oskrunjajo vprašanja o njihovi resničnosti. Pragmatičnost šolskega razmišljanja je bila presežena in izražena v ekspresivne doživljajske izpovedi. Tematiko so celo povezovali z dogodki iz stvarnega sveta in se zlahka poglobili v duševno razpoloženje posameznih oseb. Sodelujoči otroci so od jutra do večera tarče hrupnega sveta, panorama njihovih čustev pa hrepeni po doživetjih, ki rahljajo storilno naravnano stvarnost, da jo omilijo s čarnostjo – brez časa in prostora. Vse manj je trenutkov, ki jih šolar lahko nameni izklopu zunanjih dražljajev, ko gre za stanje sprostitve, v katerem odpade ves nadzor. *Mislice* lahko učinkovito nadomestijo zanemaren odnos do tišine in miru ter otrokom očistijo duha, hkrati pa skozi arhetipe kolektivne zavesti spodbudijo njihovo osebno rast.

V pogovoru se je izkazalo, da so Lainščkove pravljice prava zakladnica tolažbe, zaupanja in spodbude, da svet ne glede na izstopajoče krivice, ki jih doživljajo narodi in posamezniki, uravnava zakon vzroka in posledic. Stvarno in imaginarno v njih je prepleteno na način, ki onemogoča, da bi fikcija delovala izpostavljeno in s tem zavračala verjetnost, da se je vse to Nekoč Nekje res zgodilo.

Dejanja nastopajočih subjektov, ki jih vodijo negativni vzgibi, so znotraj posamezne pravljice preko zapletov speljana v naravno kazen, za katero poskrbi življenje samo. Med preobrati, ko pozitivno začne pridobivati na veljavi ali moči, so posledice slabega opisane brez vložkov, ki bi bralca oziroma poslušalca usmerjali v občutenje aktivne ali pasivne privošljivosti. Čeprav doživljajska kakovost vseh desetih vsebin

spodbuja razsežen spekter čustev, od temnih do svetlih, se ta na koncu uravnotežijo in povratno delujejo na sklepni obrazec otrokovih univerzalnih vrednot. Mislice nagovarjajo k spoznanju, da se slabosti presegajo z učenjem v različnih socialnih odnosih, če le sodelujemo s skrivnostjo življenja. Na videz izgubljen čas, izpolnjen s trpljenjem, za katerega se nazadnje izkaže, da ima vendarle svojo vrednost, pa spodbuja k strpnemu reševanju življenjskih problemov tudi v negotovih in skoraj brezupnih situacijah. Preizkušnje, v katere zaidejo pozitivni junaki, so priložnost za njihovo rast, otroke pa opremljajo za reševanje raznovrstnih situacij in navdihujejo za ustvarjanje miroljubne naravnosti, kar je pogoj za miroljubnost v družbi.

Otroci so prepoznali (kar je meni ušlo!), da so tudi negativni junaki prikazani v situacijah, ki jim omogočajo, da svoje napake vidijo v drugi luči. In res je: če bi zanje ne bilo zunanje kazni, bi se zlo boleče preselilo v njihovo notranjost in jih hromilo do konca dni ...

Pregledna in enostavna etična osnova *Mislic* je posredovana v jeziku, ki kaže spoštovanje naslovnika – doraščajočega otroka, prav tako pa njegov način dojemanja sveta, kar je v Lainščkovi mladinski literaturi tudi sicer opazno kot neločljiv del njegove razsežne odraslosti. Čeprav pradaavno mitološko zavest, skrivnost otrokovega doživljanja sveta in navdihe književnikov povezuje nevidni micelij, le redko kdo verjame, še manj pa prepozna, da gre pravzaprav za isti izvor. Izguba povezave s svojim višjim jazom večino navdaja z nebogljenostjo, ki jo premagujemo tako, da se ves čas naprezamo in borimo za svojo uveljavitev in nadzor v zunanjem svetu. Izkustvo pravljic tudi odraslim lahko povrne duhovno moč in praznino, če jih le znamo brati. Morda nas bo odvrnilo od spletkarjenj in upornih priz-

devanj, ki nas usmerjajo v manipulacijo z ljudmi in s stvarmi. Doživetje je zelo osvobajajoče in globokega pomena na poti samozavedanja. Iz svojih izkušenj lahko povem, da so me prav pravljice razvijale v smislu prebujanja globlje zavesti in vzpostavljanja notranje discipline, ki je potrebna za branje zahtevnejše literature.

Zadnji dan našega pravljичnega druženja sem po branju *Mislic* otroke spodbudila tudi k razmišljanju o obsojanju. Bili so mnenja, da nenasilno, konstruktivno, ustvarjalno in odgovorno ravnanje, kamor spada tudi neobsojanje, dviga modrost duha. Na vprašanje, kaj je modrost duha, so mi odgovorili, da je to lepota srca in uma, ki jo ustvarita pozitivno mišljenje in vživljanje v druga bitja. Od veselja, da se lahko družim z generacijo, ki v pravljicah odkriva nove razsežnosti, in spoznava, da se mora najprej razviti srce, šele potem um, sem pozabila na čas. Klici staršev so me opozorili, da morajo otroci domov, jaz pa sem znova segla po *Mislicah* in se učila novih lekcij življenja.

Staršem in učiteljem, ki želijo otrokom nevsiljivo približati univerzalne vrednote in visoko estetiko jezika, ki dviga standard splošne kulture, *Mislice* toplo priporočam – v knjigi ali na zgoščenci. Slednja nas s prijaznim glasbenim ozadjem in prepričljivo pripovedjo pravljicarke Vesne brez sentimentalnih prevar spodbudi, da besede stečejo v nas. Pomislek, da nimamo časa ali da ne bomo znali dovolj lepo prebrati vsebin, ki si to resnično zaslužijo, je odveč. Tudi takrat, ko po hrupnem asfaltu hitimo skozi svoj prostor in čas, in mislimo, da sta nas že povsem posrkala vase, ju lahko prenesemo okrog, in ob *Mislicah* ponovno premislimo, da smo njuni gospodarji v resnici le mi sami.

Zvezdana Majhen

VSEBINA

RAZPRAVE

Zoltan Jan: <i>Skok iz otroštva v novejših slovenskih romanih</i>	5
Oskar Hudales: <i>Prispevek k vprašanju mladinske književnosti</i>	21
Bojana Modrijančič Reščič: <i>Mladinska književnost med srednješolci</i>	29
Breda Varl: <i>Ilustracije Urške Stropnik</i>	37

OKO BESEDE 2002

<i>Drugačnost v mladinski književnosti</i>	42
Tilka Jamnik: <i>Katera mladinska književna dela najdemo pod geslom »drugačnost«?</i>	44
Dragica Haramija: <i>Drugačnost v slikanicah</i>	50
Matjaž Pikalo: <i>Drugačnost v Luži</i>	53
Marjan Tomšič: <i>Strah, pogum in odgovornost</i>	58
Lidija Gačnik Gombač: <i>Elementi drugačnosti v pravljici Marilenina skrivnost ruske pisateljice Ljudmile Petruševske</i>	59
Lila Prap: <i>Drugačnost v mladinski književnosti</i>	61
Slavko Pregl: <i>Ali je maček sploh v žaklju oziroma o trivialnem v literaturi za otroke in mladino</i>	64

IBBY NOVICE

Tanja Pogačar: <i>2. april – mednarodni dan knjig za otroke</i>	70
<i>Nova mednarodna literarna nagrada v spomin na Astrid Lindgren – The Astrid Lindgren Memorial Award for Literature</i>	71
<i>IBBY nagrada za promocijo branja 2003</i>	73
<i>Kimete Basha – nova izvršna direktorica IBBY</i>	74
<i>Bookbird išče novega urednika</i>	74
<i>IBBY kongresi</i>	75
<i>BIB'03 – Bienale ilustracij v Bratislavi 2003</i>	75
<i>Podobe domišljije 2003, Častna gostja Marija Lucija Stupica</i>	76

POGLED NA SVOJE DELO

<i>Lutkarja Breda in Tine Varl</i>	77

ODMEVI NA DOGODKE

Maruša Avguštin: <i>5. slovenski bienale ilustracije</i>	82
Levstikove nagrade 2003	85

POROČILA – OCENE – ZAPISI

<i>Revija Otrok in knjiga med letošnjimi glazerjevimi nagrajenci</i>	91
Vojko Zadavec: <i>Moja najljubša knjiga 2003</i>	92
Slavica Remškar: <i>Možnosti književne in bralne vzgoje z revijami</i>	93
Katja Mihurko Poniž: <i>Nov prevod Barbare Frischmuth</i>	98
Andrej Lutman: <i>Detektiv samemu sebi</i>	100
<i>Revija Children's Literature in Education 2002</i>	101
Zvezdana Majhen: <i>Pravljice, ki nam dajo misliti</i>	105

CONTENTS

ARTICLES

Zoltan Jan: <i>The Leap from Childhood in More Recent Slovene Novels</i>	5
Oskar Hudales: <i>Contribution to the Youth Literature</i>	21
Bojana Modrijančič Reščič: <i>Youth Literature among High-School Students</i>	29
Breda Varl: <i>The Illustrations of Urška Stropnik</i>	37

THE EYE OF THE WORD

<i>Differentness in Youth Literature</i>	42

BBY NEWS

Tanja Pogačar:

<i>International Children's Book Day 2003</i>	70
<i>The Astrid Lindgren Memorial Award for Literature</i>	71
<i>The IBBY-Asahi Reading Promotion Award 2003</i>	73
<i>New Executive Director of IBBY</i>	74
<i>The Journal Bookbird in Search of a New Editor)</i>	74
<i>IBBY Congresses</i>	75
<i>BIB 2003</i>	75
<i>Exhibition »Imaginni della Fantasia«</i>	76

A VIEW OF ONE'S OWN WORK

<i>The Puppeteers Breda and Tine Varl</i>	77

RESPONSES TO EVENTS

Maruša Avguštin: <i>The 5th Slovene Biennial for Illustration</i>	82
<i>Levstik Awards 2003</i>	85

REVIEWS – REPORTS

<i>The Journal Otrok in knjiga among the Recipients of this year's Glazer Awards.</i>	91
Vojko Zadavec: <i>Awards for »My favorite book in 2002«</i>	92

Slavica Remškar: <i>Children's periodicals as a means of promoting literature and literacy education</i>	93
Katja Mihurko Poniž: <i>A new translation by Barbara Frischmuth</i>	98
Andrej Lutman: <i>A Detective Story by Peter Svetina</i>	100
<i>The journal Children's Literature in Education 2002</i>	101
Zvezdana Majhen: <i>Thought-provoking Fairy tales</i>	105

OTROK IN KNJIGA

56

Glavna in odgovorna urednica Darka Tancer-Kajnih

Revijo sta ob finančni podpori
Ministrstva za kulturo
založili Mariborska knjižnica in Pedagoška fakulteta Maribor

Naklada 700 izvodov

Letna naročnina 4000 SIT
Cena posamezne številke 1800 SIT

Tisk: Dravska tiskarna, Maribor; Računalniška priprava: Grafični Atelje Visočnik

